MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA SAJA ESIMENE NUMBER : NOVEMBER 2020

NU PERFORMANCE FESTIVAL 2020

8. RAHVUSVAHELINE ETENDUSKUNSTIDE FESTIVAL

HÄÄL
HÄÄL
HÄÄL
HÄÄL
HÄÄL

JA MIDAGI

VEEL
VEEL
VEEL
VEEL
VEEL

KANUTI GILDI SAAL

13.–22.11

SAAL.EE

HIND 2€

9 772346 662013

JUHTKIRI

MEIE KALLIS MASKIBALL

Väga paljudel inimestel kipub olema moe ja rõivastega teatav skisoidne suhe. Ühelt poolt on kusagil kuklas moraalne pitsitus ebavajalike hilpude ületarbimisest, teisalt on kogu moevärk ülimalt võrgutav ja ihaldusväärne. Nüüdisaeg pakub aktiivsetele rõivatarbijatele muidugi poolikuid indulgentse järelturgude, basaaride ja annetuste kujul. Igasuguse järelturu (alates kristlikest kaltsukatest kuni globaalse Humanani) eelduseks on mõistagi esimeses etapis ületootmine. Rahvusvahelised tarneahelad on ka piisavalt kiired ja takistustevabad (kas või ELi ühisturg), et osta või müüa oma riideid rahvusvaheliselt. Selleks et olla ise sõnumitega pusade või T-särkide kaubamärgi kunn, ei pea sul olema endal ühtegi masinat ega ladu. Sinu ainsateks varadeks on sinu kaubamärgi väärtus ja *coolness*, kõik muu saad tootjatelt kas või otse kolmandatest riikidest sisse osta. Sinu hallata jäävad vaid turundus ja müük. Selline madalate riskidega kaubandus on muidugi vesi üha intensiivistuvale (sh Eesti) väikebrändide moeveskile #muhoovist Bad Service'ini, rääkimata korporatiiv-*merch*'i paralleelturust. Teisalt toimib mainitud järelturu sees omakorda alamökosüsteem, mille keskmes on inimesed, kes otsivad kaltsukatest väärtuslikke pärle, et neid omakorda vaheltkasuga näiteks eBays edasi müüa ja sellega va elatuslisa teenida. Samas on kõik need moekarussellis otse või kaude osalevad inimesed nõus, käsi südamel ja silmad veekalkvel, kirjutama alla rohepöörde vajalikkusele. Nagu öeldud, on see suhe skisoidne. Aga aasta on 2020 ja maailm, nagu me teda tundsime, on niikuinii mitmeski mõttes uperkuuti lennanud.

2020. aasta on olnud moevaldkonnale nagu paljudele teistelegi tööstusharudele suurte väljakutsete aasta. Pandeemia ootamatult kiire algus pani kaitsevahendite kriisis Euroopa otsima abi teiste hulgas luksusmoebrändidelt, nagu Chanel ja Armani, aga ka H&Milt, kes oma tootmise kiirelt ja operatiivselt defitsiitsete isikukaitsevahendite valmistamiseks ümber korraldas. Giorgio Armani avaldas koguni pöördumise, kus ta rõhutas, et moetööstusel kui sellisel oleks aeg uues reaalsuses peeglisse vaadata ja mõelda läbi kogu globaalse moekarusselli kiire tsüklilisus koos sellega kaasnevate turundus- ja kvaliteediprobleemidega. Eks rasked ja kriitilised ajad on alati viljakas pinnas solidaarsuse ning muutumise loosungitele, kuniks taastub *business as usual*. Näiteks kiirmoekett H&M on asunud sulgema mõningaid oma enam kui 5000 kauplusest, et poepidamisest vabanev raha veebikaubanduse arendamisse suunata. Kuigi käibed on kahanenud, nähakse seda praegu veel ajutise kukkumisena ja horisondilt oodatakse uut tõusu.

Kahjuks puuduvad mul siinkohal andmed, kui palju sai kriisis käivet kaotanud moetööstus tuge uue staaraksessuaari ehk kaitsemaski areenile tulekust. Kui aasta tagasi oli võimalik osta mask kas apteegist või ehituspoest, siis praegu saab selle hankida nii Sangarist, Maratist kui ka väiksematelt moedisaineritelt, nagu The Korsars. Sellega seoses sai Eesti avalikkus märtsis teada, et Sillamäel eksisteerib endiselt veel nõukaaegse sisseseadega respiraatoreid valmistav AS Esfil Tehno, mis suudab toota oma miinimumpalka saavate töötajate abiga kõrgema klassi sertifikaadiga kaitsemaske. Muidu eelkõige rituaalse ja karnevalliku pühitsemisega seotud olnud aksessuaar on muutunud vaid loetud kuudega moeesemeks number üks. Pretsedenditu rahvusvaheline maskikandmiskohustus on vallandanud normaaltingimustes mõeldamatu maskibuumi. Mingigi ökoloogilise südametunnistuse ja ka mugavuse säilitamiseks eelistavad paljud tekstiilist korduskasutatavaid maske, mis on pestavad ega tekita kolossaalselt ühekordset prügi. Samas on paljud maskitootjad jätnud kiire kasu tagaajamisel vahele korraliku prototüüpimisfaasi ja nii mõnegi (nimesid nimetamata) tootja maskid näevad pärast nädalat kandmist välja kui lõua otsas rippuvad vanad trussikud. Aga aasta on 2020 ja see on kõige muu kõrval okei. Ilmselt näeb tulevik veel palju uurimusi sellest, kuidas 2020. aasta mõjutas moodi, kui palju suurenes või vähenes prügitoodang ning kuidas muutusid väljakujunenud kaubandussuhted. Idealistina tahaksin uskuda, et tuule saab tiibadesse viimasel ajal ühisruumis jutlustatava rohepöörde möödapääsmatus majanduses ja energeetikas, aga pessimistina arvan, et esimese töötava vaktsiini turule tulekuga aidatakse uuesti jalule ka moenädalate, muretu šoppamise ja lühikese kasutuseaga rõivaste eluring. See, kas mask on tulnud, et meiega jääda, või saab sellest ajalooline kurioosum, selgub ilmselt õige pea.

Foto: Aleksander Kelpman

Aleksander Tsapov, kultuuritoimetaja

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID

@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

MOOD

ILU
Moetööstuse muutuvad ideaalid – *Mariliis Mõttus* [6–10]

SOTSIAALIA
Kaaperdatud individuaalsus – *Peeter Kormašov* [11]
T-särgi lihtsus ja raskus – *Sten Ojavee* [16–17]
Femvertising – Jaana Davidjants [18–19]

PERSOON
Intervjuu Liis Teemuskiga – *Anne Vetik* [12–15]

KULTUUR
Kultuuriline omastamine moemaailmas – *Kaarin Kivirähk* [20]

POST-FAKT
Eesti rahva müütilised riideesemed – *Müürilehe moetoimetus* [22–23]

TABU
Karvamoest – *Kaisa Ling* [24–26]

KESKKOND
Hüperkulutamine massidesse – *Madis Vasser* [27]

KULTUUR

MUUSIKA
Intervjuu Misha Panfiloviga – *Johanna Maria Mängel* [29–31]

ZEN
Kunstnikust lumehelbekese eneseotsingud – *Gregor Kulla* [32–33]

SKEENE
DJ-ankeet: DJ D.R.O.N.E.F.I.S.T. [34]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [35]

PROOSA
Novell kasutust armastusest – *Ilja Prozorov* [36–38]

Hanneleene Kaldmaa

Hanneleele Kaldmaa loeb, kirjutab ja tõlgib. Ta on avaldanud luulekogu „Oliver" ning valmistab parasjagu ette järgmisi teoseid. Viimastel aastatel on ta tegutsenud EKA graafika osakonnas ning leiab üha uusi viise joontest, lugudest, paberitest ja kangastest vaimustumiseks.

Valesärk

Räägime
vanavanematest. Meil
kõigil on mõni, või ettekujutus
mõnest. Aga kui sa oled koorunud
munast? Kui su isa oli luik,
ja ema? Hüljes? Meri? Ilus Helena?

Mul on valevanaisasärk, puhuks
kui on vaja tunda, et elumured
on juba läbitud. Valevanaisanahk.
Šagrään? Päriselt sellist ei ole –
on küsitavad sõnad,
lillekimbud, valsid…
On – habemed. Olen ainult korra elus
puudutanud meeldivat habet.

Mu küüned on liiga pikad,
nende alla mahub
liiga palju savi.
Liiga palju stratigraafiat.

(Savist me oleme loodud.)

Ma olen stratigraafiline olend.
Kiht-kihilt
uurides jõuab
olulise küsimuseni:

„How to be gay?
How gay to be?"

*

Kuhu me küll jõuame
(kuhu ma jõuan)
ilusate tüdrukute kannul?

Kuhu ma küll poleks nõus minema
(ja kui kauaks)
ilusate tüdrukute kannul?

Tal on naerukurrud
ning hellad huuled
ja ta räägib kõigi segastega
natuke liiga kaua ja siiralt,

aga ometi istun ma siin, tema vastas
ega suuda lahkuda. Ei suuda lihtsalt
minema minna, kuni ta naerab,
kuni ma saan naerda temaga koos,
kuni ma saan end narriks teha,
kuni ma, kuni ta, kuni ma…

Kuhu ma küll poleks nõus minema
ilusate tüdrukute kannul,
kes naeravad koos minuga?

*

Valu vorm

Püüa
raputada maha valu
Valevanaisasärk tundub
igatahes tarviline aksessuaar.
Ainuke ruuduline särk
mu elus – selline, mis kestab
aastakümneid.

Kümneid, kündmist ja künniseid…

Ah, tunda, et on olemas veranda,
mille akna all istuda, riidekapp,
millesse oma särk riputada,
lüliti,

mis süütab tule.

Nagu mantlit.

Linnusulgedest ja kiviklibust,
päikeseplekkidest ja surudest,
raskest musliinist
(mis sest, et musliin muidu on kerge).

Küll see istub hästi,
küll sel on palju nööpe ja nöörisid,
aasu ja pandlaid. Tõmblukku
ei ole veel leiutatud,
aga peened kätised küll.

Küll see istub hästi!

Haruta mind sellest lahti,
koori mind paljaks,
päästa mind vabaks neist paelust,
sina osavsõrmne ja armas, öö!

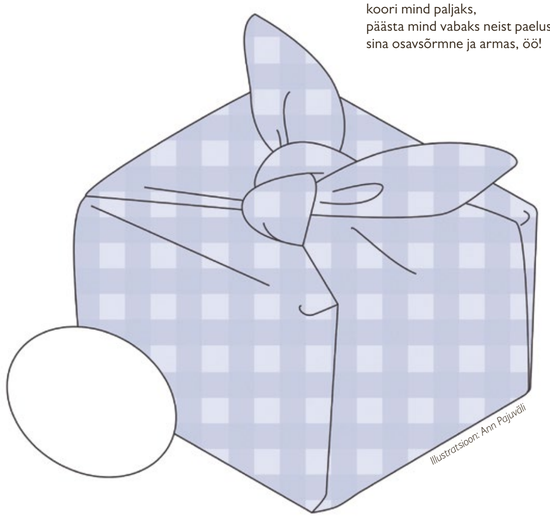

Illustratsioon: Ann Pajuväli

162

Just nii palju toodeti möödunud aastal Eestis filme.
Nendest 30 olid täispikad.

VIDEOMÄNGUD PUNASELE VAIBALE

„Disco Elysiumi" loojad Robert Kurvitz ja Aleksander Rostov pälvisid tänavuse Vabariigi Presidendi Kultuurirahastu noore kultuuritegelase preemia. See on märgiline otsus, mis näitab, et ka teatud riiklikul tasandil on võetud vaevaks mõelda kultuurist selle laiendatud tähenduses. Arvutimängud on tulnud pika maa, et leida narratiivile toetuvate kunstide seas oma õigustatud koht. Ehk aitab ka riigi tähelepanu seda kultuuri normaalse osana pisut rohkem legitimeerida.

GERMAN GOLUBI MITU NÄGU

„Mu kallid laibad" sai rahvusvaheliste tudengifilmide Oscari, kuid German Golubi 2019. aasta lühifilm „Värvid must-valgel" näitab noort režissööri veel filmimaagilisemas valguses. Tänavuse PÖFF Shortsi võistlusprogrammi kuuluv töö räägib õudusloo Eesti esimesest värvilisest teleülekandest ja sellega seotud aru kaotamisest deliiriumis telemajas.

Tiina Tauraite German Golubi filmis „Värvid must-valgel". Kaader filmist

EESTI PIKIM TELEROMAAN

31. oktoobril jõudis eetrisse telesarja „Õnne 13" järjekorras 800. osa. Alates 1993. aastast jooksvat ning eelkõige „lihtsat inimest" ja väikelinna olmet portreteerivat sarja võib pidada ainsaks tõsiseltvõetavaks Fiktiiv-Eestiks, mis on saatnud meid jõgijutustusena läbi kolme kümnendi. Raske on uskuda, et Eestis sünnib eal mõni pikema eluajaga teleprojekt, ja praegunegi võib ju joosta veel järgmised 100 aastat.

Hanna Samoson. Foto: Marianne Kõrver

RÄNDRUR BALTICA: HANNA SAMOSON

Kunstnik ja režissöör Hanna Samoson võttis 2018. aasta lumises lõpus ette rännaku mööda sihti, kuhu on kavandatud tulevikus jooksma Rail Balticu trass. Uude aastasse välja kulgenud rännak oli korraga nii kunstiprojekt, protest, isiklike hirmude ületamine kui ka avastamine, mis seal trassil üldse on, kes seal elavad, kust see läbi viib. 2020. aasta oktoobris võttis ta koostöös meediaplatvormiga Levila selle tee Iklast Ülemistele koodnime „Trail Baltica" all uuesti jalge alla, seekord juba otseülekandes. Tänavusest Eestit läbinud rännakust valmib koostöös Marianne Kõrveriga tulevikus ka dokumentaalfilm – omamoodi *road movie* või kaart sellest, mis praegu veel on, aga millalgi tulevikus enam mitte. Sellist laadi kõndimises on pea alati midagi pühalikku ja teatavat ohverdust – rändur ei liigu üksi, ta kõnnib ka kõigi teiste eest. Temaga liitus ka teisi matkajaid, ajakirjanikke, kuid ka nutitelefonis passijaid. Teele sattunud kohalikud rääkisid oma lugusid ja pakkusid sooja ulualust. Lisaks sellele, et Hanna Samosoni teekond on füüsiline, on see ka sümboolne – kas seda, mis kord lõhki kistud, saab enam parandada?

VÄÄRIB JÄLGIMIST: *eesti_90ndad* Instagramis

Foto: eesti_90ndad

Kes ei igatseks aeg-ajalt ja salamisi taga puberteeti ehk päevi, mis nii tohutult segadusse ajasid. 90ndad on see puberteediiga, milles Eestit tihti romantiseerivas võtmes kujutatakse. Instagrami kontol *eesti_90ndad* on võimalik näha pildikesi tollest nüüdseks juba uskumatuna tunduvast ajastust – uute autosalongide pidulikest avamistest kuni minidžiipides patrullivate poisikeseohtu politseinikeni.

SEAPÕIS

Müürilehe oraakel vaatas läbi tulevikuokulaaride ja saadab teile sõnumeid saabuvast. 2022. aastal määratakse Eestis ametisse riigikondiiter, kes hakkab kontrollima kõike tortidesse ja magusasse puutuvat. Riigikondiiter hakkab muu hulgas jälgima, mis torte eri inimesed tarbivad, kust need tordid pärit on ja mille eest need on saadud. Toimub ka rahvahääletus, mille põhjal otsustatakse, kas tort on ainult võikreemi ja tordipõhja vaheline liit või mitte.

SA Tordi ja Kondiitritoodete Kaitseks võtab jõuliselt sõna ühiskonnas leviva tordimoraali allakäigu teemal. Kapo paljastab topeltkondiitri, kes on aastaid Venemaale küpsisetordiretsepte vahendanud. Riigikogus hakatakse arutama eelnõud, mis muudaks kirju koera valmistamise, müügi ja tarbimise illegaalseks. Vabameelsemad maiasmokad korraldavad mitmeid meeleavaldusi ja proteste, millega astutakse vastu tasahiilivale tordikraatiale.

EKKM otsib tegevjuhti

Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseum (EKKM) otsib tegevjuhti, kes:

- **vastutab organisatsiooni igapäevatöö eest;**
- **veab ühe Eesti omanäolisema kunstiasutuse püsimajäämiseks vajalikku renoveerimisprojekti;**
- **hoiab ja arendab institutsionaalseid suhteid;**
- **on hea finantshalduses ning projektide järelvalves.**

Sobid ametisse, kui:

- **soovid läheneda loominguliselt EKKMi juhtimisele;**
- **tahad koos tiimiga arendada ja vedada organisatsiooni tulevikuvisiooni;**
- **seisad laiemalt EKKMi ja kaasaegse kunsti valdkonna eest.**

Rohkem infot:
www.ekkm.ee/tegevjuhi-konkurss

Kandideerimiseks palume esitada:

- **Curriculum Vitae**
- **2000 tm pikkune motivatsioonikiri koos visiooniga EKKMist viie aasta pärast.**

Töökoormus:
täistööaeg

Tööle asumise aeg:
jaanuar 2021

Materjalid saata hiljemalt 30. novembriks 2020 aadressil:
konkurss@ekkm.ee

EKKM
Põhja pst 35 Tallinn Eesti
www.ekkm.ee

KÕIKIDE VÕIMALUSTE *CATWALK* EHK MOETÖÖSTUSE MUUTUVAD IDEAALID

Meedia ja moetööstuse loodud iluideaalid tekitavad meis väärarusaamu seoses meie endi ning teiste kehadega. Kuigi 21. sajandil on hakatud tunduvalt rohkem laiemat iluspektrit pühitsema, on suuremate muutuste jaoks vaja kõigilt julgust ja avatumat meelt.

Mariliis Mõttus

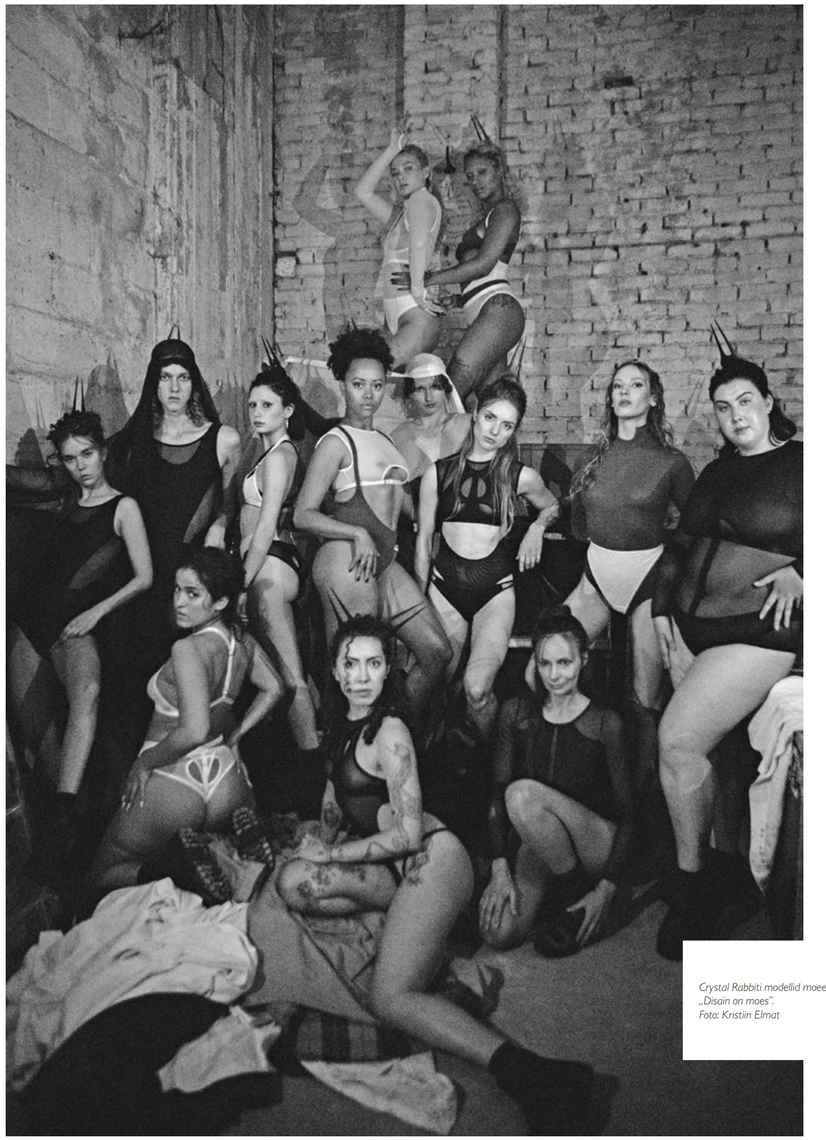

Crystal Rabbiti modellid moeetendusel „Disain on moes". Foto: Kristiin Elmat

Septembris, just siis, kui Tallinna räsis torm nimega Aila, puhusid värsked tuuleiilid üle ka Põhjala tehases toimunud moeetendusest „Disain on moes", kus oma uut kollektsiooni esitles teiste seas pesubränd Crystal Rabbit. **Gretchen Lawrence'i** tumedate biitide saatel sammusid lavale **Kristel Jänese** loodud pesusse riietatud modellid, kelle hulgas olid noored mehed ja naised, lühemad ja pikemad, mõned piitspeenikesed, teised kurvikamad, kolmandad pluss-suuruses, tumedama ja heledama nahatooniga – inimesed, kellega me iga päev kokku puutume või kellest me tänaval mööda jalutame.

Eesti kontekstis on Crystal Rabbiti *show* puhul sellegipoolest tegemist pigem erandi kui reegliga, sest pildil, mida meile *catwalk*'ide ja reklaamikampaaniatega *enamasti* serveeritakse, on pigem ühekülgne kehatüüpide valik. Moetööstus on kohelnud inim-, eriti just naisekeha ajalooliselt kui midagi, mida saab sõltuvalt ajastust vormida ja rõivaste lõike põhjal kohandada, kasutades selleks näiteks vormivat aluspesu, dieeti, trenni või isegi ilukirurgiat, ütleb New Yorgis 2017. aastal toimunud näituse „The Body: Fashion and Physique" tutvustus. Näitusel esitleti 18.–21. sajandi rõivaesemetega seda, milline on olnud ideaalne keha läbi aegade ning kuidas moetööstus on panustanud teatud kehade marginaliseerimisse ja pühitsemisse.

Ometi on 2010. aastad koos sotsiaalmeedia vohamise, tarbijaaktivismi ning maailmapildi üldise avardumisega toonud nii ilutööstuses kui ka igapäevaelus seoses ilu mõtestamisega olulisi tervendavaid muutusi ja nägemusi, mis sirutavad oma kombitsaid vaikselt ka Eesti ühiskonda. On aeg Willendorfi Veenus taas ellu äratada ja miks mitte näidata teda sealjuures juba tema parimates aastates.

MITMEKESISUSEST EESTIS

Kristel Jänes, kellelt loo tarbeks kommentaari palun, nendib, et kuigi Eestis on näha siin ja seal väikeseid mitmekesisuse välgatusi, siis suuremat muutust veel tunda pole. „Eestis seostatakse moodi tihtipeale ainult eliidi ja glamuuriga ning see on tõesti väga traditsiooniline lähenemine." Tema sõnul tegelevad siin rassi ja sooidentiteedi teemadega pigem nooremad disainerid. Samas märgib Kristel, et modellide valik pildil või moelaval on ainult üks osa suuremast tervikust ning et ka kaamera ja lava taga võiks olla esindatud eri inimeste arvamused ja kogemused. Rõivabrändi KÄT looja **Kätlin Kikkas** lisab, et tema arvates on moemaailm muutumas ning kindlasti paremuse poole. Ta toob näiteks, et kui vanasti oli tabu esitleda riideid erinevat tüüpi kehadel, sealhulgas väldíti eri nahavärve ja omapäraseid nahakonditsioone, ning moes oli vaid üks, olematu rasvaprotsendi ja pikkade jalgadega „teletorn-modelli" tüüp, siis nüüdseks on moemajad aru saanud, et toodet on kliendile lihtsam müüa, kui too suudab modelliga samastuda. Kuigi kodumaal ei ole olukord tema arvates ehk nii mitmekülgne kui mujal maailmas, ei pane see kaotama usku, et Eesti jõuab alati moemaailmas kõigele sõbralikult järele aasta hiljem: „Me kõik jälgime, mis maailmas toimub, julgemad lähevad uute ideedega kohe kaasa, teised kohanevad ajaga." Hiljuti isikliku rõivabrändi Ennos loonud ning ise rahvusvahelises moetööstuses modellina tegutsenud **Kersti Pohlak** arvab, et kui võrrelda olukorda paari aasta tagusega, on muutused kindlasti toimunud, kuid mitte piisavalt kiiresti. „Pigem tekivad hetkelised trendid. Moepilti tahetakse tuua midagi uut, aga tihtipeale vajutakse tagasi sinna, kus oldi, tekitades uusi probleeme ja küsimusi stiilis „mis nn ilu siis ikkagi „moes on"". Eestis muidugi jälgitakse, mis toimub moepealinnades, ning väikese ajanihkega arenevad siingi sarnased olukorrad ja arusaamad – ja seepeale tõstatuvad ka sarnased küsimused."

Ühe eeskujuliku näitena saab Eesti kontekstis tuua Kaubamaja ja nende väljaantava ajakirja Hooaeg, mille kaantel ja kaante vahel on olnud võimalik näha nii professionaalseid modelle kui ka inimesi meie endi seast. Teiste hulgas on seal figureerinud fitnessiga tegelev **Mariliis Mia Topp**, kikkpoksitreener **Mait Valge**, paraujuja **Susannah Kaul** ja kunstnik **Sirje Runge**. Kaubamaja turundusjuhi **Enel Kolgi** sõnul on Kaubamaja võtnud oma südameasjaks olla eestkõneleja ja eeskuju nii keskkonna kui ka avatud ühiskonna teemadel.

MIS ON ILUS?

Ilustandardite teket on püütud selgitada, kasutades evolutsiooniteooriat: see, mida me peame atraktiivseks, on kujunenud reproduktiivsel eesmärgil ehk naise välimus peaks viitama viljakusele ja heale tervisele. 2400 aastat tagasi arvasid vanakreeklased ja -roomlased läänemaailma esimesi ilustandardeid kehtestades, et ilu peitub näojoonte harmoonilistes proportsioonides, kuid kindlasti peab ilusa näoga käima kaasas ka ilus hing. Juba siis muretsesid tulevased vanemad oma sündiva lapse välimuse pärast suisa nii väga, et oma magamistuppa asetati Aphrodite ja Apolloni kujud, mis pidid aitama ilusamaid lapsi eostada.[1] Ilustandardeid on vorminud läbi ajaloo suuresti just need, kes on parasjagu võimul – see, mis tundub neile kõige ilusam, millised nad ise välja näevad ja kuidas tavainimene neid jäljendab. Näiteks **Elizabeth I** valitsemisajal toonisid inglise naised oma juukseid ning õukonda kuulunud mehed oma näokarvu kuninganale austuse avaldamiseks safrani ja väävliga punaseks.

Nii lihtsalt meie arusaama ilust siiski mõtestada ei saa – selles keerulises valemis on oma osa ka isiklikul esteetikameelel, traditsioonidel, indiviidi karakteril ning kultuuriruumil, mis tähendab, et see, mis on parasjagu ilus idas, ei pruugi kehtida samal kujul läänes. Siinkohal saab tuua ühe ekstreemsema näite Hiina aristokraatide hulgas levinud praktikast. Nimelt hakkas seal 7. sajandil levima nn lootosjalgade protseduur, mille käigus väikeste tüdrukute varbad murti, keerati jala alla ja seoti tihedalt kinni, et jalad aja jooksul väikesemaks muutuksid. Hiina kultuuris olevat see meestele erootiliselt mõjunud ning see suurendas ka tüdrukute mehelesaamise võimalust hilisemas elus. Suuri jalgu peeti aga madalamale klassile viitavaks. Märkimisväärne on ka see, et lootosjalgade trend keelustati Hiinas alles 20. sajandi alguses. Samas ei saa öelda, et Euroopas oleks korsettide ja stiletodega keha kujundamisse kuidagi delikaatsemalt suhtutud.

MÖÖDA KURVE JA LAUGEMAID TEID

Kui heita põhjalikum pilk lääne ilukultuuri kujunemisloole, on seegi kulgenud nii kurvilisemaid kui ka laugemaid teid pidi, kuid olnud enamiku ajast siiski kaldu lopsakama figuuri poole, milles mängib olulist rolli naise võimekus saada lapsi. Kõhnus- ja noorusihalus on pigem just 20. sajandi jooksul esile tõusnud kontseptsioon. Võtkem näiteks sellesama Willendorfi Veenuse, mis pärineb 23 000–25 000 aasta tagusest ajast ning sümboliseerib viljakust. Vahepealsest ajast leiame veel klassikalisest perioodist pärit perfektsete proportsioonidega Milose Venuse ning sinna jääb ka renessansiaeg, mil ilu võrdus staatusega või hilisemal ajal ka sellega, mis peitub inimese hinges (näiteks Mona Lisa). 17. ja 18. sajandil oli ideaalkeha kurvikas, seda kutsuti maalikunstnik **Peter Paul Rubensi** maalidel kujutatud naiste järgi suisa „rubenslikuks". Figuuri selliseks muutmiseks ja rindade rõhutamiseks võeti kasutusele korsett, mida kandsid mingil ajal isegi lapseootel naised, rääkimata sellest, et vahel pandi neid selga isegi lastele. Nihe tänapäevase peenikese figuuri ihaluse poole sai suurema tõuke 1920ndate *flapper*-kultuuri tekkega ning peenikeste modellide ilmumisega ajakirjade kaantele. Kuigi **Marilyn Monroe** ja *pin-up*-modellide populaarsusega 40ndatel tuli taas moodi ka vormikam keha, uhuti see 60ndatel koos **Twiggy** ning teiste pisikeste ja peenikeste modellidega taas minema.[2] See tõi kaasa ka sagenenud haigestumise söömishäiretesse.[3] Kuigi naised ei pigistanud end enam korsettidesse, jätkusid meedia ja ühiskondliku survega sõnumid, mille põhjal ideaalne keha oli noor ning peenike, ütleb näituse „The Body: Fashion and Physique" kuraator **Emma McClendon** ning lisab, et kui tahtsid olla tõeliselt moodne, pidid sa oma keha kuidagi muutma.[4] 80ndatel jätkus peenikeste modellide võidukäik, kuid samas olid nad tugevama ja sportlikuma kehaehitusega ehk rõhuti tervislikumale välimusele.[5] Kuigi esimene mustanahalisi naisi koondav modelliagentuur Branford

Ennose 2019. aasta sügistalvise kollektsiooni kampaania. Foto: Arnaud Lajeunie

Ilustandardeid on vorminud läbi ajaloo suuresti just need, kes on parasjagu võimul – see, mis tundub neile kõige ilusam, millised nad ise välja näevad ja kuidas tavainimene neid jäljendab.

jätkub >

< eelneb

Models loodi USAs juba 1946. aastal ning koos liikumisega „Black Is Beautiful" võib 70ndaid pidada isegi mustanahaliste modellide kõrgajaks – siis said tuule tiibadesse **Iman**, **Grace Jones** ja **Naomi Sims** ning 80ndatel **Tyra Banks** ja **Naomi Campbell** –, kahanes nende hulk moelavadel taas 90ndate saabudes. See oli aeg, mil püünele tõusid **Kate Moss** ja idee kõhetutest, teiste sõnadega kokaiinimodellidest. Söömishäiretesse, eriti anoreksiasse haigestumine tegi taas suure hüppe ning vaimsete häirete seas oli see üks enim surmaga lõppevatest haigustest. Sellega paralleelselt hakkas tõusma ka inimeste haigestumine ülekaalulisusesse ning suuremaid kehasid hakati nägema ebatervislikena.[6]

Kristel Jänes: „Rõivad peaksid inimesi võimestama, oleme möödunud ajast, mil iga ese pidi muutma kandjat peenemaks, nooremaks ja katma kõike „normaalsusest" kõrvale kalduvat."

PINGPONG TOOTJA JA TARBIJA VAHEL

Soouuringute lektor **Hannah McCann** arvab, et osaliselt on senise mitmekesisuse puudumise taga olnud majanduslik eesmärk luua ühtset arusaama ilust, et samasuguseid tooteid oleks võimalik müüa üle terve maailma.[7] Kuna 20. sajandi lääne moetööstuse hoovad olid just valgete inimeste tõmmata, on vaadanud seni ka ajakirjade kaantelt ning reklaamidest vastu peamiselt valged, kleenukesed ja sümmeetriliste näojoontega modellid, kes vastavad just meie kultuuriruumile omasele ilustandardile. Siinkohal on oluline mainida, et süü ei lasu mitte kõhnal kaunitaril, vaid süsteemi väheses julguses või tahtes näidata reklaamides teiste ühiskonnagruppide nägusid. See on aga omamoodi pingpong ilutööstuse ja tarbija vahel: tootjad esitlevad reklaamides seda, mis müüb, ja seni, kuni laseme end kehtivate ilustandardite järgi voolida ning eirame enda ja teiste eripärasid, ei saa muutuda ka see, kui mitmekülgselt meile ilu esitletakse. Ka Kristel Jänes sõnab, et meid mõjutab sügavalt see, mida me enda ümber näeme, ning see kujundab ka meie arusaama ilust. „Tuleb mõista, kelle tõttu ja miks on selline iluideaal tekkinud, ning seda julgelt ka kahtluse alla seada. Mida rohkem on nähtaval erinevaid inimesi, seda laiemaks muutub n-ö iluskaala. Rõivad peaksid inimesi võimestama, oleme möödunud ajast, mil iga ese pidi muutma kandjat peenemaks, nooremaks ja katma kõike „normaalsusest" kõrvale kalduvat. Erinevuses peitub ilu ja rõivas peaks laskma kandjal sellest iseendana rõõmu tunda," arvab ta.

Ajakirjanik ja filmirežissöör **Santilla Chingaipe** on öelnud, et värvilise naisena puudub tal tema ilu pideva kinnitamise privileeg, ning kui sa ei näe endasarnaseid inimesi telekas, bussipeatusesse paigaldatud reklaamis või mõnes ajakirjas, siis tundubki, et sinu ilu pole see, mida pühitseda. „Sulle jääb mulje, nagu sa ei loeks või sind polekski olemas," sõnab ta.[8] Sama mõtet saab laiendada tegelikult ka sellele, mis puudutab transsoolisi ja mittebinaarseid modelle, eri vanusegruppe, kehakujusid, puudeid või nahakonditsioone.

Sotsiaalsed laamad on hakanud 21. sajandil siiski üha hoogsamalt liikuma. Sellesse on panustanud üha laienevad turud, inimeste kasvav jõukus, liberaalsem maailmapilt ja eri sotsiaalsete liikumiste (BLM, kehapositiivsus, feminism jne) üha valjemini kõlavad hääled, mille levikut kannustab omakorda sotsiaalmeedia kõikjale ulatuv käsi. Kersti Pohlak arvab, et kui rääkida näiteks naise vanusest kui trendist, siis ilu on seotud just noorusega ja teatud vanuses naistega seda „ilu" enam ei reklaamita. Samas unustatakse ära, et tegelikult maksejõuline klient sinna nooremasse eagruppi tihtipeale ei kuulu. Pohlak lisab, et viimastel aastatel on pilt siiski väheke muutunud, kindlasti tänu #MeToo-liikumisele ning sellele, et naised on võtnud nii poliitikas kui ka Hollywoodis sõna elementaarsete õiguste ja ka nn igavese nooruse – mida tegelikult ei eksisteeri – teemadel. „Kuna ka sotsiaalmeedia loob elust pettekujutluse, mida on võimatu kaasa elada, siis usun, et seda rohkem tahame näha moemaailmas tõelisi inimesi ja samastuda tavaliste probleemidega, ning mulle tundub, et seetõttu ongi moemaailm suunda muutma hakanud," ütleb Pohlak.

Kuigi sotsiaalmeediat on tõesti süüdistatud väärastunud iluideaalide loomises, alustades iluvigade lihvimisest fototöötluse vimkadega ja lõpetades sellega, et inimesed on hakanud ilukirurgide abiga oma nägusid reaalselt Instagrami filtrite järgi vormima, on see aidanud suuresti kaasa ka palju laiema iluspektri kujunemisele ning rajanud meedias kujutatava ilu kõrval teed just inimeste eripäradele, valgudes sotsiaalmeediast omakorda moetööstusesse. Meil on võimalus näha oma peo peal läbilõiget erisugustest inimestest üle maailma, kes on julgenud end oma individuaalsuses nähtavaks teha ja tõestada, et ka teistmoodi on okei. See kõik kujundab märgatavalt seda, kuidas me suhtume iseendasse ja teistesse ning mis järeldusi teeb sellest moe- ja ilutööstus. Ka Kätlin Kikkas küsib, miks peaksime varjama oma eripärasusi, kui just need eristavad meid naabrist ja eakaaslastest. Kuigi enda sõnul pole ta just suurim *influencer*'ite kultuuri fänn, arvab ta, et vahel piisab vaid ühe inimese mõtestatud pildist Instagramis, et tekiks suurejooneline liikumine üle terve maailma. „Meile on antud sotsiaalmeedia kanalites nii palju häält ja tublid eri õiguste eest seisjad on liigutanud nii suurkorporatsioonide mõteid kui ka tegevust." „Sageli tekib vaen teadmatusest või hirmust eristuva ees, seega aitab tolerantsusele kindlasti kaasa see, kui räägitakse erinevatel, sealhulgas varem tabuks peetud teemadel. Kui tekib avalik diskussioon, saavad toimuda ka muutused," arvab Enel Kolk.

Muutustest annab aimu ka maailma moenädalate mitmekesisust kajastav statistika, mis kaldub kõikudes siiski mitmekülgsuse poole. Näiteks 2020. aasta kevade numbrid näitavad, et 41,5% laval kõndinud modellidest ei olnud valgenahalised (2015. aasta kevadel oli vastav number 17%). Tunduvalt on suurenenud ka pluss-suuruses, üle 50-aastaste ning transsooliste ja mittebinaarsete modellide ülesastumine *catwalk*'il, kuid sealgi võib vastavalt hooajale nii väiksemaid kui ka drastilisemaid kõikumisi märgata.[9] Seda, kas sellest saab ka midagi põhjapanevat järeldada, näitab aeg.

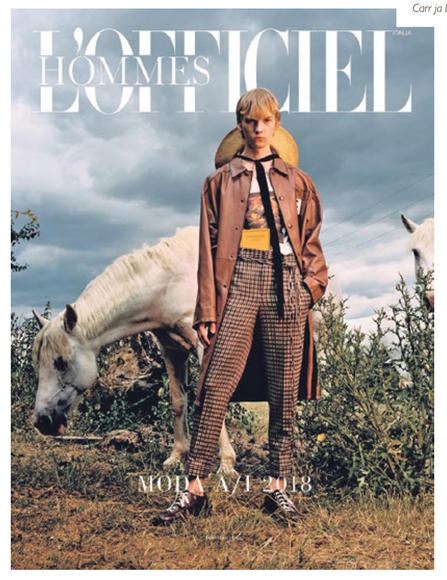

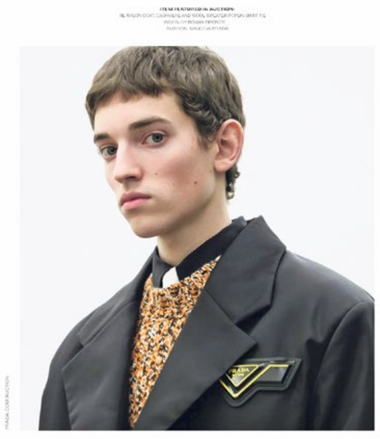

SAGE'i modellid moeajakirjades SSAW ja L'Officiel ning Versace ja Prada kampaaniates. Fotod vasakult: Chris Vidal Tenomaa, Steven Meisel, Harry Carr ja Daniel Arnold

PUUSAMÕÕDU ÜMBER KEERLEV MAAILM

24-aastane **Viktoria Skrõnnik** on üks vähestest Eestis tegutsevatest professionaalsetest pluss-suuruses modellidest. Kuigi ta tudeeris Peterburis psühholoogiat ning töötas samal ajal ka turismiettevõttes, sattus ta kolm aastat tagasi pärast fotosessiooni **Siiri Kumariga** endalegi ootamatult moemaailma, olles nüüdseks Belgia ja Hispaania agentuuride hingekirjas. Algus ei kulgenud Viktoria jaoks siiski nii roosiliselt. Kui ta esimest korda ühte välismaisesse agentuuri *casting*'ule läks, öeldi talle: „Tütarlaps, sa oled väga ilus, kuid võta 10–15 kilo alla ja siis on kõik hästi." Viktoria toimiski nii, kuid see tõi endaga kaasa terviseprobleemid, mistõttu ta otsustas, et niimoodi asjad ei käi. Ta saavutas uuesti oma endise kehakaalu ning alustas karjääri kurvika modellina. Praegu on Viktoria sõnul võimatu teda midagi kaotama või koguma sundida: „Ma olen normaalne inimene samasuguse normaalse kehaga nagu paljud teised tüdrukud ning ma tunnen, et mul on nende ees vastutus. Kui ma alla võtaksin, tähendaks see, et ma ei aktsepteeri ennast, oma keha ega ka teisi endasarnaseid tüdrukuid."

Viktoria arvab, et erinevuste aktsepteerimises on Eesti alles lapsekingades. Ta mäletab, et kolm aastat tagasi oli tal põhimõtteliselt võimatu oma jalga siin modellina ukse vahele saada. Kõigepealt võeti ta modellina vastu Itaalias, Belgias ja Hispaanias ning viimasena Eestis, alles siis, kui kogu maailm oli juba kehapositiivsuse suunas liikuma asunud. Viktoria rõhutab, et tema jaoks on ilusad kõik kehad ning kurvikad ja pluss-suuruses modellid ei peakski kedagi asendama, vaid neile peaks lihtsalt võrdselt uksi avama. „On võimatu ignoreerida nii suurt osa ühiskonnast ja öelda, et vaata neid rõivaid, aga sina nendes ilus välja ei näe, kuna sa oled liiga paks. See on lihtsalt veider." Teine nüanss, mille ta välja toob, on see, kui kurvikatele või pluss-suuruses kehadele orienteeritud brändid kasutavad reklaamides vastavas suuruses modelle, kuid poodiumile kutsuvad ikkagi kõndima S- või M-suuruses tüdrukud, mis on esimeste suhtes ebaaus. „Me küll müüme sind, aga sa pole piisavalt hea, et meie riideid *catwalk*'il kanda," vihjab ta mõne brändi loogikale.

Skrõnnik näeb probleemina ka seda, kui modelliagentuuri satuvad väga noored, näiteks 13-, 14- või 15-aastased neiud. Kuna Viktoria sõnul ei ole kõik agentuurid kahjuks üdini head, võib tulemuseks olla see, et klassikalised, eriti just noored modellid tehakse lihtsalt seesmiselt katki. Kui juba väga noore tüdruku maailm hakkab keerlema tema puusamõõdu ümber ning osutatakse pidevalt tema puudustele, mõjub see ka enesehinnangule. Kui näiteks klassikaliste modellide karjäär lõpeb, ei oskagi nad enam end armastada, arvab Viktoria ning saadab sellega sõnumi ka kõikidele vanematele, kes oma noori sellele teele tahavad suunata. Tal on olnud olukordi, kus emad oma laste lepingutega suure hurraaga tema poole pöörduvad, mille peale ta soovitab neil enneköike laste tulevikule ja haridusele mõelda: „Modellitöö on suurepärane, kuid see peaks olema vaid osa sinu elust, mitte terve su elu."

50NDATES POODIUMILE

Mis puudutab vanust, siis Berliinis tegutsev **Steve Morell** on hea näide sellest, kuidas modellitööd saab alustada ka pärast seda, kui oled oma nooruse muudele asjadele pühendanud. Steve on mänginud bändides, pidanud baari, vedanud väikest plaadifirmat Pale Music Int. ning tegelenud kunstiga. Praeguseks 53-aastase Steve'i modellikarjäär sai alguse neli aastat tagasi, kui Balenciaga stilist teda ühise sõbra kaudu Facebookis märkas ning ta Pariisi moe-*show*'le kõndima kutsus. Steve ütleb, et inimestele on ta karakter ja nägu alati huvitavad tundunud ning ta on kogu aeg oma välimuse eest hoolitsenud. „Inimesed arvavad, et ma olen nartsissistlik, aga kui sa tahad olla modell, siis sa peadki positiivses mõttes nartsissistlik olema, see on osa tööst, sest ma olen toode, modell on toode," sõnab ta. Sellest ajast alates ongi kõrgmoe presenteerimine Steve'i peamine sissetulek. Ta tegutseb agentuuri IZAIO all ning teda on olnud võimalik näha ajakirjades, telereklaamides ja reklaamitahvlitel, rääkimata poodiumitest, ning tema enda sõnul meeldib see töö talle pea igast küljest. Tema ühed senised lemmikud ongi koostööd Balenciaga loovjuhi **Demna Gvasalia**, **Marcelo Burloni** ja stilisti **Lotta Volkovaga**. Nemad on Steve'i sõnul moemaailma mitmel moel muutnud, rõhutades klassikalise ilu asemel modellide isiksust ja nägude omapära ning seda, et mood ei küsi vanust. Steve sõnab, et tema poole on pöördunud temavanused ja öelnud, et nad on hakanud tänu talle jälgima, mis moes toimub, kuna nad saavad temaga samastuda. Niisamuti on talle kirjutanud pisut nooremad inimesed, kes on varsti samasse ikka jõudmas ning näevad tänu tema tegevusele, et 50-aastastel pole elu veel läbi. „Ma arvan, et me peame muutma neid vanu reegleid, et 45–50-aastaselt muutub inimene vanaks peeruks, kes üksinda kodus istub. Mulle tundub, et minust on vanakssaamise murdepunkt mööda läinud. Ma mõtetes olen ma endiselt 25 või 35. Kuigi ma tunnistan endale, et mu keha on muutumas vanemaks ning see teeb lihtsalt mõned asjad aeglasemaks." Ta nendib siiski, et tegelikult pole asjad maha rahunenud ning *catwalk*'ile astumine koos kaasneva adrenaliini ja säraga on endiselt nagu *rock'n'roll*. „Mu ema on mulle öelnud, et ta arvab, et ma ei kasva kunagi suureks. Ja ma arvan, et tal on õigus," ütleb ta.

„Ma arvan, et me peame muutma neid vanu reegleid, et 45–50-aastaselt muutub inimene vanaks peeruks, kes üksinda kodus istub." – 53-aastane modell Steve Morell.

KÕHNUDES UNISTUSTE POOLE

Kui rääkida agentuuride tööst, on eestlaste **Aleksei Benuchi** ja **Kristina Varese** juhitav eesti ning läti modelle koondav SAGE Management üks selliseid, mis

jätkub >

HENDRIK KALJUJÄRV

TEATRIKONTSERT

TALLINN CITY THEATRE
TALLINNA LINNATEATER

11. NOVEMBRIL KELL 19.00
SALME KULTUURIKESKUSE

Linnateatri Teatrikontserdi sari alustab oma kolmandat hooaega, seekord Salme Kultuurikeskuse väikesel laval.

2020/2021 hooaja esimese kontserdi annab Hendrik Kaljujärv (tuntud ka kui Ruum). Hendrik Kaljujärv on teatripublikule lisaks oma muusikukarjäärile tuttav ka etenduskunstnikuna ja muusikalise kujundajana. Ta on pikaaegselt olnud seotud teatritega NO99, Von Krahl ja Kanuti Gildi Saal. Lisaks originaalmuusika loomisele lavastustele "Suur õgimine", "Puhastatud. 4.48 Psühhoos" ja "Kadunud sõbra juhtum", on Kaljujärv toonud välja soololavastused "Rising Matter" ja "Overexposure" ning kindlasti väärib ka esile tõstmist tema heliloming 2016. aasta mängufilmile "Päevad, mis ajasid segadusse". Viimastel aastatel on Kaljujärv tuntud ühe poolena duost Maarja Nuut & Ruum. Muuhulgas on Kaljujärve premeeritud Eesti teatri aastaauhindadel ka helikunstniku auhinnaga.

Kaljujärv on esinenud arvukatel festivaridel. Ka sel aastal võis teda näha ja kuulda näiteks Kukemuru Ambienti, Kõu ja Tallinn Music Weeki raames. Ootame põnevusega Hendriku ainulaadse helikeele kõlamist Linnateatri lavadel.

Piletid
linnateater.ee/piletid
piletilevi.ee
Tallinna Linnateatri kassa
(Lai 21, avatud E-R 11-19, L 15-19,
tel 665 0800)

Mängukoht
Salme Kultuurikeskuse väike lava (Salme 12)

LINNATEATER.EE

< eelneb

suhtleb modellide värbamisel otse klientidega ning suhtub Benuchi sõnul oma modellidesse ülima hoolega. Benuchi ise tegutseb lisaks agentuuri juhtimisele ka moefotograafina. Tema teekond moemaailmas sai alguse just sel alal Milanos ning liikus vaikselt edasi modellide otsimise suunas, kui ta töötas selliste agentuuride nagu IMG ja Elite ridades. Ühel hetkel otsustas Aleksei aga Eestisse naasta ning mõistis, et ka siin on palju suurepäraseid nägusid, keda moemaailmale näidata. Tema kliendid ka tõesti huvituvad eestlastest, mida tõestab fakt, et nüüdseks on siinsed modellid osalenud SAGE'i kaudu Prada, Diori, Gucci, Hugo Bossi ja mitmete teiste nimekate brändide *show'*des ja kampaaniates, seda ka eksklusiivselt, mis tähendab, et modellid töötavad terve hooaja ainult konkreetse brändi heaks. Kuigi SAGE'i fookuses on peamiselt meesmodellid, on nad hakanud vaikselt kasvatama ka naismodellide osakaalu. Agentuuri kodulehte vaadates jääb silma, et peamiselt keskendutakse noortele ning omapärastele karakteritele, kes on omased pigem just välismaa moelavadele kui siinsele turule. Ka Benuchi nendib, et need, kes kõnnivad näiteks Gucci või Prada *show'*del, võivad tunduda siinsele inimesele võõrad ning Eestis eelistatakse pigem kommertsliku välimusega modelle, kuid ka see on aastaastalt muutumas.

Benuchi selgitab, et kui maailma mastaabis proovivad mõned kliendid kaasata üha rohkem pluss-suuruses modelle, on moetööstus endiselt kaldu kõhnade, kuid samas tervislikult kõhnade modellide poole, kellel on väga unikaalne välimus. Eriti otsitakse praegusel ajal modelle, kellel on tedretäpid või vitiiligo (nahahaigus, mille korral nahk kaotab oma pigmendi). Mis puudutab nende agentuuris tegutsevaid tüdrukuid, ei sunnita Benuchi sõnul kedagi dieeti pidama, sest see tähendaks lõppkokkuvõttes, et modellid poleks õnnelikud ega motiveeritud. Sellist olukorda on ta täheldanud mõne teise agentuuri puhul, kus noortel naistel palutakse dieeditada ja kaalu alandada, kuid see võib nad lõppkokkuvõttes depressiivseks muuta. Kuna modelliks saamine on paljude tüdrukute suurim unistus, on nad nõus tegema ükskõik mida, et see ellu viia, kuid ühel hetkel võib asi käest ära minna, räägib Benuchi. Sellepärast soovitavadki nad enda agentuuris pigem sporti teha ning tervislikult süüa. Kui tüdruk seda ei taha, on see tema valik. Dieedipidamine pole niikuinii jätkusuutlik, arvab ta.

PHOTOSHOP ON KORTSUDELE KANGAL, MITTE NAHAL

Kuidas saaks siis moemaailm ja saaksime ka ise panustada rohkem sellesse, et mitmekesisust meie ümber nähtavamaks teha? „Moetööstuses kehtib ka sageli äris kasutatav põhimõte: eristu või sure," selgitab Enel Kolk seda, mis kannustab tema arvates disainereid ja reklaamimeistreid lähenema oma kunstile avatult ja uuendusmeelselt, leidma uusi vorme ning tutvustama neid üldsusele. „Julgus olla uhke oma erilisuse üle ning toetada ühiskonnas nõrgemaid muudab mitmekesisemaks nii moetööstust kui ka kogu maailma."

Kristel Jänes ütleb, et muutused saavad alguse loomeprotsessist endast. Noorte disainerite jaoks on oluline nende teemade kajastamine juba haridust omandades. Näiteks pole võimalik üht lõiget lõpmatuseni suurendada, tegemata vajalikke muudatusi volüümikama keha jaoks. Skaala teises otsas on Kristeli sõnul väga väikese kehaehitusega lühikesed inimesed, kes ei leia endale samuti õiges suuruses kehakatteid: „Tootmine toimub „keskmise keha" järgi ja ideaalmaailmas võiks selline massiline rõivaste valmistamine aina väheneda. Ka visuaale luues peab õpetama tundma vastutust, need pole lihtsalt pildid, vaid kõik mõjutab tervikuna üldist arusaama." Positiivse algatusena toob ta välja Instagrami konto *shitmodelmgmt*, mis osutab modellimaailma kitsaskohtadele ning on algatanud petitsiooni moeäris kasutatavate näidisrõivaste suuruste muutmiseks, sest praegu ei mahu nendesse isegi väga peenikesed modellid ja see tekitab väärarusaama, et viga on kandja kehas, mitte riietes. Kristeli sõnul on ta jätnud praegu tagaplaanile uue kollektsiooni loomise ning tegeleb hoopis suuruste valiku laiendamisega, mis tähendab, et osa tema loomingust on juba saadaval suurustes XS kuni XXL. „Olen tegelikult pakkunud oma klientidele alati suhteliselt individuaalset lähenemist, kehad on ju nii erinevad ja väikeseid muudatusi ideaalse istuvuse nimel olen ma alati teinud."

Disainer ja modell Kersti Pohlak: „Mina isiklikult leian ilu loomulikkusest – Photoshop on mõeldud kortsude eemaldamiseks kangal, mitte nahal."

Steve Morell UY Studio Berlini 2020. aasta talvekollektsiooni fotoseerias. Foto: Kantatach Kijtikhun, stiil Idan Gilony, IZAIO Managementi loal

Kätlin Kikkase sõnul hakkas ka tema eelmisel aastal lõikeid kliendile sobivamaks kohandama: „Sain ühel hetkel aru, et tänapäeva naised ei ole enam piitspeenikesed, vaid tervisliku eluviisiga, ning ma armastan nende kumerusi. Kõik ei pea pressima ennast kitsastesse teksadesse, täiesti okei on olla mitte moes, vaid mina ise."

Kersti Pohlak ütleb, et tema on aru saanud, et loominguga kaasneb ka suur vastutus ning selle kaudu peab näitama õiget suunda, kuhu ühiskond võiks liikuda. „Mina isiklikult leian ilu loomulikkusest – Photoshop on mõeldud kortsude eemaldamiseks kangal, mitte nahal. Kindlasti ei ole vähem tähtis seegi, et Ennose hooaja muusad on alati huvitavad persoonid, seda nii seest kui ka väljast – ning vanus, suurus ja rass ei mängi nende valimisel rolli," vastab ta.

Kuigi moe- ja ilutööstus ei ole olnud kunagi varem mitmekesisusele rohkem avatud kui praegu, tõestab kas või pluss-suuruses modellide vähene esindatus kodumaistel poodiumitel või isegi kleenukeste modellide võitlus realistlike rõivanumbrite nimel seda, et olulised muutused seisavad veel ees. Ajalugu on näidanud, et see, mis on ilus ja moodne ühel kümnendil, võib juba mõne aja pärast olla vahetunud uute standardite vastu. Seega, selleks et meie kehadest ei saaks trendid, mis vajavad iga hooaja järel väljavahetamist, tasub alustuseks tunnustada ja esile tõsta iseenda ja kõigi teiste omapärasid.

[1] *Romm, S. 1987. Beauty through history. – The Washington Post, 27.01.*
[2] *Howard, J. 2018. The history of the „ideal" woman and where that has left us. – CNN Health, 09.03.*
[3] *Hoeken, van D; Hoek, H. W.; Smink, F. 2012. Epidemiology of Eating Disorder: Incidence, Prevalence and Mortality Rates. – NCBI, nr 14 (4), lk 406–414.*
[4] *Howard, J. 2018. The history of the „ideal" woman and where that has left us. – CNN Health, 09.03.*
[5] *Samas.*
[6] *Samas.*
[7] *Kelsey-Sugg, A. 2018. Who decides what beauty is. – ABC Radio National, 12.09.*
[8] *Samas.*
[9] *Schimminger, M. 2020. Report: Racial Diversity Takes a Slight Step Backward, Size and Gender Inclusivity Plummet for Fashion Month Fall 2020. – The Fashion Spot, 16.03.*

KAAPERDATUD INDIVIDUAALSUS

Kui autentset tarbijat pole olemas ja autentsust ennast pole samuti põhimõtteliselt olemas, siis kuidas see moetööstuses ikkagi nii ligitõmbava kontseptsioonina mõjub?

Peeter Kormašov

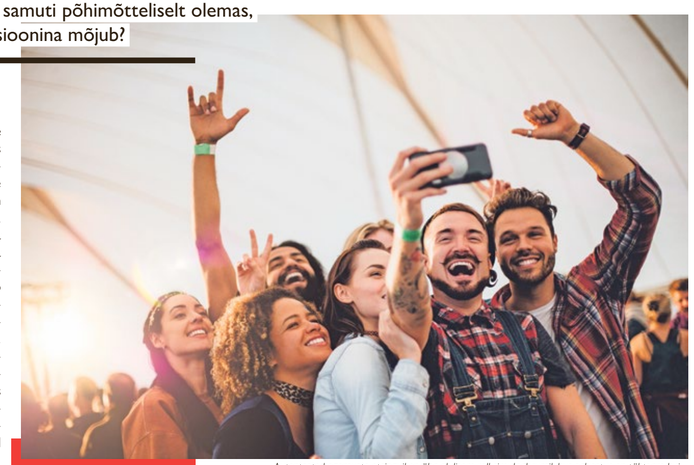

Autentsete kogemuste otsinguil on üha olulisem roll simulaakrumil, kus salvestus on tähtsam kui päris kogemus ise. Foto: SolStock

Sõnana tähendab „autentne", et miski on algupärane või originaalne. Ent see „originaalne" on igaühe jaoks erinev. Eksistentsialistlikus filosoofias tähendas autentsus inimese „mina" suhestumist väliste, ühiskondlike jõududega, mille kätte ta on „heidetud". Üks tuntuim eksistentsialistlik autor **Jean-Paul Sartre** kirjeldab, kuidas inimesed võivad isikliku väärtussüsteemi alla suruda, alistudes välisele psühholoogilisele survele ja soovides vastata mingitele sotsiaalsetele normidele. See kingib turvatunde, kuid samas on inimese identiteet sellisel juhul väliste jõudude konstrueeritud. Moetööstus on autentsuse mõiste kaaperdanud, sundides inimesele peale hetketrendi ja pannes teda uskuma, et just seda stiili järgides on ta isikupärane. Autentsus kui inimese isikupära ja autentsus moes on sellisel juhul just nagu vastandid.

Autentsus on võlusõna, mis muudab kõik ilusaks. See on nagu raskest kangast katteürp, millega tarbija kahtlusi summutada.

Ent nüüdisaja filosoofid ei käsitle autentsust enam nõnda kitsalt ning inimese identiteeti vaadeldakse mitmekihilisena. 1980ndatel tõi **Jean Baudrillard** käibele simulaakrumi mõiste: elame näivuse keskel, sest koopiad on algupärandist tähtsamad. Reaalsuse asemel on meil märgid ja sümbolid, seega ei vaja me maailma mõtestamisel enam autentsust. „Samal ajal kui filosoofid arutlevad autentsuse mõiste kokkukukkumise üle postmodernses maailmas, on see muutunud kapitalistlikus tarbimisühiskonnas ülimalt oluliseks – moes on see Püha Graal," kirjutab moekriitika platvorm Vestoj.[1] Moe asemel räägitakse „päris riietest" ja modellide asemel „päris inimestest". Domineerivad sellised sõnad nagu „käsitöö", „pärand" ja „meisterlikkus".

Kõik subkultuurid on oma ajastu produktid, aga huvitaval kombel on praegune aeg igasuguste vastuliikumiste suhtes vaenulikum kui varasemad.

Professor **Anneke Smeliki** sõnul hakkas klassi mõiste 1960ndatel Läänes oma tähtsust kaotama ja rõivastuse valikul tekkis suurem vabadus.[2] Modernism toetab valikuvabadust ja individuaalsust, mis tähendab aga juurtest ja kodusest kaugemale liikumist. Just selle lõhestatuse tõttu ongi tekkinud igatsus algupärase järele. Kuna massimeedia on kõigest spektaakli teinud, muutub nostalgiaihalus, mida riidefirmad „vintaaži" ja „retro" rõhutamisel osavalt ära kasutavad, üha tugevamaks. Kultuurimälu on aga ajas muutuv ja dünaamiline, mistõttu mineviku kultusobjektid muutuvad samuti pidevalt.

Hipsterid tahtsid küll pääseda neid ümbritsevast kultuurist, aga olid ühtlasi selle vangid ega saanudki seepärast millegi uue või autentsega lagedale tulla.

Vestoj artiklis öeldakse, et ostja on moetööstuse kahepalelisusest teadlik, samuti tunneb ta ära, et sotsiaalmeedia platvormidel on mood konstrueeritud ja etendatud. Sellest hoolimata annab tarbija alla, sest Instagrami fotol ebaloomulikult „mugavas" asendis poosetava suunamudija elu tundub olevat palju parem. See on justkui poeetiline usk „autentsesse kogemusse", mis sunnib meid enda elusid edasi kureerima. Autentsus on võlusõna, mis muudab kõik ilusaks. See on nagu raskest kangast katteürp, millega tarbija kahtlusi summutada. Osava brändingu, *hashtag*'ide ja fotolavastustega saab selle sildi ükskõik millele külge kleepida. Ja kergesti maha müüa, sest just „päris asjad" on need, mida ihaldatakse ja mille eest ollakse nõus ka maksma.

Peeter Kormašov on vabakutseline ajakirjanik.

MÄSSAJAD LAHKUVAD AREENILT

Nagu kirjutab autentsuse teemat uurinud **Toby Shorin**, on praegusaegne autentsuse poole püüdlemine läbi ajaloo eksisteerinud individualismiihaluse kulminatsioon.[3] 21. sajandi alguse meediaturundus kasutas seda osavalt ära ja ujutas inimeste ajud sopaga üle. Turundusspetsialist **Jonathan David Lewis** kirjutab Forbesis, et autentsus on hakanud asendama tõde ning sellest saab „labase materiaalsuse vastumürk ning otsetee Y-põlvkonna rahakotti ja südamesse".[4] Tõde võib tema hinnangul tähendada meie „pettuse ajastul" täpselt seda, mida on vaja parasjagu tähistada.

Võtame näiteks sellise keerulise kontseptsiooni nagu „hipster", mis oli esialgu laias laastus autentse tarbija sünonüüm. Shorini sõnul võis aastaks 2012 lõpuks ometi igaüht hipsteriks nimetada. Keegi ei taha mõistagi tunnistada, et ta on hipster, sest hipsterluse eeldus on igasuguse märgistamise hülgamine. 1940ndatel tähendas hipsterlus võib-olla tõesti „peavoolule" vastandumist, aga nüüdisajal on raskem selliseid jäiku piire tõmmata. Ühiskond on läbi põimunud ja igaüks meist süsteemis nõnda kindlalt sees, et on võimatu kritiseerida hipstereid, neoliberalismi või tarbimisühiskonda, olemata ise natukegi neist asjadest puudutatud.

Sedasama mõtet toetab **Joe Keohane**, kes kirjutab, et selle sõna peaks üldse ära kaotama, sest „hipster" ei tähista enam midagi.[5] Ta toob näite: „Armastad Apple'it? Hipster! Vihkad Apple'it? Hipster!" Ükskõik millise eelmise sajandi kümnendi stiili imiteerimine tähendab hipsterlust. Kõik kontrakultuurid – hipid, punkarid, räpparid, grunged ning *indie*-poisid ja -tüdrukud – neelas suur kuri peavool lõpuks alla. Kõik subkultuurid on oma ajastu produktid, aga huvitaval kombel on praegune aeg igasuguste vastuliikumiste suhtes vaenulikum kui varasemad. Pealegi pole Keohane'i sõnul enam eriti millegi vastu võidelda, vähemalt USAs. Geiabielud ja kanep on mõnes osariigis legaalsed, rokk- ja räppmuusika on korporatsioonide omaks tehtud. Õppelaenuvõlad ja ebakindel tervishoiusüsteem ei jäta mässamiseks alles eriti palju indu.

HIPSTERIKULTUURI VILETSUS

Veel üheksakümnendatelgi said „imelikud inimesed" koolis väljanägemise pärast peksa, lõngustele karjuti tänaval järele ja „Harry Potterit" hoiti trepi all konkus luku taga. Vägivald „teistsuguste" suhtes pole loomulikult kuskile kadunud, aga kõik Läänes kuuekümnendatel jõudu kogunud kontra- ja subkultuurid on suutnud siiski piisavalt kõva kisa teha, et ka massideni on jõudnud teadmine, et kui oled omanäoline, siis järelikult oled päris, sest lõpuks oleme ju kõik veidrad ja selle asja nimi ongi isikupära. Keegi ei tea, mis see müütiline isikupära täpselt on, aga kõik ihaldavad seda ja proovivad seda endas välja tuua.

Keohane'i hinnangul said hipsterid mõnitusobjektiks, sest nad valisid isikupära ja originaalsuse rõhutamiseks pealtnäha tobedaid kultusobjekte, nagu moosipurkidest joogiklaasid või kitšlikud võileivakarbid. Põhjus oli väga lihtne: suur osa kultuurist oli juba „ära tarvitatud" ja nii ei jäänudki üle muud, kui tuli klammerduda meeleheitlikult väheste veel märgistamata objektide külge. Internet oli jõudnud igale poole, nii et iga potentsiaalselt lahe ja omanäoline asi kisti päevavalgele ja analüüsiti ribadeks. Hipsterid tahtsid küll pääseda neid ümbritsevast kultuurist, aga olid ühtlasi selle vangid ega saanudki seepärast millegi uue või autentsega lagedale tulla.

Mis siis autentsusest edasi saab, kui midagi uut enam pole? Smelik ütleb, et mugavuse tase ühiskonnas on kõrge, vaba aega on rohkem ja inimestel on vaja täita seda kogemustega, mis kinnitaksid nende isikupära. Ühiskond põhineb kogemusmajandusel, niisiis toodamegi just tarbides juurde nüüdisaja „voolavat" individuaalsust. Riietumine on üks praktika, mille kaudu seda identiteeti taastoota. Ja kuna meie identiteet koosneb paljudest tükkidest, siis põhimõtteliselt loome midagi, mida pole kindlal kujul olemas. Saame üksnes etendada mingit rolli, seda teistele näidata ja välja vahetada. „Normcore", „voolav seksuaalsus" ja teised raskesti piiritletavad mõisted on meie identiteedi iseloomustamisel järjest tavalisemad. Võib-olla on postautentsus tõesti käes.

[1] *Issue Eight: On Authenticity. – Vestoj, 2018.*
[2] *Smelik, A. 2011. The Performance of Authenticity. – Journal for Fashion Writing and Criticism, nr 1 (1).*
[3] *Shorin, T. 2018. After Authenticity. – Subpixel Space, 06.01.*
[4] *Lewis, J. D. 2017. How Authenticity Killed Truth In Advertising. – Forbes, 13.09.*
[5] *Keohane, J. 2015. Why Hipsters Are Better Than You. – Thrillist, 21.06.*

Anne Vetik on kunstiteaduse taustaga moe- ja kultuurikriitik, loomasõbrning reklaamitöötaja. Annele meeldivad ilusad asjad ja ilusate moepiltide tegemine, kuid ei meeldi liigtarbimine ja kapitalism.

Ken Oja on fotograaf, disainer ja videograaf, autoreisimise entusiast. Ken on pildistanud nii moodi kui ka reklaami üle kümne aasta, paljud seeriad on valminud koostöös Annega. Keni käekiri on romantiline ja dokumentalistlik.

TIPPMOOD EESTLANNA LUUBI ALL

Mood aastal 2020 on kõike muud kui moes – pandeemia, kliimakatastroof ja keskklassi hääbumine Läänes ei soodusta just rõivamoe arutut tarbimist. Kas tootmisrindel on oodata muutusi või ei kao hooaegade ja ühe päeva trendide ball veel niipea kuhugi?

Intervjuu **Liis Teemuskiga**. Küsis **Anne Vetik**, pildistas **Ken Oja**

Liis Teemusk on jäänud kodusel moemaastikul silma eelkõige modellina. Ta on olnud nii **Karolin Kuusiku** kui ka **Tiina Talumehe** lemmiknägu, kõndinud nii mõnegi kilomeetri *catwalk*'il ja esinenud kümnetes pildistamistes. Siit tuleb aga üllatus kõigile stereotüüpide küüsis vaevlejatele: kõrge lauba ja sooblikulmude taga on peidus terav mõistus. TTÜ magister Teemusk on veetnud aastaid Londonis Burberry peakontoris materjali- ja kvaliteediosakonnas ja teps mitte tänu oma kaunitele näojoontele, vaid hinnatud ja haruldastele teadmistele ning oskustele. Kohtume Liisiga ühes mõistagi moodsas Tallinna kohvikus, kus kõlavad ootamatult, kuid teemaga sobivalt nullindate *britpop*'i-hitid, *caffè macchiato* voolab ojadena ning külastajateks on eranditult heal järjel tallinlased.

Liis, ma alustan klassikalisest igavast küsimusest: kuidas sa moeni jõudsid?

Kunagi ammu tahtsin saada disaineriks, sest kes seda ei tahaks – mood tundub ju nii põnev. Tegelesin lapseeast kuni ülikoolini välja iluvõimlemisega, võib-olla sealt tuli see iluihalus. Modellindus lisandus hiljem. Keskkooli lõpus jõudis mulle kohale, et vajan siiski kindlamat pidepunkti ja ülikoolis tahan minna õppima mõnele reaalalale. Mulle sobis hästi keemia. Leidsin TTÜst tekstiilitehnoloogia eriala. Õpingute ajal mõtlesin muidugi päris mitu korda, et oleks võinud ikka midagi vähe lihtsamat valida. Aga jah, otsustasin selle eriala kasuks, sest leidsin, et see on kompromiss moe ja täppisteaduste vahel. Põhjaliku reaalaineid ja tekstiilimaailma ühendava hariduse ma ka sain.

Moodi oli muidugi vähevõitu, aga tekstiilitehnoloogia võtsime läbi mikrotasandil. Millest koosneb kiud, kuidas sellest saab lõng ja sellest omakorda kootud tekstiil ehk kangas. Tegemist ongi puhta keemia ja materjaliteadusega. Esimesest baastasemest, sellest, millest ja kuidas on valmistatud kiud, sõltub ka see, kuidas hakkab käituma kangas. Kui disainer vaatab asjade esteetilist külge, siis tehnoloog peab teadma, mida kindlast kangast üldse teha annab, mis probleemid võivad disaineril tekkida, kuidas neid vältida.

Kuhu viis tee pärast kooli? Meil ei ole just kuigi võimsat kangatööstust. Ma ise küll töötasin kunagi tiinekana Marati vabrikus kangaste kvaliteedi kontrollijana ning passisin tsehhis ja lugesin silmuseid, aga Maratist pole enam ammu järel midagi peale logo.

Kusjuures, kui rääkida kangaste kvaliteedikontrollist, siis see on siiani samasugune käsitöö või pigem silmade töö, eriti kui asi puudutab kallimaid kangaid. Inimene vaatab endiselt samamoodi, kas on vigu või ei ole. Ja kui mõni tupsuke on väljas, tõmmatakse see nõelaga käsitsi tagasi. Olemas on ka uuemaid lahendusi, kuid inimest ei ole suudetud siin veel päriselt asendada. Igaühe pilk on muidugi subjektiivne ja seetõttu on inspektsioon alati problemaatiline – üks näeb viga, aga teine mitte.

Päris enda erialal ma, jah, Eestis kohta ei näinud, kuid läksin esialgu ikkagi praktikale Baltikasse Montonisse ja siis tööle Baltmani kangaste sisseostja assistendiks. Võib öelda, et see oli hea sissejuhatus moemaailma – tegelesin eelkõige kangaste tellimisega ja see sai osaks mu tööst hiljem ka Burberrys. Mastaabid on muidugi väga erinevad. Baltmani puhul tellisime eelkõige kas miinimummõõgusid või valmistooteid. Juba siis hakkasin aga vaikselt suhtlema näiteks Itaalia kangatootjatega ja sellesse maailma sisenema. Sain kangaid katsuda, sain aimu hinnastamisest ja kvaliteedist.

Mis sa arvad, kas Eestis oleks muidu tänapäeval võimalik suurejooneliselt ja kasumlikult kangast toota? Kui näiteks Baltika ei kaogi lõplikult maamuna pealt ära, vaid lööb hoopis käed näiteks Sindi kangavabrikuga, mis toodab üsna edukalt trikotaaži.

Kasumlik tootmine oleks teoorias kindlasti võimalik, sest tootmine on kanga puhul üsna automatiseeritud ega sõltu niivõrd meie praeguseks päris kallist tööjõust. Samas tekib siin küsimus, et mis oleks meie eelis. Hinna ja koguste vallas ei suudaks me Aasiaga kindlasti võistelda. Kui valmistada kõrgema hinnaklassi toodet, siis seisame vastamisi Lõuna-Euroopa – peamiselt Itaalia – meisterlikkuse, pikaaegsete traditsioonide ning moemajade ja kaubamärkidega sõlmitud kontaktidega. Ehk võiks meie tulevik olla tehnoloogiliselt parem, põnevam, edasijõudnum kangas? Midagi sellist, mida pakub praegu Jaapan. Väga põnev oleks näha siinmail mingeid uuendusi kangaste ümbertöötamise alal, sest selle vastu on tekkinud plahvatuslik huvi.

Kas maailmamajanduse asjaolusid arvestades on kangatootmisel Euroopas laiemaltki üldse tulevikku?

Absoluutselt. Pigem tundub, et kangatootmine on Euroopas jälle tõusulainel, kuna praeguste sündmuste valguses on saanud väga oluliseks tootmise kiirus, paindlikkus, tellimuste väiksemad miinimummahud, kaubamärkidele ja poodidele geograafiliselt lähemal olemine. Samuti ei saa alahinnata väärtuslikku teadmistepagasit ja oskusi, mis on Euroopas veel osaliselt säilinud. Aasia suured kangatootjad on hakanud Euroopas väiksemaid tehaseid kokku ostma ja uusi ehitama, et ka ise sellest arengusuunast kasu lõigata. Nad toovad koos endaga paremad tehnoloogilised võimalused ja uuema masinapargi ning saavad siis geograafiliselt lähemal olles paindlikumat teenust pakkuda.

Kui disainer vaatab asjade esteetilist külge, siis tehnoloog peab teadma, mida kindlast kangast üldse teha annab, mis probleemid võivad disaineril tekkida, kuidas neid vältida.

Itaalias on pärand paljuski alles. Eelmine kriis andis suure hoobi perefirmadele, kuid paljud ikkagi kosusid ja taastusid. Itaalia on põhiline kvaliteetse ja loomingulise tekstiilitootmise kants. Hiinast on tootmine suuresti välja liikumas seoses muutuva suhtumisega loodushoidu ja sellega kaasneva seadusandlusega. Ennustatakse, et uueks masstootmise keskuseks saab Aafrika. See on ideaalne koht, kus vaikselt radari all omi asju ajada.

Liigume nüüd tulevikust tagasi minevikku. Miks sa läksid Londonisse ja kas Burberry oli sul kohe sihikul?

Pärast Baltikat astusin magistriõppesse ja ühtlasi tõmbasime **Silver Hage** ja **Matthias Vutiga** käima veebipoodi Siison, mis keskendus eesti disainile. Siis oli e-kaubandus Eestis veel üsna uus asi ja ka meie ärimudel ei olnud just parim – kui tegeled pelgalt edasimüügiga, ei ole marginaal väga jätkusuutlik. See pakkus jällegi moetööstusele uut vaatenurka: mida poodi valida, mida inimesed üldse ostavad, kuidas tooteid pildistada. Kui pidime Siisonist 2014. aastal loobuma, oli ikkagi kurb meel, sest tegemist oli enda nii-öelda beebiga. Tegime vaid pool aastat enne seda **Karolin Kuusikuga** juba poele oma kollektsiooni, kuid tuli siiski leppida asjaoluga, et jätkata ei ole mõtet. Olime veidi ajast ees ja Eesti disainibuum polnud veel saabunud. Eesti disain oli siis pigem nišitoode.

Väga põnev oleks näha siinmail mingeid uuendusi kangaste ümbertöötamise alal, sest selle vastu on tekkinud plahvatuslik huvi.

jätkub >

< eelneb

Kui Siisoni aeg sai läbi, tuli mu elus mõtlemise koht – mida ma siin teen ja mida ma üldse teha võiks. Ja langetasingi otsuse kolida Londonisse. Baltikasse ma ei tahtnud eriti tagasi minna, sest olin seal juba olnud. Tahtsin suunduda tõeliselt suurde ettevõttesse, näha, kuidas seal asjad käivad. Läksingi väga idealistlikult meelestatuna Londonisse. Mõtlesin veel, et oh, ma ei hakka Eestist sinna CVsid saatma, ma pole ju ise veel sealgi. Ja sinna minek oli päris hea maa peale naasmine. Mitte keegi ei vastanud. Arvan, et saatsin välja sadu CVsid. See oli täiskohaga töö – päev otsa saadad kirju ja siis ootad, et äkki keegi vastab. Eestis lood kiiresti tutvused ja võrgustiku, ongi tunne, et kõik läheb lihtsalt. Londonis oled sa suure ettevõtte jaoks risk – nad ei tea, kes sa selline oled ja mis kogemused sul on. Kui sul pole mõnes kohalikus ettevõttes võrdväärset positsiooni ette näidata, siis liigud kohe nimekirja lõppu.

Kui kaua läks, enne kui lõpuks midagi näkkas?
Ma sain paarile intervjuule, ilmselt seetõttu, et läbisin esmased veebitestid, mis mõnel firmal olid ja mis tõestasid, et ma ikka jagan matemaatikat ja saan loogikaülesannetega hakkama. Mood on nii populaarne valdkond, et tegelikult kandidaatide filtreerimine ongi ettevõtete jaoks keeruline. Lõpuks aga võtsin hoopiski ühendust pesudisaineri **Kriss Soonikuga**, kes tegutses toona põhiliselt Londonis. Sobisin tema tiimi ja sinna ka jäin. Vaikselt jätkasin mujale kandideerimist, kuna suure ettevõtte unistus ei olnud päris ära kadunud. Krissi juures töötamine oli kindlasti üks väga hea ja õpetlik etapp, kuna pesu on täiesti omaette teema, kus on näiteks kummid-paelad ja täiesti teistmoodi materjalid, millega ma polnud varem nii palju kokku puutunud. Aga noh, seal ma tegin kõike turundusest sotsiaalmeediani. Nägin, kuidas kaubamärk toimib. Suhtlesin palju poodidega – nii Inglismaa butiikide kui ka Jaapaniga. Ja CV seisukohalt tuli kindlasti kasuks töökoha asukoht. Kui olin olnud Krissi juures poolteist aastat, helistati mulle Burberryst. Kandideerisin tegelikult ühele teisele ametikohale. Nad helistasid mulle tänu TTÜle, sest neil oli vaja inimest, kellel on just inseneriharidus tekstiili alal. Kusjuures, reeglina keegi haridusväiku üldse ei vaata ja moevaldkonnas tööd otsides on oluline eelkõige kogemus. Erinevalt Eestist astutakse magistriõppesse väga harva. Osaliselt on see seotud väga kõrgete elamiskuludega – kui sul ei ole just jõukad vanemad, pead kohe pärast kooli tööle hakkama. Ei saa lubada endale viit aastat õpinguid.

Probleemne on paljuski süsteem tervikuna – luksustooteid, mis ei müü, pole kuhugi panna. Neid ei saa lihtsalt laiali jagada, sest keegi ju ostis mantli 2000 € eest ja sa ei taha kaubamärki devalveerida.

Tegemist oli materjalide ja kvaliteedi osakonnaga, selle juht ise oli inseneritaustaga, end otse tehasest üles töötanud, vahepeal oli ta Ameerikas Targeti keti kvaliteedijuht. Toimus päris mitu intervjuuvooru. Iseenesest on need tavalised vestlused, räägid üsna sarnast juttu, aga eri inimestele. Alustad personaliosakonnast ja lõpuks pääsed lõpubossini välja, kuigi näiteks mina kandideerisin pelgalt assistendi kohale. Ühelt poolt selgitatakse välja su teadmised ja teisalt püütakse aru saada, kas sa sobid kokku ettevõtte kultuuriga. Kui sain tööle, oli see ikka päris hea tunne, kuna olin nii palju pingutanud. Algus jooksutas küll juhtme kokku, ainuüksi pöörane inimeste hulk ja info üleküllus võtsid täiesti läbi. Kolm kuud vajusin koju tulles kohe magama.

Mu esimene ülesanne oli meestekollektsiooni jaoks kangaste ostmine. Mingit erilist süsteemi, nagu selgus, ei olnudki. Arvutasin siis ise Excelis välja, et võtma peaks kuskil 2000 meetrit. Minu jaoks oli see, kuidas otsuseid tehti, suhteliselt šokeeriv. Vastutus oli suur ja samas oli tegemist pigem leiutamise kui kindla plaaniga – keegi midagi eriti ei kontrollinud. Ja eks juhtuski vigu – paned näiteks kanganumbri valesti ja tellidki vale värvi.

Kas see on seotud sellega, et paljud moemajad on vanad organisatsioonid?
Jah, ikka, tehakse nii, nagu on alati tehtud. Nüüdseks on asjad paremaks läinud, aga tol ajal oli kõik ikka üsna segane. Uue süsteemi kasutuselevõttu nähakse tihti ühtpidi meeletu investeeringuna ja teisalt on nii suurel inimhulgal lihtsalt ebamugav seda nullist kasutama õppida. See oli Burberrys lõpuks väga suur probleem, mis teravnes siis, kui meediasse imbus lugu toodete hävitamisest. Sama lugu oli ju kangaga.

Mis su ülesanded lõpuks olid?
Liikusin eri osakondade vahel, alustasin meestest. Tellisime kangast ja suhtlesime ka kangatootjatega. Kõik see oli meie hallata. Näiteks kui otsustati pühenduda rohkem keskkonnasõbralikele kangastele, toimus see meie kaudu. Samamoodi hindade läbirääkimine, tootjate külastamine ja kõikvõimalike suhtlusraskuste lahendamine. Paljuski oli see strateegiline diplomaatiline töö.

Kanga hinna kujunemise mõistmiseks peab laskuma detailidesse, siin oligi oluline minu asjatundlikkus. Sa ei osta ju lihtsalt nii, et näe, ilus kangas, maksame, mida nad küsivad. Peab mõtlema, kuidas on kangas toodetud, näiteks kuidas oli sel aastal puuvillasaak, mis on praegu maailmas toore puuvilla hind, mis protsessid on kangas läbinud ning mis võiks olla selle põhjal kanga õiglane müügihind. Väga detailne, väga tehniline teema. Võtad kanga sisuliselt uuesti kiududeks ja jälgid pidevalt toorainete hinda – näiteks ka nafta puhul, mis määrab polüestri ja lisaks logistika hinna.

Käisin väga palju Itaalias. Suur osa Itaalia tööstusest, näiteks siid ja trükk, on koondunud Como järve äärde. Kašmiir ja vill tulevad pigem Kesk-Itaaliast Prato kandist.

Kašmiir tuleb ju ikka kuskilt Himaalajast ja kiud tohib olla pärit ainult soku habemest.
Noh, see ei ole päris nii – eks neid kitsi ikka pügatakse ja sugugi mitte ainult Kashmiris. Kitsede kasvatamine on samas siiamaani pigem pereäri, käiakse mööda steppi ja kasvatatakse kitsi. Pärast kokkuostu läheb muidugi industriaalseks kätte ära. Hinna puhul loeb mastaap. Näiteks Uniqlo (*Jaapani vabaajarõivaste disainija, tootja ja jaemüüja* – toim.) ostab nii tohututes kogustes, et suudab pakkuda lõpptoote puhul head hinda. Burberry õppis neilt tegelikult päris palju, mitmed kangad olid meil konkreetselt samad. Teine Uniqlo hea hinna põhjus on muidugi see, et toode on tegelikult iga aasta sama, lõige ei muutu, muutub vaid värv. Nad annavad tarnijale tellimuse aastateks ja see alandab hinda. Me ostsime samadest kohtadest, kuid saime oma kanga kindlasti palju kallimalt.

Milline oli firmasisene reaktsioon kurikuulsale hävitamisskandaalile? Olid siis ju juba Burberrys.
Burberrys tehakse asju tegelikult südamega ja üsna ausalt. Seetõttu on see ka väga ihaldatud töökoht ja reeglina jäävad inimesed sinna pikemaks ajaks. Kui see välja tuli, koguti meid kohe kokku ja tarneahela juht ehk siis ka meie juht rääkis kõigest väga avatult. Võttis vastu küsimusi, väga teravaid küsimusi, sest töötajate sotsiaalne närv on tugev ja pada ajada ei õnnestu.

Probleemne on paljuski süsteem tervikuna – luksustooteid, mis ei müü, pole kuhugi panna. Neid ei saa lihtsalt laiali jagada, sest keegi ju ostis mantli 2000 € eest ja sa ei taha kaubamärki devalveerida – klient ei tee enam sellist ostu, kui ta saab teada, et keegi sai sama mantli tasuta. Neid ladustatakse mõnda aega, aga mis siis edasi? Toote ümbertöötamine on üli-keeruline. Isegi kui kõik on valmistatud ühest monokangast, näiteks puuvillast, on meeletu töö võtta küljest kogu furnituur, kõik lukud, nööbid, sildid. Keegi ei võta neid väikseid juppe ka ümbertöötamisse. Veel keerulisem on segukangastega, näiteks villa ja akrüüli segu on kurjast. Samas on kašmiir ümbertöötamiseks ideaalne, kiud saab küll natuke lühem, kuid sellest saab teha uue ja väga kvaliteetse toote, mis tähendab, et selle ümbertöötamine on ka äriliselt mõistlik.

Kui palju üldse ülejääki tekib? Hästi arvutades ei tohiks seda ju tekkida?
Küsimus ongi nn *merchandising*'us ehk toodete tellimises, mida üritatakse ajada nüüdsel ajal väga täpseks, et ülejääki ei tekiks. On vaja lihtsalt üksipulgi aru saada, mis toodet võidakse kui palju osta – see vähendaks ülejääki. Koroonaajal on paljud firmad selle teema ette võtnud. Liistul on planeerimine, mis oli varem ligadi-logadi ja õhust võetud, toimus tunde pealt. Suurem kogus tähendab ka väiksemat hinda ehk see ongi pannud ka rohkem tellima. Seda, kui palju meil konkreetselt koguseliselt asju hävitati, ma täpselt ei tea.

Kuidas hävitamisskandaal Burberrys lõpuks lahendati?
Esmajoones lõpetati kohe igasugune hävitamine ning topeltkiirusega hakati otsima võimalusi valmistoodete, kangaste, nahkade ja muude komponentide (lukud, nööbid jms) ümbertöötamiseks. Selleks moodustati eraldi töörühmad nii Euroopas kui ka Aasias ja asja võeti ettevõtte sees väga tõsiselt. Esmajoones muudeti kauba planeerimist ja sellega seotud töötajate vastutust, et kangajääke ja müümata jäävat kaupa tekiks nii vähe kui võimalik. Seejärel otsiti võimalusi järele jäänud kanga ja muude materjalide edasimüügiks, et teised brändid saaksid teha neist uusi tooteid ja luua uut väärtust. Kangad, mida pole võimalik edasi müüa kaubamärgi kaitsmiseks (logode või ruudumustriga kangas), lähevad ümbertöötamisse – need purustatakse ja neid kasutatakse näiteks täitematerjalina või heliisolatsiooniks. Puuvillase kanga jäägid Burberry enda kangatehasest Inglismaal Yorkshire'is purustatakse ja lahustatakse tselluloosimassiks, millest tehakse kiud ja valmistatakse uus kangas. See on ehk parim uus projekt, mis sellest fokuseeritud tööst välja kasvas, ja hea näide ringmajandusest.

Sel alal on veel palju teha ja töö jätkub täie hooga, kuid see pole ainult Burberry, vaid absoluutselt kõigi luksusbrändide probleem. Kiirmoebrändidel ei jää ilmselt nii palju kaupa müümata, kuid mida teha kõigi nende riietega, mis ostetakse, mida kantakse üks kord ja mis visatakse seejärel ära? Meil on vaja tekstiilijäätmete probleemile hädasti paremaid lahendusi.

Üks selle rohepöörde mõjutaja on olnud uuenenud investeerimiskultuur. Paljud fondid ei paiguta raha ettevõtetesse, mis ei näe vaeva keskkonnasäästlikuks muutumisega. Suhtlesime Burberrys otse Dow Jonesi esindajatega, jagasime neile enda kohta infot, mille põhjal pannakse kokku ettevõtte indeks.

Kuidas sa ise oled proovinud oma garderoobi „rohelisemaks" muuta? Mis on näiteks kõige vanem ese su garderoobis?
Igapäevases kasutuses olevatest riietest on kõige vanemad teksapüksid, üks sinine Frame Denimi paar ja mustad Zara teksad – mõlemad vast umbes kaheksa aastat vanad. Teksakangas on niivõrd vastupidav, et pole väga vahet, mis brändilt sa seda ostad, see peab vastu väga kaua. Mul on eriti võidukas tunne, kui jään mingit riideeset kandma aastateks; kui olen suutnud teha tohutust kaubavalikust enda jaoks õige otsuse. Kahjuks ikkagi iga kord see tunnetus poes olles ei toimi ja moeturunduse mõjuvõimuga on raske võidelda, aga saan selles järjest paremaks. Loobumisega on nii, et ma kannan asju hea meelega n-ö ribadeks ja mul on väga raske midagi ära visata.

Üks rohepöörde mõjutaja on olnud uuenenud investeerimiskultuur. Paljud fondid ei paiguta raha ettevõtetesse, mis ei näe vaeva keskkonnasäästlikuks muutumisega.

Olen igal juhul vähendanud tarbimist ja mõtlen sellele, mida ostan. Eelistan alati naturaalseid materjale, et asjad püsiksid vormis ja oleksid ka lihtsamini ringlusse võetavad. Ka minul tuleb ette spontaanset ostlemist, aga kui saan aru, et pingutasin üle, viin asju poodi tagasi. Oluline on mõista, et saame säästa keskkonda ka personaalseid väikseid otsuseid tehes, ei ole vaja oodata suuri seadusemuudatusi.

T-SÄRGI LIHTSUS JA RASKUS

Palavalt armastatud T-särk on perfektne riideese, milles lõikuvad nüüdisajale nii omaselt mitmed paratamatud vastuolud.

Kirjutas **Sten Ojavee**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Odav, hügieeniline[1] ja mugav. T-särki kantakse sõltumata kultuurilisest taustast, soost, etnilisest kuuluvusest ja sissetulekust. Sootunnusteta T-särki peetaksegi sageli üheks kõige demokraatlikumaks rõivaesemeks, kuna see on võrreldes teiste igapäevaste kultuuriobjektidega väga ambivalentne. Tavaline, ent silmapaistev, odav, ent kulukas, igav, ent huvipakkuv, demokraatlik, ent domineeriv, jätkusuutlik, ent hävituslik. Nii lihtsas ja igapäevases kehakattes, nagu seda on T-särk, avaldub tänapäeva ühiskonna mitmetahuline probleemide rägastik.

19. sajandil toimus tekstiilivaldkonnas tänu tööstusliku õmblusmasina kasutuselevõtule ja Ameerika puuvillaistanduste laienemisele murrang. Standardiseeritud ja ühtlustunud riided levisid nüüd kiiremas tempos kui kunagi varem. Argisest alussärgist sai kiiresti üks moemaailma enim kantud objekt, pakkudes inimestele odavat ja lihtsat vahendit poliitiliste ja kaubanduslike sõnumite väljendamiseks. T-särk tuli, et jääda.

T-SÄRK ANNAB HÄÄLETUTELE HÄÄLE

1950. aastate lõpuks ja 1960. aastate alguseks oli T-särk leidnud keskse koha protestijate ja aktivistide riidekapis. Vietnami sõja, naiste õiguste, energiatööstuse kriitika ja muuga seotud liikumised kasutasid T-särgi kommunikatiivset võimet oskuslikult ära tagaplaanile surutud häälte maksmapanekuks. Privaatsest alusriidest sai sotsiaalsel võitlusväljal lihtsasti kättesaadav valjuhääldi ja avaliku ruumi lahutamatu osa. Kriitiliste sõnumitega varustatuna muutus see üheks protesti- ja vastupanukultuuri võtmeobjektiks, mis saavutas sealses moearsenalis demokraatliku ja emantsipeeriva jõu.

Sõnum T-särgil on nähtav ja vahetu, sõnumi edastamine toimub ühesuunaliselt ja löövalt, märksa keerulisem on näha selle varju jäävat sünget poolt.

T-särkide tootmiseks vajaminevad ressursid ja nende töötlemine on üks maailma jätkusuutlikkuse suurimaid koormaid.

Üks märgilisim näide T-särgi poliitilisest võitlusvalmidusest on briti disaineri **Katharine Hamnetti** 1984. aastal kohtumisel peaminister **Margaret Thatcheriga** kantud tuumarelvastumisvastane T-särk sõnumiga „58% don't want perishing" ehk „58% ei taha hukkuda". Hamnett on kirjeldanud, kuidas ta valmistas särgi vahetult enne kohtumisele minekut üsna spontaanselt.[2]

Sarnase näitena peaks tooma president **Kersti Kaljulaidi** kirjaga „Sõna on vaba" pusa kandmise riigikogus. Selles tegevuses ei väljendu kindlasti sotsiaalne lõhestamine, kultuuritus ega ametialase väärikuse puudumine, nagu mõned uudisteportaalid seda vahendasid[3], vastupidi, kõrge riigiesindaja positsioonilt poliitilise sõnumi edastamine sarnaneb Hamnetti ajaloolise teoga. Kaljulaidi ja Hamnetti tegevus peegeldab vastuseisu demokraatlike vabaduste ja väärtuste tasalülitamisele ning osutab kriitilist tähelepanu poliitilise võimu ehk riigi jõu kuritarvitamisele rahva üle.

Sten Ojavee on Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse kuraator, kelle peamine huvi on identiteedipoliitika, rõivaste roll, tähendus ja kasutusala tänapäeva ühiskonnas.

KAUBANDUSLIK VÕIMU TASALÜLITAMINE

Sarnaselt sotsiaalse ja poliitilise väljaga kasutab T-särki oskuslikult ära ka elitaarne moeväli. Töölisklassi alusriietusest moelavadele murdnud rõivas hakkas näiteks **Vivienne Westwoodi** ikoonilistes kollektsioonides kandma poliitilisi hüüdlauseid, punkkultuurist inspireeritud riided väljendasid mässumeelsust ja vastupanu moevälja sees. Mis moel erinevad aga 1970. aastate protestidelt tuntud võimuvastased sõnumid punkarite või feministide T-särkidel H&Mi kollektsioonis „Unemployed", Westwoodi „Only Anarchists are Prettys" või Diori „We Should All Be Feministsis" esitatud sarnastest sõnumitest?

Kui Vivienne Westwood ja **Malcolm McLaren** 1970. aastate lõpus punkliikumisega seostatavad elemendid moelavadele tõid, jäädvustasid ja omastasid nad pungi reaktsioonilisuse, viies selle moekaubana turule. Nad fikseerisid punkliikumise tunnusmärgid populaarkultuuris, kuigi pungi üheks olulisimaks tunnuseks on peetud fikseeritud tunnuste puudumist. Ka naiste vabastusliikumiselt võeti väga suurel kiirusel üle nende esteetiline külg, poliitiline sõnum suruti tagaplaanile ja selle reaktsiooniline jõud tasalülitati. Selles ehk seisnebki emantsipeeriva moe dialektika: selle massidesse jõudmine ja kaubastumine ning vastupanu potentsiaal on üksteisest sõltuvad ning vajavad ja hävitavad üksteist samal määral.[4]

Sõnum T-särgil on nähtav ja vahetu, sõnumi edastamine toimub ühesuunaliselt ja löövalt, märksa keerulisem on näha selle varju jäävat sünget poolt. Stockmannis rippuv Gapi „Love Your Earth", **Prabal Gurungi** 160-eurone T-särk „I Am an Immigrant" või Balenciaga 1600-eurone kufiia *(araabia meeste traditsiooniline peakate* – toim.) depolitiseerivad olulisi poliitilisi vastupanuliikumisi ja nende sõnumeid. Olgugi et reprodutseerimisel on demokraatlik alatoon, ei tohiks seda demokraatlikkusega segi ajada. Kuid see pole ainus langus, mida see endaga kaasa toob. Veelgi olulisem ja kaalukam on tuua välja nende tootmise ja tarbimise tagajärjed loodusele ning teistele kultuuridele.

MILLEST VABASTAV T-SÄRK KOOSNEB?

T-särk on valmistatud peamiselt puuvillast. Ameerika on üks suurim puuvilla kasvataja, Hiina ja India on ühed suurimad puuvilla töötlejad, Saksamaa, Suurbritannia ja Prantsusmaa on ühed suurimad puuvillast toodete tarbijad ja Mosambiik on üks suurim läänemaailma tekstiiliprügikast.

Igal aastal müüakse umbes kaks miljardit T-särki.[5] Ühe puuvillase särgi tootmiseks kulub umbes 2700 liitrit vett, mis tähendab seda, et T-särkide valmistamiseks kulub aastas ligikaudu 5,4 triljonit liitrit vett[6], perioodil 2009–2014 kasvas T-särkide tootmine maailmas 24%, veepuuduses elab maailmas 11. oktoobri seisuga ligikaudu 2,6 miljardit inimest ja lapstööjõudu ekspluateerides on tehtud sel aastal 247 miljonit tundi tööd.[7] Need pea hoomamatud ja absurdselt suured numbrid annavad aimu moetööstuse loodusliku ja sotsiaalse jalajälje tõsidusest. T-särkide tootmiseks vajaminevad ressursid ja nende töötlemine on üks maailma jätkusuutlikkuse suurimaid koormaid.

T-särgis ilmneb moevälja paradoksaalsus: see võimaldab ühtsustunnet ja kordumatut ainulaadsust, see annab hääletule hääle, kuid moevälja turumajanduslik eesmärk on kasvatada nõudlust oma toodete järele. Aga ka selles paratamatuses paistab mõni vastuoluline valguskiir.

TAASKASUTUSE EKSPORT-IMPORT

Ilmselt kõige populaarsem ja levinum suund T-särkide jätkusuutlikumaks muutmisel on taaskasutus, mis paistab esmapilgul hea lahendus ebavõrdsuse, vaesuse ja tarbimise vähendamiseks: uusi riideid ei toodeta, inimesed kannavad riideid, mida keegi on juba kandnud, rõivaste eluiga pikeneb ja tekib vähem rõivaprügi, loodus puhkab. Ühesõnaga, T-särkide taaskasutamisel tekitatakse tunduvalt vähem kahju kui nende tootmisel. Kas vähenev tootmine ja alternatiivne tarbimine pakuvad süsteemsetele probleemidele lahendust?

Taaskasutatud riiete rahvusvaheline turg on viimase 20 aasta jooksul plahvatuslikult kasvanud ning mitmed Aafrika ja Aasia riigid on kasutatud riiete importimise peatanud.[8] Eestiski tuntud ettevõtetest suurim kasutatud riiete müüja on Humana rahvusvaheline kett. Humana kogub lisaks Eestile ka teistes Euroopa linnades riideid konteineritesse, sorteerib need, jaotab need Euroopas laiali ja saadab seejärel Euroopas kõrvale või üle jäänud riided konteineritega Aafrika riikidesse, kus need endale läbi taas- ja taastaaskasutuse uue elu leiavad.[9] Aafrika üks suurimaid taaskasutatud riiete importijaid on Mosambiik ja lõviosa Mosambiigi suurima turu Xipamanine toodangust moodustab T-särkidega kauplemine.[10]

Taaskasutuse pahupool on tasahiiliv. Esiteks, sinna jõudvad riided on kasumlikud ja tulusad Euroopa ettevõtetele, kuid jätavad suurema osa kohalikest kaubitsejatest tööta või ilma kasumi teenimise võimalusest, lülitades olemasolevad kaubitsejad konkureerivast süsteemist välja.[11] Teiseks, rahvusvaheline rõivaturg loob kohalike inimeste seas arusaama, nagu nad oleksid osa glamuursest tarbimisväljast, kuid tegelikkuses jõuavad nendeni vaid moest väljas kaltsud ja arenenud maailma ülejäägid. Vaba maailma arenguteni jõudmise asemel varjutab taaskasutusturu emantsipeeriv illusioon nende materiaalset mahajäämust ja puudusi.[12] Miljonid aafriklased, kellel ei ole T-särkidest mingit puudust, ei leia, et riiete annetamine kuidagi nende probleeme lahendaks. Irooniline on see, et suur osa Aafrika enda rõivatööstusest kukkus taaskasutatud riiete suure impordi tõttu 1980. aastatel kokku. Keenia ajakirjanik **Rasna Warah** on olukorda kommenteerides arvanud, et pikas perspektiivis võib abi muutuda Aafrika riikide arengu mahajäämuse nurgakiviks.[13] Aafrikast on saanud planeedi suurim prügimägi.

ROHELINE TOOTMINE JA UUED SUUNAD

Paljud suurettevõtted on aru saanud, et jätkusuutlikkus ja roheline tootmine on nende tegevuse jaoks hädavajalikud. H&Mi kollektsioon „Conscious" moodustab imepisikese osa kogu H&Mi tootmissüsteemist, kuid aitab kasvatada märgatavalt nende majanduslikku konkurentsivõimet, omistades nende tegevusele ökopositiivse kuvandi. Jätkusuutlikkus, roheline tootmine, orgaaniline puuvill ja looduses pildistatud reklaamfotod on kõigest kate H&Mi jätkusuutmatu tootmise varjamiseks. Tohutu kogus riideid, mida ettevõte toodab, tekitab pöördumatut kahju planeedile ja inimestele.

Moetööstuses võivad roheline, ökoloogiline, mahe ja alternatiivsed materjalid olla ostlemise jätkamise alibiks. Prantsuse psühhoanalüütik ja turundaja **Clotaire Rapaille** on võrrelnud ostmise ja ostlemise erinevust. Ostmist võiks mõista kui praktilist vajadust lahendada praktiline probleem (mu viimane T-särk kadus ära, ma pean uue särgi ostma), ostlemisel tegeleb inimene aga alateadlikult eneseväljenduse ja minapildi kujundamisega.[14] Ostlemine sarnaneb avastamise, uute kohtumiste ja üllatumisega, kuid needsamad tunded saatsid ka Euroopa koloniaalretki Aafrikasse 15.–19. sajandil, mil pandi paika see, mis riigid dikteerivad maailma kultuuri- ja geopoliitikat.

Abipaketina konteinerisse pakitud T-särkide lademed, mis Mosambiiki sõidutatakse, ei kanna endaga saajate jaoks kaasas vabadust oma minapilti kujundada.

Abipaketina konteinerisse pakitud T-särkide lademed, mis Mosambiiki sõidutatakse, ei kanna endaga saajate jaoks kaasas vabadust oma minapilti kujundada, nagu seda teevad ökoloogiline ostlemine ja kauplemine, vaid taasloovad ja kinnitavad jätkusuutlikkuse loosungi all sajanditepikkust alluvussuhet ja globaalse lõuna teisesust. Ökoloogiline ostlemine moeväljal pakub mugavat alibit jätkusuutmatu T-särgi ostmiseks ja kinnitab tarbijale tema tegevuse hädavajalikkust.

KOKKUVÕTE

T-särk ja selle levik kannavad ning on ajalooliselt kandnud emantsipatsiooni potentsiaali. T-särk võib aidata anda hääletule hääle ja valgustada olulisi ühiskondlikke valupunkte. Selles on siiani olemas tugev demokraatlik alge ja võime seda esile kutsuda. Sellest hoolimata ei ole suurem osa poliitilise sõnumiga või eetilist kuvandit loovatest T-särkidest seda kindlasti mitte (näiteks Kaljulaidi kantud pusa oli seda edukalt, ilmselt ainsana kõikide #muhoovi pusade seast minevikus ja tulevikus). Need ei erine paljus 19. sajandil ja sellele eelnenud perioodil Euroopas massiliselt levinud primitiivsetest kultuuriobjektidest. Tähendusest tühjaks toodetud T-särgid demonstreerivad kultuurilist, sotsiaalset, majanduslikku ja ökoloogilist domineerimist ning omastamist. Kaubastatud vastupanuliikumised ja jätkusuutlikkust kultiveeriv mood peavad mõtlema juba praegu tõsiselt sellele, mida lahinguväljale minnes ikkagi selga panna.

[1] *19. sajandi lõpus toimus meditsiiniteaduses murrang haiguste leviku mõistmisel. Sellega kaasnes laiulatuslik ühiskondliku tähelepanu pööramine isiklikule puhtusele ja bakterite levikule. Sel perioodil kasvas märgatavalt lihtsalt pestavate alussärkide (hilisem T-särk) kandmine. Charpy, M. 2014. How Things Shape Us. Material Culture and Identity in the Industrial Age. – Writing Material Culture History, lk 422.*

[2] *Intervjuu Katharine Hamnettiga: Mower, S. 2017. Katharine Hamnett, London's Activist Fashion Warrior, Is Back With a Sustainable Buy-Now Collection. – Vogue, 01.09.*

[3] *Lõhestajast president ei saa olla trendilooja – või siis on tegu äraspidise trendiga. – Uued Uudised, 09.12.2019; Vooglaid, V. 2019. Dressipluusiga parlamendi ees käiv president häbistab Eesti Vabariiki. – Objektiiv, 30.04.*

[4] *Davis, F. 1992. Fashion, Culture and Identity, lk 161–162.*

[5] *Miljardärile Amancio Ortegale kuuluv Inditex on maailma suurim moekaubandusega tegelev ettevõte, mille alla kuuluvad sellised brändid nagu Zara, Pull&Bear, Massimo Dutti, Bershka, Stradivarius jne. T-särgid on selle ja väga paljude teiste kiir- ja kõrgmoe brändide suurim müüginumber.*

[6] *Võrdluseks võiks tuua, et Ülemiste järves on ligikaudu 24 triljonit liitrit vett, T-särke saaks Ülemiste järve veest valmistada viis aastat, siis oleksime põhimõtteliselt kuival.*

[7] *Andmed on võetud 12. oktoobril portaalist The World Counts.*

[8] *Warkentin, N. 2019. Slow fashion: How green is a T-Shirt from the discounter? – Sanvt Journal, 09.09.*

[9] *HUMANA Sustainability Report, 2013.*

[10] *Brooks, A. R. 2012. Inequality in the Transnational Second-hand Clothing Trade in Mozambique.*

[11] *Samas, lk 146–147.*

[12] *Samas, lk 179.*

[13] *Wadhams, N. 2010. Bad Charity? (All I Got Was This Lousy T-Shirt!) – Time, 12.05.*

[14] *Rapaille, C. 2007. The Culture code: An Ingenious Way To Understand Why People Around the World Live and Buy As They Do, lk 156–158.*

FEMVERTISING EHK FEMINISTLIKUS T-SÄRGIS KLAASLAE VASTU

Ettevõtete praktika müüa oma tooteid feministlike sõnumite abiga on saanud (kolmanda laine) feministidelt nii mõistmist kui ka kriitikat. Ühest küljest mõjutab T-särgi võitluslik sõnum ühiskonna hoiakuid, ent teisalt tasub küsida, mis toimub nende loosungite taga ja mil määral need tegelikult naiste elusid paremaks teevad.

Jaana Davidjants

Mäletan enda üllatust, kui avastasin mõned aastad tagasi Saksamaal ja üsna kohe ka Eestis poodi minnes, et särkidele on ilmunud suured värvilised kirjad „femme power", „future is female" ja „feminism". Umbes samal ajal, 2015.–2017. aasta paiku jõudis feminism ka ilu- ja tooterekla amidesse. Rääkima hakati *femvertising*'ust, mille SheKnows Media (praeguse SHE Media) tegevjuht **Samantha Skey** defineeris 2014. aastal marketingistrateegiana[1], mis kasutab naistalente, sõnumeid ning kujundeid naiste ja tüdrukute võimestamiseks[2].

Kolmanda laine feministid tervitavad reklaammeedia nähtavust ja selle mitmekesistamist ning ei näe feminismi ristumises tarbimiskultuuriga ainult probleemi.

Nii tuli Pantene välja oma klipiga „Shine Strong: Sorry, Not Sorry". Seal näeme mitmeid naisi nii töö- kui ka eraelus muudkui vabandust paluvat, et siis vastandada neid hiljem samas situatsioonis nende „enesekindla" versiooniga – vabandust mittepaluva naisega. Hügieenisidemete brändi Always videos „Like a Girl" palutakse noortel sportida „nagu tüdruk", et näidata naistega seotud negatiivseid stereotüüpe – noored jooksevad, ise demonstratiivselt kätega vehkides ja kiljudes. Nike'i klipis laulab tüdruk, et naised on tehtud marmelaadist ja lilledest, lisades sinna „omavoliliselt", et ka julgusest, visadusest ja väärikusest. Dove'i kampaania „Real Beauty" „murrab ka stereotüüpe", aga teeb seda meile eri vanuses ja suuruses naisi presenteerides küll juba pisut varem, 2004. aastal.

Kapitalism inkorporeerib subkultuurid ja liikumised, pehmendab ja mugandab neid, müües need edasi peavoolu.

Neid muudatusi seostatakse laias laastus kolmanda laine feminismiga, mille keskmes on intersektsionaalsus, kus inimesi nähakse mitme tunnuse koosmõjus. Samuti tervitavad kolmanda laine feministid reklaammeedia nähtavust ja selle mitmekesistamist ega näe feminismi ristumises tarbimiskultuuriga ainult probleemi.

Kui esialgu tervitati *femvertising*'u trendi pigem rõõmuga, siis nüüdseks on jõutud arutleda palju selle üle, kas tegu on tõesti positiivse trendiga, mis populariseerib feminismi ja võimestab naisi, või hoopis võltsfeminismiga, mis kahjustab liikumist.

„Feministe pour toujours" ehk „Igavesti feminist"! Allikas: Unsplash (avalik omand)

VABA TURU FEMINISM

Femvertising'u esmane kriitika on seotud selle eesmärgiga, milleks on vajadus meile midagi müüa. On arvatud, et feministlike ideede kasutamine toodete müümiseks õõnestab liikumist seda depolitiseerides. Kapitalism inkorporeerib subkultuurid ja liikumised, pehmendab ja mugandab neid, müües need edasi peavoolu. Nii on paljude meediaurijate sõnul turusõbralikust feminismist eemaldatud kõik ebameeldiv ja keeruline, et teha ruumi n-ö hea-tunde-feminismile, ning on oht, et individuaalne elustiilivalik, nagu T-särgi ostmine ja kandmine, hakkab asendama tänaval protestimist ja tegelike muutuste esilekutsumist.[3]

Sellele väitele vaidlevad ilmselt ka paljud feministid lihtsasti vastu, et iseenesest ei ole midagi halba selles, kui näidata oma meelsust riietusega. Eks ole Eestiski ju tehtud seda juba aastakümneid. Kui riietusega väljendatakse näiteks seda, et oled punkar või sulle meeldib *techno*, või seda, et oled tuumaenergia vastu või loomade õiguste poolt, siis miks mitte signaliseerida riiete abiga ka feministlikke tõekspidamisi.

Ent palju suurem probleem on see, et võrdõiguslikkuse põhitõed ei laiene pahatihti feminismi turustavate firmade sisepraktikatele. Nii tuli aastal 2014 välja, et moeajakirja Elle, heategevusorganisatsiooni Fawcett Society ja rõivabrändi Whistles koostöös valminud särkide „This Is What A Feminist Looks Like" tootmisel kasutati Mauritaania *sweatshop*'is 62 penni tunnis teenivaid naistöötajaid. Aastal 2016 selgus, et **Beyoncé'** ja Topshopi rõivasari „Ivy Park", mille eesmärk oli toetada ja inspireerida naisi, valmis Sri Lankal ning naised teenisid selle tootmisel 44 penni tunnis. Ei ole midagi uut siin ilma peal – nii kogus näiteks Nike juba 1990ndatel sarnase skandaaliga negatiivset tuntust, kasutades ka lapstööjõudu. Kusjuures, tarneahelas töötavad naised ei ole lihtsalt alamakstud, vaid teevad regulaarselt topelttöötunde ning nende ameti juurde käib verbaalne ja füüsiline ahistamine[4].

Probleemid ei ilmne ainult tootmises ning sageli ei lähe ka väline agenda ja sisemine töökultuur omavahel kokku. Nagu on välja toonud blogi Faux Feminism autor **Katie Martell**, avaldas üks maailma suurim audiitorfirma KPMG 2015. aastal video, milles kuulutati pühendumust naisliidritele. Aasta hiljem esitati KPMGle 400 miljoni dollari suurune soolise diskrimineerimisega seotud hagi. Topshopi tegevdirektorit on süüdistatud naistöötajate seksuaalses ahistamises[5] – küll aga saab soetada endale Topshopist särgi kirjaga „Feminist". Samuti ei laiene feministlikud väärtused sageli sama firma teistele toodetele. Nii kuulub Dove'i emafirmale Unilever meeste deodorandibränd Axe, mis on kuulus oma misogüünsete kampaaniate poolest. Kui ühes kanalis jahutakse kehapositiivsusest, siis teises jooksevad kleenukesed naismodellid rindade vappudes meesprotagonisti suunas.[6] Unileveri alla kuulub ka nahka valgendav toode Fair & Lovely, mida turustatakse spetsiaalselt „arengumaadesse" – ehk siis ole uhkusega sina ise, aga heledanahalisem.[7]

SÕNUMID MEIE ÜMBER

Nende kõrval, kes väidavad, et *femvertising* solgib feminismi, leidub ka positiivseid hääli. Kui reklaamija moetööstus ühelt poolt peegeldavad ühiskonna väärtushinnanguid, siis teisalt nad ka vormivad neid. Seetõttu on meid ümbritsevad sõnumid tähtsad – need kujundavad meie väärtusmaailma.

Nigeeria kirjanik **Chimamanda Ngozi Adichie**, kelle raamatu pealkiri „We Should All Be Feminists" T-särgile jõudis, selgitabki oma koostööd Dioriga positiivse esindatuse vajadusega. Autori sõnul on feminism jätkuvalt seotud kehvade stereotüüpidega ja kuigi T-särk ei muuda maailma, on ideede levik muutuste toimumiseks tähtis. Tõsi, kui arvestada, et Diori särk maksab 620 eurot, siis võib arvata, et ideed levivad teatud kitsa segmendi hulgas. Sellegipoolest on T-särk hea võimalus end kuuldavaks teha, sest, nagu on öelnud poliitiliste T-särkide kuningannaks tituleeritud inglise moekunstnik **Katharine Hamnett**, seda, mis on kirjutatud T-särgile, ei saa mitte näha. Ja kui sa oled seda juba korra lugenud, on see sinu teadvuses.

Võib loota, et tüdrukud, kes kannavad neid särke – mille sõnumiks on nüüd sooline võrdsus, mitte enam „if you wanna be my lover" –, tunnevad end tänu nendele sõnumitele võimestatuna ning võrdõiguslikkuse ideed toetavad neid ka päriselus. Parem „Shine Strong" kui „Don't hate me because I'm beautiful", nagu kõlas Pantene'i sõnum 1980ndatel. Ehk mingeid stereotüüpe *femvertising* tõesti murrab. Kasutusel on laiem valik erinevaid kehatüüpe, ilustandardid on mitmekesisemad, naised ei ole üle seksualiseeritud ning nad ei tundu ülemäära hoolivat, kuidas nad välja näevad. Samuti näidatakse naisi rohkem mitmesugustel võimupositsioonidel ning vähem privaatsfääris ja emadusega seotud rollides.

Samas jäävad sõnumid tihti vastukäivaiks. Elame ajal, mil osaliselt on veel käibel endised stereotüüpsed väärtused, aga paralleelselt on pildil *femvertising*, mis tekitab teatavat kakofooniat. Ole võimestatud – milleks piisab „sina ise" olemisest –, aga osta see toode, milleks on näiteks Dove'i nahka pinguldav kreem või hoopis Pantene'i šampoon. Aga kui me saame olla meie ise, kaob ka müügiargument. Rääkimata sellest, et Pantene'i „Sorry, Not Sorry" õpetab, et nüüd peaksid naised olema *sorry* ka selle eest, et nad on *sorry*. Ehk siis pane see feministisärk selga (kusjuures, plusssuuruses sõbranna ütleb, et tema neisse kirjaga „love yourself" ja „feminist" T-särkidesse ei mahu), aga ole pigem ikka see enda eest hoolitsev feminist, mitte see tüütu, kes aina võrdõiguslikkusest jaurab. Ole *bossy*, enesekindel, läikivate juustega, pingul nahaga, naerata rohkem – ei oot, ära naerata rohkem, see on ju see vana sõnum –, *don't be sorry*!

SOOLINE VÕRDÕIGUSLIKKUS 2020 – *IT'S A MAN'S WORLD*

Kui nüüd tulla siltide ja sõnumite juurest pärismaailma, siis Euroopa Parlamendi kohaselt oli aastal 2018 Euroopa Liidu meeste ja naiste keskmine palgaerinevus 14,8%. 67% juhtivatest kohtadest on täidetud meestega. Tasustamata tööd privaatsfääris on jätkuvalt naiste kanda – 31% naistest on sunnitud seetõttu tööturult lahkuma, võrreldes vaid 4,2% meestega. Ei saa jätta mainimata, et 2018. aastal registreeriti kõrgeim sooline palgalõhe Euroopa Liidus (22,7%) just Eestis.[8]

Kui reklaami- ja moetööstus ühelt poolt peegeldavad ühiskonna väärtushinnanguid, siis teisalt nad ka vormivad neid.

Peaaegu iga viies naine maailmas on kogenud koduvägivalda.[9] Kusjuures, viga ei saa nad ainult kodus. Naised saavad suurema tõenäosusega vigastada ka autoõnnetustes, kuna autode turvaelemendid on disainitud meestele (kokkupõrke testimisel kasutatakse sagedamini mehe keha järgi vormitud mannekeeni). Kuna kliinilisi uuringuid tehakse enamasti meeste peal, saavad naised ka arsti juures vähem abi, näiteks ei tunta naiste puhul ära südamerabandust, kuna see ei avaldu valuna rinnus nagu meestel.[10]

Tundub, et asjad ei ole ka paremuse poole liikumas. Nii pakub Maailma Majandusfoorum, et samas tempos jätkates läheb palgalõhe kaotamiseni umbes sada aastat.[11] ÜRO prognoosib, et naiste vaesuse määr tõuseb COVID-19 pandeemia tõttu 9,1%.[12] Kasvanud koduste kohustuste kõrvalt (näiteks laste koolitamine) on täiskohaga tööd teha pea võimatu. Kuna suurem osa vägivallast toimub koduseinte vahel, tähendab karantiin paljudele naistele ka vältimatut peksu.

Ehk kirjuta endale kas või otsaette „feminism" ja „femme power", aga ega see sind paremale töökohale ei aita.

Ehk kirjuta endale kas või otsaette „feminism" ja „femme power", aga ega see sind paremale töökohale ei aita, kui ees on klaaslagi, tänaval kõndida ei ole julgem ning partner võib ikka tappa anda. Nii vaadatuna ei tundu tulevik olevat lähiajal just eriti *female*.

KOKKUVÕTTEKS

Kui mõista võimestatust naiste positiivsema ja mitmekesisema esindatusena meedias, siis seda eesmärki *femvertising* täidab. Ning ega võrdõiguslikkuse ideede laiem levik – isegi lahjendatud turusõbraliku versioonina – halba tee. Pigem olgu sõnumiks sooline võrdsus kui „I'm a Barbie girl, in the Barbie world".

Kui aga defineerida võimestatust rohkema võimu ja reaalsete muudatuste kaudu, nagu palga õiglasem jaotumine või naistele turvalisema keskkonna loomine, siis seda eesmärki *femvertising* ei täida. Ja ei saagi täita, kuna see ei olegi kunagi *femvertising*'u motiiv olnud. Ja nii näitabki statistika, et kuigi feministlikud särgid küll ringlevad, ei ole asjad eriti muutunud.

[1] *Bahadur, N. 2014. 'Femvertising' Ads Are Empowering Women – And Making Money For Brands. – HuffPost, 03.10.*

[2] *Kuigi mõiste võeti kasutusele 2014. aastal, ulatuvad selle juured 1920ndatesse, mil naistele sigarettide müümisel seostati suitsetamist emantsipatsiooniga.*

[3] *Hoad-Reddick, K. 2017. Pitching the Feminist Voice: A Critique of Contemporary Consumer Feminism. – Electronic Thesis and Dissertation Repository.*
Windels, K. jt. 2019. Selling Feminism: How Female Empowerment Campaigns Employ Postfeminist Discourses. – Journal of Advertising.

[4] *Vt näiteks järgimisi raporteid:* globallaborjustice.org/publications

[5] *Lieber, C. 2018. Topshop billionaire Philip Green is at the center of a #MeToo scandal. – Vox, 25.10.*

[6] *Aastal 2017 ilmnes ka Axe'i reklaamides teatav pööre.*

[7] *2020. aastast uue nimega Glow & Lovely.*

[8] *Gender pay gap in Europe: facts and figures. – Euroopa Parlament, 2020.*

[9] *Women's Rights in Review 25 Years After Beijing. – ÜRO, 2020.*

[10] *Perez, C. C. 2019. Invisible Women: Data Bias in a World Designed for Men.*

[11] *Global Gender Gap Report 2020. – Maailma Majandusfoorum, 2020.*

[12] *Press release: COVID-19 will widen poverty gap between women and men, new UN Women and UNDP data shows. – ÜRO, 02.09.2020.*

Jaana Davidjants on Tallinna Ülikooli kultuuriteooria doktorant ja graafiline disainer.

KIMONOST KIRILLITSANI

EHK KULTUURILINE OMASTAMINE MOEMAAILMAS

Kellele kuulub rahvariiete autoriõigus ning kes tohib kanda afropatse? Teistele kultuuridele ja klassidele omast moerõivaks disainides tasuks neid traditsioone väärtustada, mitte eksotiseerida ega teemale pinnapealselt läheneda.

Kaarin Kivirähk

Kultuuriline omastamine on praeguses moemaailmas üks seitsmest surmapatust, millega kaasneb enamasti meedias vabandust palumine ja mõnel juhul ka disaineri põlu alla sattumine. Seda muidugi rahvusvahelises moemaailmas, kuna Eestis on olnud sellest juttu väga vähe. Kultuuriline omastamine tähendab kultuuriliste väljendusviiside ülevõttu ilma laiema teadmiseta omastatavast kultuurist. Praktika ise on kestnud muidugi aastatuhandeid, kuid kriitilisem suhtumine sellesse on tekkinud alles 20. sajandi teisest poolest. Kultuuriteoorias hakkas idee kultuurilisest omastamisest arenema 1970.–1980. aastatel seoses postkolonialismi uuringutega. Viimased näited sellega seotud skandaalidest moemaailmas: Comme des Garçons'i moe-*show*'l kandsid valged meesmodellid mustanahaliste kultuuriga seostatavaid patse, Gucci pani müüki „India turbani", mis sarnaneb kahtlaselt sikhismi traditsioonilise peakattega, ja pusa, mille kaeluseosa meenutab *blackface*'i, **Kim Kardashian West** tuli välja vormiva pesu brändiga Kimono.

Kultuuriline omastamine tähendab kultuuriliste väljendusviiside ülevõttu ilma laiema teadmiseta omastatavast kultuurist.

Need on juhtumid, mis oleksid ilmselt olnud „okeid" 20. sajandi alguses, kui **Paul Poiret** riietas Euroopa kõrgklassi naised haaremipükstesse ja turbanitesse, või ehk isegi 1960.–1970. aastatel, kui **Yves Saint Laurent** tõi oma kollektsiooni elemente Aafrika, India ja Hiina kultuuride traditsioonidest, olles ise külastanud neid kaugeid maid kohati vaid „oma unenägudes". Tänapäeval aga, kui suuri moe-*show*'sid jälgivad moehuvilised üle kogu maailma, brändid avavad poode USAst Hiinani ning kasvanud on teadlikkus vähemuste õigustest ja eetilisest moest, on asjalood muutunud.

Klassikaline kultuurilise omastamise juhtum ongi seotud põlisrahvastelt või mõnelt religioosselt kogukonnalt „laenamisega". Näiteks kandis modell **Karlie Kloss** 2012. aasta Victoria's Secreti moe-*show*'l Ameerika põliskultuurile viitavat peaehet – omamata mingit aimdust, mis on sellise peaehte traditsiooniline tähendus. 2018. aastal avaldas Dior reklaamikampaania, mis oli pühendatud *escaramuza*'dele – mehhiko naisratsutajatele. Ainult et kampaania fotod tehti Californias ja reklaamnäoks kutsuti **Jennifer Lawrence**. Tihti ongi kultuurilise omastamise probleemi kese mitte laenamine ise, vaid neoliberaalne süsteem, milles Dior ja Jennifer Lawrence suurendavad oma rikkusi, Mehhiko kogukonnad, kellest „inspiratsiooni ammutatakse", jäävad aga endiselt vaeseks ja tõrjutuks.

Paljuski ongi kultuuriline omastamine privileegiga kaasnev vastutus, millega peavadki arvestama eeskätt suuremad ja võimsamad moemajad.

Kaarin Kivirähk töötab Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuses, kus ta annab välja ka kaasaegse kunsti veebiajakirja (*cca.ee/ajakiri*). Lisaks kirjutab ta Postimehele kunstikolumni „Raamist väljas".

KULTUUR EI OLE MUUTUMATU EGA ORIGINAALNE

Teisalt pole kultuuriline omastamine ka päris nii kergelt lahtimuugitav. Kas siis disainerid ei võigi enam leida inspiratsiooni mujalt kui vaid iseenda kultuurist? Ja mis üldse on see iseenda kultuur maailmas, kus identiteedid on voolavad ja globaalsed? Enamik kultuure on saanud ajaloo jooksul mõjutusi erinevatelt teistelt, olgu põhjuseks siis sõjad, ränded või kaubavahetus. Kas või needsamad mustade kultuurist tuntud patsid, mida kasutas Comme des Garçons, on rikka ajalooga: sarnaseid patse kandsid juba vanakreeklased, need olid tuntud hindude, aga ka keltide seas. Eesti rahvariiete komplektid on konstrueeritud ja kujundatud rahvuslikul ärkamisajal ning esimese vabariigi perioodil. Need ei ole riided, mida „eestlased juba vanal hallil ajal" kandsid.

Lihtne on süüdistada kultuurilises omastamises megabrände, nagu Dior või Victoria's Secret, kes omastavad traditsioonilisi, enamasti mittevalgeid kultuure. Aga mis saab siis, kui näiteks mõni noor mustanahaline disainer kasutab elemente Ameerika põliskultuurist? Vastuseks pakutakse tihti, et paljuski ongi kultuuriline omastamine privileegiga kaasnev vastutus, millega peavadki arvestama eeskätt suuremad ja võimsamad moemajad.

MIKS ME SAMASTUME POETAGUSTE ALKOHOOLIKUTEGA?

Lisaks kultuurilisele omastamisele on sama teema jätkuna räägitud klassilisest omastamisest. Ikka on kõrgemad klassid laenanud moestiile, mis on sündinud tänaval või töölisklassi hulgas. Üks kuulsaimaid laene on ilmselt Chaneli väike must kleit, mille eellane oli must vormikleit, mida kandsid 19.–20. sajandi vahetusel toateenijad ja poemüüjad. **Erin Schwarz** küsib ajakirja Vice veebiväljaandes Garage, miks saab klassiline omastamine kultuurilise kõrval niivõrd vähe tähelepanu. On ju ka seal märgata ebavõrdse võimujaotuse tõttu tekkinud ekspluateerivat suhet. Kirjutasin ise mõni aasta tagasi oma Postimehe kolumnis „Raamist väljas" artikli „Kas on ok kanda Kopli pusa?", kus kirjeldasin trendi viidata oma riietuses teadlikult idaeuroopalikule vaesusele. Arvan, et osalt on ka eesti noorte seas levinud mood panna selga 1990. aastate humanitaarabi meenutavad riided *statement* eelmistel kümnenditel domineerinud põhjamaalase kuvandi vastu. Oma riiete valikul samastutakse teadlikult poetaguste alkohoolikutega, et näidata ühtekuuluvust pigem nende kui minimalistliku *wannabe Nordic* kultuuriga. Aga kuidas muuta klassiline või kultuuriline omastamine kultuurilisteks väärtustamiseks, mitte jääda pinnapealseks ja eksotiseerivaks?

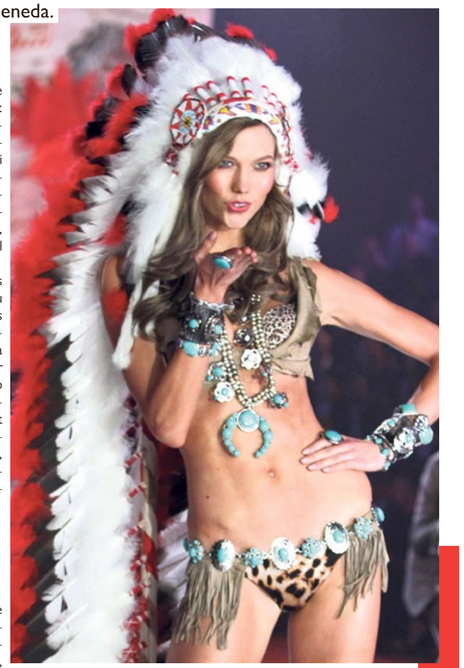

Karlie Kloss Victoria's Secreti moeetendusel Ameerika põliskultuurile viitavas peaehtes. Foto: Amanda Schwab / AP Photo / Starpix / Scanpix Sweden

Graafiline disainer **Brit Pavelson** on uurinud oma teoses „Market values" iseenda maitse-eelistuste põhjal ühiskonnas „halvaks maitseks" peetavaid ja pigem vähem tasustatud ühiskonnakihtidega seostatavaid mustreid ja värvikombinatsioone. Ta võttis vaatluse alla Eesti turgudel müüdavad kleidid, seelikud ja linikud ning küsis, miks peetakse just selliseid kombinatsioone „koledaks" või „maitsetuks". „Projekt sai alguse õpinguteaegsest mõistmisest, et ma olen enamuse oma disainiga seotud elust treeninud oma aju Lääne disainipõhimõtete järgi," kirjeldab kunstnik. Turul müüdavaid kleite kantakse Tallinna tänavatel palju, kuid iial ei näe neid müügil disainipoodides, neid ei kanna inimesed näituseavamistel. „Kas need mustrid on osa minu maitsest? Kas ma saan treenida end, et need mulle meeldiksid?" küsib Brit Pavelson oma teoses.

Lisaks Pavelsonile on praktiseerinud kultuurilist ja klassilist väärtustamist huvitavalt graafiline disainer **Patrick Zavadskis** oma EKA lõputöös „Niina", mis põhines tema slaavi vanaema käsitsi kirjutatud retseptidel. Ta kombineerib kirillitsat ja ladina tähestikku, võttes aluseks nii oma vanaema käekirja kui ka turgudel nähtavad käsitsi kirjutatud sildid. Nii moodustub põhjalik uurimus, mis valgustab välja omapärase eesti ja slaavi hübriidkultuuri ning mõjub tähenduslikumalt kui Gosha Rubchinskiy vaimus kirillitsa-kasutused mõne eesti moedisaineri loomingus, kelle meelest see on ilmselt lihtsalt *cool*.

Mis võiks siis olla kokkuvõtlik nõuanne alustavatele ja tegutsevatele moedisaineritele, et vältida kultuurilist omastamist? Eesti kontekstis ei ole vastused alati nii selged kui USAs tegutsedes, kus „vähemusgrupil" on konkreetsemad piirid ja arutelud privileegidest on kestnud pikemalt. Siiski tuleks meeles pidada, et kiirlaenuga ei jõua ka moes kuigi kaugele. Tasub võtta aega, et uurida inspiratsioonilikate kohta ja samal ajal olla teadlik oma jõupositsioonist – olgu see privileeg rahvuslik, sooline, kultuuriline või klassiline. Teadlikkus oma privileegist on tänapäeval eeldus ükskõik mis alal tegutsedes.

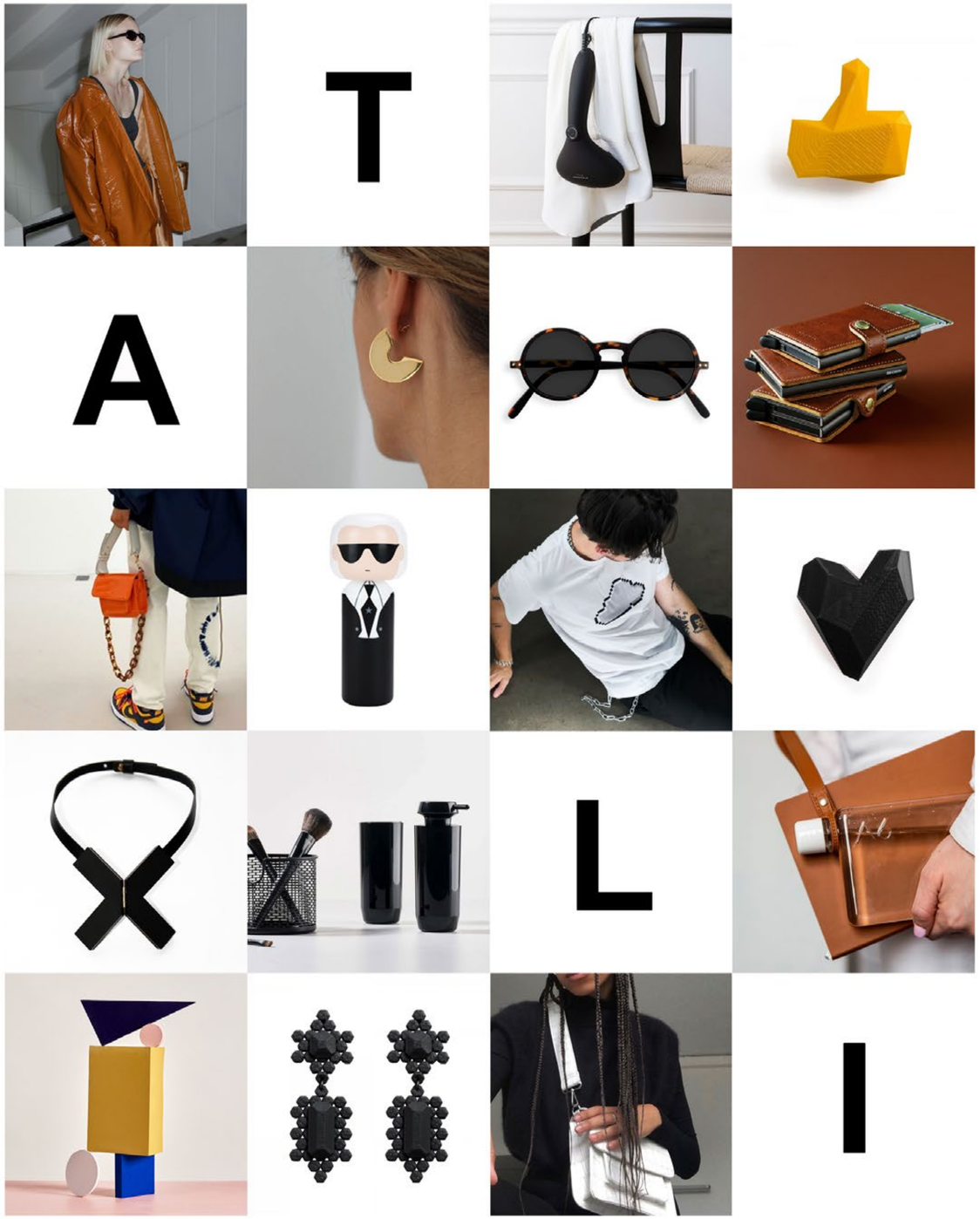

TALI Concept / Kotzebue 33, Kalamaja / www.talidesign.eu

EESTI RAHVA MÜÜTILISED RIIDED JA AKSESSUAARID

Lisaks laulupeole, küüditamisele, Vargamäele ja Ott Tänakule on talletunud eesti rahva kultuurimällu igaveseks ajaks ka terve hulk rõivaesemeid ja aksessuaare. Müürileht tutvustab viimase kahe kümnendi jooksul sümbolistaatuse omandanud garderoobielemente.

Kirjutas **Müürilehe moetoimetus**, illustreeris **Ave Taavet**

TAAVI RÕIVASE SOKID

Taavi Rõivase valitsusaeg on ilmekas näide sellest, mis juhtub, kui hipsterid pääsevad riigitüüri juurde. Rõivase suurimaks saavutuseks peaministrina jääb kahtlemata kommunikatsioonibüroo Burson-Marstelleri koostatud loomingulisimate riigijuhtide nimekirja pääsemine. Instagrami postituste põhjal loodud nimistus tunnustati toonast peaministrit näiteks värvilisi sokke eksponeerivate fotode eest. Sokimoes Rõivas mingit peenhäälestamist ei viljelenud. Briti peaministrit külastades tõmbas ta jalga erksinise sokipaari ning sai moepolitseilt selle eest pragada. Müürilehe moetoimetusse on jõudnud kuuldused, et see oli kõigest süütu avang hipsteritrendidest kantud Rõivarevolutsioonis – oma järge ootasid mummudega sokid, puidust lipsud, ruuduline tviidjakk ja flanellsärk. Vähe sellest, Rõivase Uue Põhjamaa plaan kätkes endas muu hulgas ka valitsuse infokoosolekute kolimist Telliskivi loomelinnakusse ja igast pressikonverentsist vinüülplaadi väljaandmist. Paraku kihutati Rõivas ühes tema värviliste sokkidega Stenbocki majast peagi minema. Uue Põhjamaa asemel saime sidusa ühiskonna.

KRISTEN MICHALI VALGE KAMPSUN

Luukeresid võib leida ilmselt iga poliitiku riidekapist. Olgu selleks siis mõni kuluhüvitise eest ostetud puhkusereis, aastaid tagasi erakonna noortekogu suvepäevadel tehtud *blackface*, plagieeritud üliõpilastöö või sealsamas riidekapis peidus olev ämma kilekott. Ja just nendeks puhkudeks, kui luukered kapist paistma hakkavad, on pandud garderoobi ootele (tõenäoliselt täpselt kilekoti kohale) valge kampsun. See on

süüdistuste laviini alla langenud poliitiku kaitserüü, millega avalikkuse ette ilmumine peaks sõnadetagi demonstreerima puhast südametunnistust. Valge kampsuni trendi tõi poliitskeenesse **Raivo E. Tamme** kehastatud Aadu Kägu. Efekt oli kohene. Kõigest aasta pärast pidi Reformierakonna peasekretär Kristen Michal teleesinemiseks oma valge turvise kapist välja otsima. Hiljem on televaatajatele valget kampsunit kandes oma süütust vandunud ka **Edgar Savisaar** isiklikult. Viimasel ajal pole Müürilehe moetoimetus valget kampsunit poliitikute seljas enam silmanud ja isegi Vabaerakonna ellukutsutud Valge Kampsuni nimelist korruptsiooniauhinda pole kolmel möödunud aastal välja antud. Vabandust palumine ning kahetsus on lihtsalt *so 2013*.

INDREK TARANDI PÄIKESEPRILLID

Rahvatarkus ütleb, et silmad on hinge peegel. Mida siis arvata neist inimestest, kelle hing on varjunud tumedate klaaside taha? Eestis on kaks meest, kes on teinud päikeseprillide kandmisest oma firmamärgi. Üks on ajakirjanik **Madis Jürgen**, kes oma töös peab peegeldama teiste hinge. Temale on päikeseprillid lubatud. Teine on poliitik Indrek Tarand, kes ametist tulenevalt peab olema selliste ekstsessidega ettevaatlik. Eriti kuna päikeseprillide kandmist peetakse üleoleku vormiks. Rahvaesindaja tohib aga olla kõike muud kui üleolev. Seda koges Tarand omal nahal viimati Toompeal EKRE meeleavaldusel, kus publikult saadud jalahoopidele lisaks näpati ära ka Tarandi prillid.

Ajakirjandusest selgus, et justkui trofeena toodi sõjasaak hiljem **Martin Helme** kätte hoiule. Müürilehe moetoimetusele on teadmata, kas Tarand on nüüdseks prillid tagasi saanud. Loo moraal: novembrikuus Eestis päikeseprille kanda ei maksa.

AIVAR POHLAKU LAMBANAHAST VEST

Hiljuti sattus Müürilehe moetoimetus poolkogemata vaatama ETV „Spordiuudiseid". Stuudiosse oli kutsutud eesti jalgpalli käekäigu kohta aru andma Aivar Pohlak. Mees, kes on spordikaugele inimesele tuntum kui ükski praegune eesti vutitäht. Moetoimetuse liikmed pidid mitu korda kontrollima, kas nende nägemisega on ikka kõik korras, sest Pohlak ilmus telekaamerate ette lambanahast vestita. Kuidas on see võimalik?! Pealegi veel keset koroonakriisi. Teab ju iga endast lugupidav eestlane, et naturaalsest Saaremaa lambanahast vest on Pohlaku talisman, mis on hoidnud teda tervena kui purikas ka kõige ekstreemsemateski olukordades. Pohlak on ise tunnistanud, et jalkafännidegi seas kultusesemeks kujunenud vest on teinud lõpu teda varem saatnud kroonilistele angiinihoogudele. Rääkimata siis müstilistest peavaludest, mida põhjustasid Pohlaku sõnutsi kõigest paariminutilised mobiilikõned. Just nüüd, mil tänu 5G mastidele on levimas ohtlik viirushaigus, peaks eesti jalgpallikorüfee oma tervise eest eriti hoolt

kandma. Moetoimetus palub võimaluse korral lugejatel saata Pohlakule asendusveste. Kaalul on sõna otseses mõttes ei rohkem ega vähem kui eesti jalgpalli tulevik.

KRISTIINA OJULANDI KÄEKOTT

Enne seda, kui Kristiina Ojuland oma juuksed oranžiks värvis ning EKRE liidritele rassistlike sõnavõttudega konkurentsi pakkuma hakkas, oli ta üldsusele tuntud peamiselt oma kallihinnaliste käekottide poolest. Birkin, Versace, Prada – Müürilehe moetoimetuses vahiti vesistava suuga Ojulandi aksessuaare ning arvutati pidevalt, mitu aastapalka ühel moetoimetajal sellise kotikese soetamiseks kuluks. Need kalkulatsioonid tekitasid üksnes ahastust. Aga panid ka tõsiselt karjäärivaliku üle mõtlema, sest, nagu Ojuland toona kiibitsejatele ütles, looderdamine ei vii kuhugi. Kui sa tahad kunagi kümneid tuhandeid eurosid käekoti peale kulutada,

siis tuleb seada endale elus kõrged eesmärgid ja töötada kahel või isegi kolmel ametikohal. Nii sümboliseerivadki Ojulandi hirmkallid Hermèsi Birkinid tänase päevani eestlaste sihikindlust ja edasipüüdlikkust. Selline eluhoiak on viinud Ojulandi enda aga poliitikast kodukokaks.

EDGAR SAVISAARE VIHMAVARI

Moetoimetuse konsensuslik seisukoht on, et pole igavamat aksessuaari kui vihmavari. Eestis on ainult Edgar Savisaare vihmavari suutnud meediakünnise ületada. Küll mitte seoses selle tegumoe või värviga, vaid pea alati rohkelt tõlgendusvõimalusi pakkuva küsimusega, kes parajasti Savisaare vihmavarju hoiab. Savisaart ennast pole moetoimetus vihmavarju hoidmas näinud.

Tema kämmalt tuli säästa mõne lindi lõikamiseks või käe surumiseks, eriti valimiseelsel perioodil, mil linnapea oli oodatud avama iga liiklussõlme, mänguväljakut või pargipinki. Savisaarega rändas siis varjuna kaasas vihmavarjuhoidja, alati naissoost, alati Savisaarest noorem, alati kohal. Paljude keskerakondlaste karjäär ongi saanud alguse sellest nõudlikust ametist. Referent-vihmavarjuhoidjana alustas hilisem Lasnamäe linnaosavanem **Olga Ivanova**, sama ametit pidas praegu parlamendis töötav **Siret Kotka**. Vilja, Katrin, Moonika, Jelena – kõik nad on saanud oma tuleristsed poliitikas vihmavarju Edgari pea kohal hoides. Kuidas aga tõsta taas au sisse referent-vihmavarjuhoidja ametikoht, kui Savisaar on suurest poliitikast taandunud? Mis saab Eesti naispoliitikute järelkasvust? Teema vajaks tingimata põhjalikumat uurimist.

MIKK PÄRNITSA KLEIT

Eesti praegune valitsus on võtnud oma eesmärgiks inimeste eraelu reguleerimise. Alates nimeseadusest ja lõpetades abielu ning abortidega – kõigis neis küsimustes soovivad tegusad ministrid sõna sekka öelda. Ainult alkohol ja pension on teemad, milles inimese otsustusvõimet saab piisavalt usaldada. Aga kas me saame anda inimesele täieliku valikuvabaduse peegli ees? Mikk Pärnitsa avalik esinemine kleidis näitab, millisesse mädasohu on praegused ultraliberaalsed arengud meid moemaailmas viinud. Ja selline käitumine on nakkav. Juba ronivad kleitides mehed vabariigi aastapäeva vastuvõtule. Siin tuleks valitsusel otsustavalt sekkuda ning inimeste moraalset kõlbelisust seaduse jõuga kultiveerida. Müürilehe moetoimetusel oleks selleks omalt poolt mõned ettepanekud. Esiteks, sarnaselt Ameerikas 19. sajandil kehtinud regulatsiooni-

dega tuleks keelustada naistel pükste kandmine, sest see on ilmselge oht traditsioonilistele soorollidele. Teiseks, radikaalfeministide mõjuvõimu piiramiseks tuleks rõivamoes keelustada roosa värv. Kolmandaks, patriarhaalse elukorralduse säilimiseks tuleks muuta miniseeliku kandmine koduseinte vahel naistele kohustuslikuks. Neljandaks, igale puhastverd eesti mehele tasuta kaabu (komplektis ka tõrvik).

KERSTI KALJULAIDI DRESSIPLUUS

Kersti Kaljulaidi presidendiks saamine on olnud moetoimetajatele nagu sõõm värsket õhku. Enne seda sai riigipea stiilivalikute kohta kommentaare jagada ainult kikilipsuekspert, kuid nüüd laekub moetoimetustele operatiivset kriitikat presidendi riietuse aadressil ka Saaremaa praamilt ning isegi seenemetsast. Seejuures on kikilips ilmselt ainuke riidese, millega president Kaljulaidi pole avalikkuse ees nähtud. Kalossid, sulejope, dressipluus – presidendi stiil on postmodernistlikult eklektiline. Mis on aga eriti tervitatav – see on pannud kogu rahva esitama eksistentsiaalseid küsimusi oma garderoobi kohta. Viimase aasta jooksul on Müürilehe moetoimetuse postkast olnud umbes kirjadest, mis kõlavad väga sarnaselt. Kas dressipüksid on kokteilipeole kohane riietus? Aga ärikohtumisele? Kas need passib jalga tõmmata ka uusaastaballile? Aga maika nende peale? Viimati küsis meilt nõu **Urmas Reinsalu**, kes tahtis teada, kas valitsuse pressistoolat ning isegi ropendab ladina keeles. *Fake it till you make it*, Linnar! Selliste vaimuannetega mees ei peagi leppima kuskil Ida-Euroopa pimedas nurgas oma jumaliku talendi raiskamisega lihtsurelike peale. Ja mis seal parata, taevateegi on mõnikord sillutatud alkoholi, homoerootika ja räuskamisega.

INGRID RÜÜTLI AJALOOLINE SOENG

Indiviidi stiilipuhtus ei pruugi väljenduda ainuüksi tema valitud rüüs – niisama olulist rolli võib mängida inimese soeng ja selles kategoorias pole teist nii märgilist kui

endise presidendiproua Ingrid Rüütli muljetavaldav ja söakas lakk. See on haare, see on *power*! Pühendunud rahvapärandi koguja ja eestseisja soenguvalik on ilmselgelt otsene viide Eesti ühele tuntuimale – võib mööndustega öelda, et – emantsipeerunud naisele **Lydia Koidulale**. Kes teab, mis kõik veel oleks eesti kultuuriloos saanud, kui Koidula oleks elanud märksa moodsamal ajajärgul ja poleks tundnud survet astuda traditsioonilisse abiellu, mis Emajõe öökiku kõigile loomingulistele ambitsioonidele ja väljavaadetele, olgem ausad, ühemõtteliselt kriipsu peale tõmbas. Abieluõnnega on proua Rüütlil muidugi palju rohkem vedanud ja Koidula vägevate mustade lokkide taas au sisse toomine võiks tähistada võitu ajaloo traagika üle, kui naise roll oli olla ikkagi oma mehe *sidekick*. Rüütlite puhul on õnneks kõigile selge, kelle jalas selles majas tegelikult püksid on või siis… kelle peas selles majas tegelikult juuksed on.

MÄRKMEID KEHA KARUS-PAIKADEST* EHK JUUS ON NAISE EHE

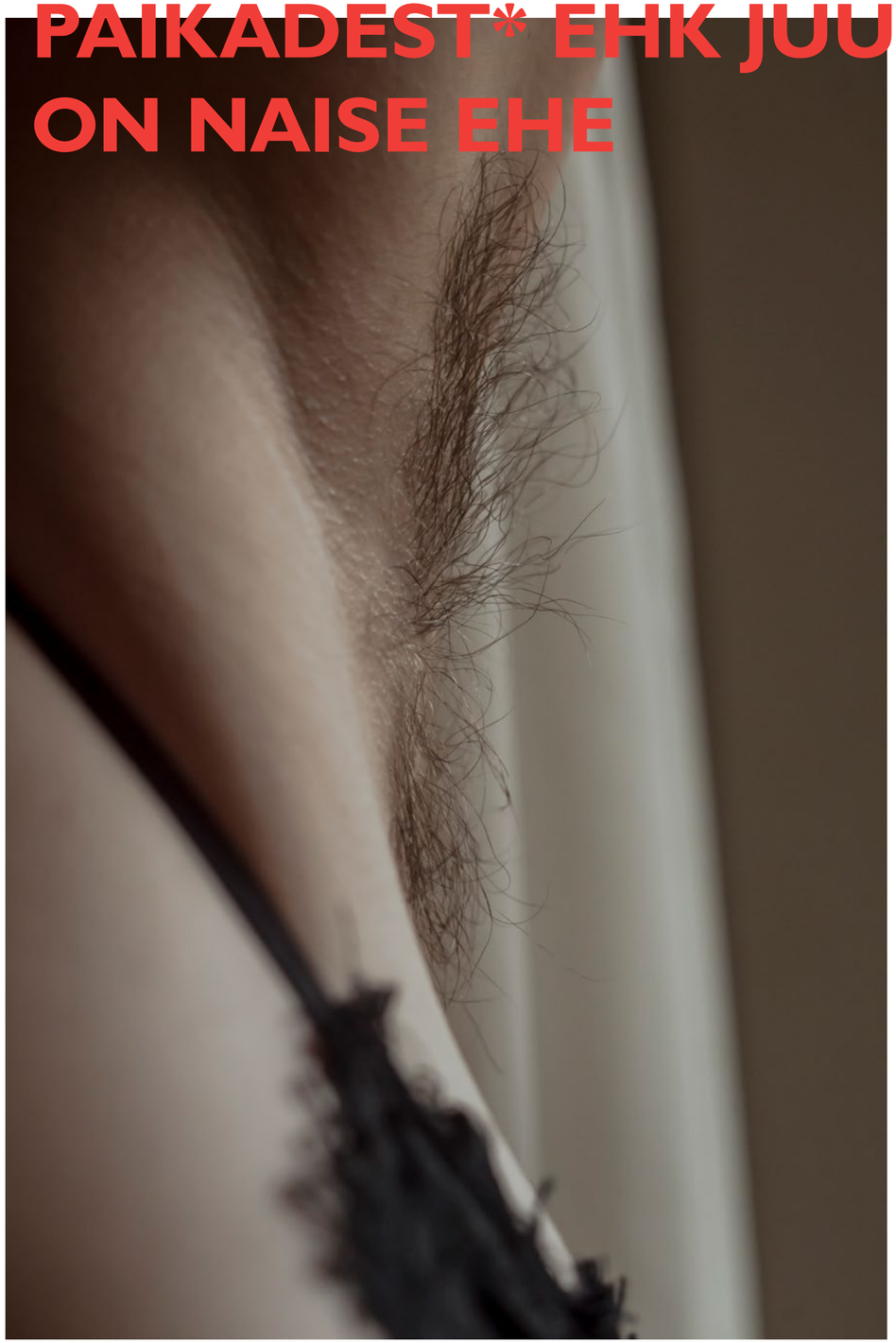

Kaisa Ling on loomuliku inimkarvastiku eestkõneleja. Ja palju muid asju.

Alan Proosa on fotograaf ja kunstnik, kelle loomingu fookuses on peamiselt inimese soolisus ja kehalisus. Kaisat pildistades rõõmustas ta, et tõeliselt hea on kohata kedagi, kes tundub olevat prii nendest rohketest kehalis-esteetilistest normidest ning raamistikest, mille meedia ja ühiskond on meile peale surunud.

Aja jooksul on nii meeste kui ka naiste karvamood ja sellekohased ühiskondlikud ettekirjutused muutunud, arenenud, politiseerunud jne, siis jälle tagasi muutunud – paiguti sinusoidina, nagu need moodsad hoovused ikka käivad. Missugused kehakarvad on eriti tabulised ning milliseid tohib ikka uhkusega kanda?

Kirjutas **Kaisa Ling**, pildistas **Alan Proosa**

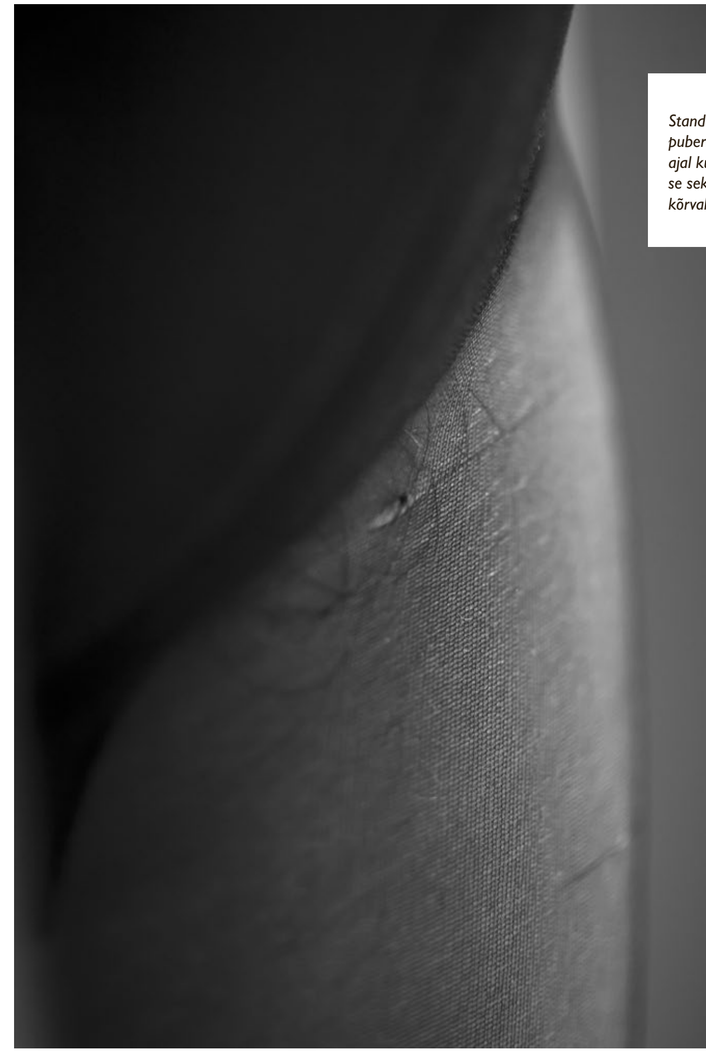

Standardi järgi on pornonäitlejad eelpuberteetiliselt paljaks lihvitud, samal ajal kui karvased armatsejad liigitatakse seksitööstuses fetiši alla, s.t normist kõrvalekalduva menüüjaotusse.

■ JUUKSED

Inimkehal on viis miljonit karvanääpsu ehk -folliikulit, enam-vähem sama palju kui teistel primaatidel. Inimese eellane *Homo erectus* astus ühe teooria järgi[1] umbes 1,7 miljonit aastat tagasi kahel jalal metsast välja savanni lõõskava päikese kätte. Tihedaks ja lopsakaks muutuv peakarvastik aitas kaitsta paisuvat aju päikesepiste eest, samal ajal kui higist läikiv paljas ihu või siis vähemalt nigel karvakasvgi kehal võis aidata reguleerida hoogsalt paljuneva, koopaid asustava ja ratast otsiva, hooajalisi rõivaid kavandava, külmetava populatsiooni kehatemperatuuri.

Lühikestel militaarsoengutel on nii praktilisi kui ka psühholoogilisi tagamaid. Ajalooliselt aitas juuste eemaldamine takistada tihedalt asustatud barakkides kahjurite (peatäide jms) levikut, aga vältida näiteks ka ebasoovitavat võimalust, et vaenlane tukast haarab ning kõri läbi lõikab. Lisaks saab koos juustega eemaldada individuaalsuse, teisitimõtlemise või koguni elu(jõu) (vt Simson ja Deliila, Km 13–16). Juuste vägivaldset eemaldamist on ajalooliselt kasutatud karistuseks ja alandamiseks kõikjal maailmas, seda nii keskaegsetel nõiaprotsessidel, natside surmalaagrites kui ka paljudes vanglates tänapäevani.

Vastukaaluks keha-*locus*'tele on pealagi tabuline juhul, kui see on karvutu. Nii naiste kui ka meeste puhul peetakse kiilanemist suureks õnnetuseks, kuid mehi, kel pea kui põlveots, on lihtsalt kordades rohkem, mistõttu nulliga soeng on alati *in*. Androgeenid põhjustavad 85 protsendil meestest 50. eluaastaks märkimisväärset kiilanemist, samal ajal kui naishormoonid soodustavad pigem rakkudest kinnihoidmist – *ecce!* –, mistõttu juus väärikama eani peas püsib. Bioloogilise loogika järgi moodustavad juuksed niiviisi essentsiaalse osa naisidentiteedist ning kiharate puudumist loetakse kas meditsiinilise katastroofi või radikaalse feminismi põhjustatuks.

Näiteks kaotas minugi naiselikkus mitmete lähedaste jaoks lõplikult pidepunkti, kui lasin juuksed 6 mm teraga siiliks ajada. Kuivõrd kasvatasin samal ajal välja ka kõiki teisi karuspaiku, olen seejärel osalenud võõraste inimestega mitmetes aruteludes oma kehakarvade ja seksuaalse orientatsiooni teemal, ning kuna ma olin seda ju ise otsinud ja sellele vildakate soorollide etendamisega hoogu juurde lükanud, naudingi nüüd viimaks karvade võimu akuutsust.

■ KULMUD

Kulmuluu peal asub karuspaik, mis allub nõtkelt naistemoe trendidele. 20. sajandi algusest tänapäevani on puhmjas ehk „loomulik" kuju vaheldunud peeneks kitkutud siugjaga stabiilselt nii kahekümne aasta lõikes. Eelmisel sügistalvel ennustati tänavuseks kevadeks uljalt graafiliseks modelleeritud kulmude *comeback*'i, kuni koroonaviiruse pakutud kuudepikkune eneseisolatsioon andis suurele hulgale naistest esimest korda neokapitalistlikus antropotseenis võimaluse kasvatada üheskoos välja karvad, mida me ise kunagi näinud ei ole, kuivõrd oleme neid alates 13–14 aasta vanusest regulaarselt esimesel silmamisel eemaldanud. 1990. ja 2000. aastate moealaste tõekspidamiste järgi olid ülekasvanud kulmud lohakuse (vaesuse) märk, millest nüüdseks juba vähemalt kümme aastat kestnud puhmaskulmude trend on Eestiski oskamatuid ja laisku inimesi täieliselt säästnud.

Kulmud on jällegi *drag queen*'ide ja *king*'ide arsenalis üks kõige tõhusam vahend, millega luua ülestereotüpiseeritult naiselikku või mehelikku näogeograafiat. Tihti liimivad etenduskunstnikud selleks karvad pulgaliimiga vastu otsaesist ning puuderdavad need tugevalt üle, et muuta originaalkulm märkamatuks (nn *blocking*), seejärel modelleerivad nad pliiatsiga uue kaare mitu sentimeetrit kõrgemale või vastavalt madalamale. Tõhusam, kuid pikas perspektiivis tülikam variant on kulmud iga kord ära raseerida.

Bioloogilise loogika järgi moodustavad juuksed essentsiaalse osa naisidentiteedist ning kiharate puudumist loetakse kas meditsiinilise katastroofi või radikaalse feminismi põhjustatuks.

Kindlasti ei raseeritud aga eelmise sajandi kuulsaimaid kulme, mis kuulusid ühtaegu nii **Leonid Brežnevile** kui ka **Frida Kahlole**. Vastavalt valitsevale trendile kasvatan minagi praegu oma kulme puhmjateks ja rõõmustan iga nende kahe kummalise karvase tõugu vahele lisandunud udeme üle.

■ KÕRVA-NINAKARVAD

Kõrva- ja ninakarvad eksisteerivad nähtavasti ikka veel vaid vanuigi (vt vanaisad), kuid küll eemaldavad ka noored inimesed sõltumata soost nüüd ja tulevikuski katseks neist mõned silmatorkavaimad – kas või selleks, et tunda esimest korda toda „magusat valu", mida teatakse ka kui „kes kannatab, see kaua elab" ja „ilu nõuab ohvreid". Kõige karvutumad on inimesed teatavasti juveniilses arenguetapis.

■ NÄOKARVAD (HABE, VUNTSID, BAKENBARDID)

Meeste esimene piimavunts tähistab teisese sootunnusena seksuaalse reproduktiivsuse käivitumise algust. Habemeajamist on käsitletud kosmeetikatööstuse reklaamistrateegias püha initsiatsioonina mehelikkuse vennaskonda. Hipster-habemete edul võib olla pistmist ajaloolise austusega habemete kui elutarkuse ja erudeerituse sümbolite vastu.

Alfaisane **Charles „*Epic* Habe" Darwin** seostas[2] tootlikku karvakasvu evolutsioonilise primitiivsuse ja seksuaalsusega, millest saab eugeeniliste tendentsidega segades keeta nakatavaid rassistlikke teooriaid. Seetõttu pole siledaks raseeritud *cis*-mehed[3] tõenäoliselt isegi kursis, mil moel nende näokarvastik kasvab, samas võivad *afab*-mehed[4] seda lõikuspidu teinekord suure naudinguga vältida. Kehtib võrrand raseeritud = tsiviliseeritud = puhas = kõlblas… Movembri kampaania utsitab mehi avastama neil lasuvat raseerimis- ja kannata-ära-kohustust ning teadvustama, et sihverplaadil kasvavad karvad võivad juhtida vahel tähelepanu peasüsteemi riketele.

Naiste esimeste näokarvadega lööb aga välja menopausi stigma, mis on konstrueeritud vihjetest klimakteerilistele vaevustele, vananemisele, fertiilse ea lõpule jne.

■ KAELA-, KÄE-, NIBU-, SELJA-, KÕHU- JNE KARVAD

On hulk karvu, mida avalikkusele teadaolevalt naiste kehadel ei eksisteeri. Vähemalt nii arvavad neist enigmaatilistest karvadest tihtipeale naised ise. Meeste puhul on need praegu veel võrdlemisi ebaolulised karuspaigad, kuid trend liigub ka üleni depileeritud maskuliinsena esitletavate kehade suunas. 18. sajandil pidasid kolonistid jällegi Ameerika põliselanike keha üleni raseerimise tava barbaarseks.

■ KARVAD KAENLA ALL

Minu viimase paari aasta lemmik-kiiksutrend on vikerkaarevärvilised kaenlaalused. Punastel vaipadel välgutavad hõlma alt karvu (mõne erandiga valged) popstaarid eesotsas **Miley Cyruse** ja **Madonnaga** (Madge jõudis 80. aastatel kuuluda ka kulmude mittekitkujate leeri). Tänavuseks „küsitavaks" moeröögatuseks on pikkade varrukatega pluusid, mille suured väljalõiked paljastavad kaenlaalused[5]. Sealne naljakas võsa on veel üks kätte võideldud *locus*, kus naised saavad patriarhaadikiusu-mängude auks prassida, kuid enne *voodoo*-salgu eemaldamist poliitilise protsessi kaabult tuleb võtta arvesse asjaolu, et kaenlaalustele jmt karvadele lisanduvad teised tähendusest tiined asjaolud (nt kehakaal, nahavärv, sotsiaalne klass, LGBTQIA+ kuuluvus jne) suurendavad stigmat eksponentsiaalselt. Heledakarvalisi kiitsakaid valgeid naisi kujutatakse vähem ohtlikena kui neid, kes on karvased, tumedad, tursked, voolava sooidentiteediga.

jätkub >

< eelneb

Kõige tõenäolisemalt tekkis palju kirgi küttev kaenlaaluste karvade kohastumus inimkasuka mustris uue püstise kehaasendi tõttu, mis põhjustas endisest palju rohkem jäsemete hõõrdumist vastu korpust – ja vaat et hauduma ei lähe! Samasugune kaitsefunktsioon on ka…

■ …KUBEMEKARVADEL

Inimesed erinevad vooderdatud bikiinipiirkonna poolest paljudest imetajatest, kelle hargivahed kipuvad, vastupidi, vähem karvu kasvatama, mis hõlbustab turvaliselt kauguselt võimaliku partneri suguelundite välist vaatlust ja seksuaaltervise hindamist. Lisaks sellele, et kubemekarvad takistavad hõõrdumist, märgivad need, nagu ka kaenlaalused karvad, seda, kus asuvad higinäärmed, mis suudavad paisata karvade abiga mööda pikka ja selle võrra suuremat pinda kergemini õhku feromoone, mida on tarvis paarilise meelitamiseks. Uuringute järgi on „meeldiv kehalõhn" ikka veel kõige mainitum omadus, mida inimesed teineteises otsivad[6].

Vastikustunne, mis aga kehaeritiste odööridega seostub, on tugev emotsioon, üks primaarsetest. Evolutsiooni ajaloos märgib see instnkti, mis takistab roiskunud toidu või raibete söömist, kuid vastikust saab ka akulturatsiooni abiga sisse harjutada, nagu on juurdunud arusaam kubemekarvadest kui millestki lodevast. Olgu võrdluseks Feministeeriumis ilmunud intervjuust ehtekunstnik **Timothy Veske-McMahoniga** arutlus ühest autori prossist, mille valmistamiseks ta kasutas omaenese rinnakarvu ja mis tekitas vaatajate seas saginat. „See tekkis, sest inimesed olid natukene üllatunud ja samas pidid otsustama, kas nad on päri mõttega, et need on päriselt kellegi keha karvad, täpsemalt rinnakarvad. Näiteks, kui pildi peal oleks olnud minu pealae karvad või habemekarvad, oleks reaktsioon olnud teistsugune. Käekarvadest isegi mõeldakse teistmoodi kui rinnakarvadest. Sest kuidas rinnakarvu tavaliselt kogetakse? Pigem intiimses olukorras."[7]

Puberteedieas ennustavad karvad seksi ja noor inimene kasutab karvastikumoodidega tutvumiseks kindlasti ka pornot. 2000. aastate *brazilian*'i trend on argielus veidi lahtumas ning asendumas tervislikuma kubemepiirkonna hügieeniga, mis tähendab vähem raseerimist, kääritööd või sootuks loomulikku puhmast – '*80s coming back*! Kubemepiirkonda säästab siivsus, kuna on sõnadetagi selge, et see on privaatne ning harva eksponeeritav. Nii ei olegi arutu eeldada, et teisel inimloomal püksis karvastikku leidub. Küll muutuvad automaatselt ebasoosituks kõik karvad, mis suspedest välja turritavad, tuharatele või, jumal hoidku, reitele hiilivad. Pornos ei paista sellist tervislikku kubet aga kuskil. Standardi järgi on näitlejad eelpuberteetiliselt paljaks lihvitud, samal ajal kui karvased armatsejad liigitatakse seksitööstuses fetiši alla, s.t normist kõrvalekalduva menüüjaotusse. Karvane on perversne, on karneval.

Ehk võivad moega kaasas käivad rõõm ja vaimustus uudsuse üle osutuda sama produktiivseteks, kui rakendada toda entusiasmi näiteks inimkeha karuspaikade ilustamiseks. Kas siis värvimise, karvadesse lõigatud „tätoveeringute", *unibrow*-aianduse või peaaegu moest kadunud *vajazzle*'i ehk kubemepiirkonda kaunistavate karvamustrite ja sädelevate kivikestega. Karuspaigad võiksid saada maagilisteks talismanideks, mis aitavad töötada läbi traumat, mille tagajärjel on saanud karvailu ideaaliks valge ja paljas, sile ja noor, jõuetu ja *femme*, kaks ja ainult kaks erinevat sugu, üks karvane, teine sile, üks mees ja teine naine.[8] Karv on seks, mis on võrdsel määral nii nauding kui ka vastikus ja teatab tagamõtetega lähenejale: „Ettevaatlikult nüüd!"[6]

■ SÄÄREKARVAD

Karuspaik, mis sai moeobjektiks 20. sajandi alguses röiva alt vabanedes. Varem polnud sellega suuremat muret, kuid läbi ihaldusväärse nailonsuka kumades omandas see üha uut ja uut tähendust. Vaid paarikümne aastaga sajandi alguses tähistati see *locus* nii ära, et säärte raseerimisest sai lahutamatu osa naiste igapäevarutiinist ja identiteedist. Meenub seik keskkoolist, kus mu lemmikõpetaja kandis tumedaid sukkpükse, millest paistsid läbi karvased sääred. Toona sai tema autoriteet meie, noorte naiste silmis seetõttu võimsalt vigastada. Nüüd oma võsastunud alajäsemeid vapralt piieldes püüan tabada oma pilgus internaliseeritud soorolli.

Vabatahtliku vastuhakuga kehakarvade trendidele pistetakse rinda *saavutatud* stigmaga, mille päästikuid on võimalik ise ära tunda ja soovi korral vältida. Kahjuks muutuvad mõned trendid vaat et *eksistentsiaalse* stigma jõuväljadeks, mis tähendab, et saavad justkui kaasasündinuiks, dogmaatilisteks. Eaga kasvab mõistus ja sellega koos julgus stigmale vastu hakata. Esialgu on vajalik ja ehk heagi proovida ära kõik: depileerida, raseerida, elektrolüseerida, koloreerida, muidugi on lubatud ka mitte hoolida. Mugavus ei ole „enese käest laskmine". Ja loomulikult on ka inimesi, kellel ei kasva, keda ei huvita, kes on lihtsalt laisad või elavad polaaraladel.

Mugavus ei ole „enese käest laskmine". Ja loomulikult on ka inimesi, kellel ei kasva, keda ei huvita, kes on lihtsalt laisad või elavad polaaraladel.

Pärast juukselõikusega naiselikkuse ja mittenaiselikkuse piiri ületamist ei ole mul kõikides situatsioonides enam võimalik naisena esineda, kuid piisab ka teadmisest, et tundes end ise lõbusa karvase *cis*-naisena, muutuvad kõik minu karvarituaalid ja -presentatsioonid, olgu siis karvased jalad, siilikas või keiser **Wilhelmi** vuntsid, mida jõuluvana käest endale kindlasti palun, samuti naisel ikeks.

■ VARBAKARVAD

#*Frodo*, #*weird*, #*kink*, #*puppies*, #*cosplay* #jne

* *Karuspaik = karva-locus*

[1] *How to be Human: The reason we are so scarily hairy. – NewScientist, 04.10.2017.*
[2] *Darwin, C. 1871. The Descent of Man.*
[3] *Cis – ladina keelest tõlgituna „siinpool"; cis-sooline inimene esitab enda sünnijärgset sugu.*
[4] *Afab – akronüüm väljendist „assigned female at birth" („sünnil naiseks tunnistatu"). Samas on akronüümi amab tähendus „assigned male at birth" („sünnil meheks tunnistatu").*
[5] *Pitcher, L. 2019. Exposed armpits is the questionable new trend for 2020. – Vice, 19.12.*
[6] *Miller, L. 2014. Why Are We Grossed Out by Women With Armpit Hair? – The Cut, 26.06.*
[7] *Veske-McMahon, C. 2018. Pärlikee on päris … hetero. – Feministeerium, 23.04.*
[8] *Basow, S. A. 1991. The Hairless Ideal.*

Foto: Katre Liiv

KOLUMN

Parandamiskogukonnad, modulaarsed tooted, hüperkulutamine. Kujutame nende kolme märksõna varal korraks ette tulevikustsenaariumit, kus kaaskodanike silmis on ihaldusväärne tarbeesemete „lõpuni" kasutamine.

HÜPERKULUTAMINE MASSIDESSE

Kirjutas **Madis Vasser**, illustreeris **Stella Salumaa**

„Sa käid riides nagu asotsiaal!" öeldi mulle hiljuti suure komplimendina. Kuigi viidati ilmselgelt minu kulunud ja kottis lumelauajopele ning narmendavale nokatsile, tajusin ise pigem tunnustust – lähedased teavad, et võivad selliseid pilkeid öelda, muretsemata minu enesekindluse riivamise pärast. Mu jope oli ostetud aastal 2007 ja mütsi isetehtud õmblused tõesti veidi jooksma hakanud. Selline „mood" polnud tingitud kodutusele kalduvast elustiilist või majanduslikest raskustest, vaid see oli valik.

Keskkonnateadlikud inimesed on ilmselt kursis, et tarbeesemete eluea maksimaalne pikendamine on tänapäeval vähemalt teoreetiliselt au sees. Euroopa Komisjoni värske ringmajanduse tegevuskavagi sedastab, et tooted peaksid olema vastupidavad ja kauakestvad. Dokumendist leiab ametliku väljendi „õigus parandada" (*right to repair*), mis kehtib nii tekstiilide, elektroonika kui ka palju muu kohta. Kui tootearenduse seisukohalt on võimalik sellised arengud kenasti ära reglementeerida, siis ühiskondliku aktsepteeritavuse tekitamisega on lood keerulisemad. Sestap ostsin 13 aasta järel endale siiski tutika jope, et vähendada eelarvamusi seoses küsimusega, kuidas muuta tarbeesemete „lõpuni" kasutamine kaaskodanike silmis sotsiaalselt vastuvõetavaks, ehk isegi ihaldusväärseks.

VÄÄRT VANA

Kas toodete pikaaegne kasutamine on sotsiaalselt okei? Positiivset trendi üritas sel aastal tekitada näiteks Arengukoostöö Ümarlaud oma kampaaniaga „Väärt vana", kuna „mida vanemad on asjad, seda põnevamad on lood". Ilmselt mõjuvad eri inimestele eri argumendid, miks kasutada mõnd eset „normaalsest" kauem ehk selgete kulumisjälgedeni.

Ühe teooria kohaselt võib jagada inimesed motivatsiooni põhjal laias laastu kolme gruppi: esimesi kannustavad eelkõige turvatunne ja mõistlikkus, teisi väline edu ja kaaslaste hinnangud, kolmandaid sisemised väärtused ja eetika. Kulunud jope kandmine võiks muutuda esimese sihtgrupi jaoks trendikaks näiteks siis, kui see oleks rahaliselt odav (mida see on) ega erineks teistest, kuna enamik inimesi kannaks oma vanu üleriideid (mida veel ei tehta). Välise hinnangu otsijaid motiveeriks hästi mõni kuulsus, kes oma kapist leitud vana kasukaga punasele vaibale siirduks. Kolmas grupp inimesi, kelle hulka paistab kuuluvat ka suurem osa keskkonnakaitsjatest, käibki aga juba ammu ringi ühtede ja samade riietega – need on mugavad, sentimentaalsed ja säästavad ka ressursse.

Teooria kohaselt on inimestel võimalik liikuda esimese ja teise grupi vahel, kuid kolmandast klikist enam välja ei pääse. Kui ennustada tulevast üleüldist ressursipõuda, mille valguses tootmismahud peavad paratamatult vähenema, on praegu hea võimalus varakult liigutada – hakata väärtustama vanu esemeid enne, kui see päriselt moodi läheb. Tuleb lihtsalt leida õiged argumendid, mis eri gruppe kõnetaksid.

ÕIGUS PARANDADA VÕI PEEDISTADA

Parandaja elu pole tingimata lihtne. Toon vaid paar näidet enda lähiajaloost. Asitõend nr 1: botased kulunud. Kandsin oma uusi jalavarje pea aastakese ja märkasin siis väikest auku ühe sussi pealisriides. Jätkasin kasutust, sest selline iluviga ei tähenda ju ometi, et botas on kohe kasutuskõlbmatu. Kui probleem süvenes, viisin jalatsid lõpuks poodi parandusse. Sain aga eitava vastuse – ekspertiis leidis, et olin botaseid kandnud(!), seega ei läinud auk garantii alla. Parandasin siis ise, ja taotluslikult koledalt, et tootja kvaliteet oleks kaugele näha.

Asitõend nr 2: maksa, kui tahad oma lähedasi veel kunagi näha. Minu nutitelefoni laadimispordi füüsilise tõrke parandamise käigus leiti, et hea oleks ka kogu telefoni digitaalne sisu kustutada. Soolase lisatasu eest oleks muidugi saanud lasta kõik pildid varundada. Õnneks olin enne omal käel vajalikud koopiad ära teinud ega allunud provokatsioonidele. See vahejuhtum süvendas siiski veendumust, et ametlik parandusprotsess on praegu pahatihti võimalikult piinarikas või kulukas. Mõni ime siis, et garantii-agoonia vältimiseks on minemas moodi hoopis poed, mille motoks on „osta kord elu jooksul". Kui kohalik kaubandusvõrk selliseid eluaegseid tooteid ei paku, võib teise äärmusena muidugi loobuda igasugustest illusioonidest, et müügil olev kaup hoolimata hinnast üldse kuigi kaua kestab, ja emmata targu taaskasutuskeskusi. Peas kummitab laul „Humana, Humana, Humana – kui käid mujal, oled rumal sa".

MEISTEREHITAJAD

Sellegipoolest eksisteerib ka inimesi, kes tahavad hoolimata kõigest asju putitada ja taaskasutada. Mõned nokitsevad oma köögilaua taga, teised kogunevad paremate tööriistade või suurema kogukonna otsinguil eri tõmbekeskustesse. Tartus tegutsev Paranduskelder püüab näiteks luua „oskuslikku, loomingulist ja tasakaalukat inimvõrgustikku, kes on eeskujuks ühiskonna rajamisel, mis on terve ning kus jäätmed on taaskasutatavad".

Ühelt poolt peab inimestel muidugi olema võimekus oma olemasolevat vara üles vuntsida või vähemalt ligipääs vastavale teenusele, teisalt peab see vara aga üldse olema parandatav. Mõelge näiteks moodsa nutitelefoni peale – isegi akut ei ole võimalik koduste vahenditega eemaldada, rääkimata muudest funktsionaalsetest komponentidest. Tänapäevase autoga on lugu sarnane – tundub, et ilma õige arvutikaablita pole lootustki aru saada, miks sinu masin ühel hommikul enam ei käivitu. Kuid miski pole võimatu. Hea näide tuleb ühelt Tesla omanikult, kes hoolimata varuosade, diagnostikatööriistade ja parandusjuhendi puudumisest suudab ise oma masinat hooldada, võrreldes seda lausa legodega mängimisega.

Aga iga tegevuse jaoks ei pruugigi kõrgtehnoloogiline lahendus olla parim. Põllumajanduses on levimas trend, et talunikud ostavad kokku 40 aasta vanuseid traktoreid, kuna uuema aja toodang on mõttetult keeruline ja kallis. Olgu toode kas kõrg- või lihttehnoloogiline, paranduskultuuri juures on võtmesõnaks „modulaarsus" – komponente peab olema võimalik mõistlike oskuste olemasolul ise ümber vahetada või parandada, kuigi, jah, see võib teha seadme või riideeseme esteetiliselt kohmakamaks. Parandajate utoopia oleks ilmselt sarnane „Lego filmi" maailmaga, kus kõiki esemeid saab omavahel vabalt kombineerida ja inimesed oleksid Meisterehitajad.

HÜPERKULUTAJAD

Mõned autojuhid harrastavad „hüpermiilimist" (*hypermiling*), mille eesmärk on saada oma sõiduvahendi kütusekulu nii minimaalseks kui võimalik. Selle nimel sõidetakse maanteedel ohtu trotsides suurte veoautode tuules, kasutatakse igal võimalusel vabakäiku ning aetakse taga ülimat aerodünaamilisust. See tegevus võib viia oma ekstreemsetes vormides näiteks rekordini, kus Tesla elektriautoga sõideti ühe laadimise pealt 1001 kilomeetrit, ainult et 36 km/h ja ilma juhita. Inimesed teevad seda, sest see on väljakutse.

Nii ka mina oma riiete, tehnika ja teiste esemetega – kavatsen kulutada need aja jooksul nii ribadeks kui paratamatu, võimalik ja ohutu. Selliseid inimesi on kindlasti teisigi, kuid neil puudub veel ühine selge nimetaja. Saagu selleks uudissõnaks näiteks „hüperkulutajad" – need, kes ei kuluta tohututes kogustes raha viimastele moeröögatustele, vaid kulutavad maksimaalselt oma juba olemasolevaid asju.

Moes oleks neil nipid, kuidas tarbeesemeid kõige nutikamalt hooldada (paranda enne, kui on katki). Peol ei uuritaks mitte käekoti firmamärki, vaid tootmiskümnendit (mida vanem, seda vingem). Tehnovidina puhul ei määraks prestiižikust mitte algne hind, vaid hind jagatud kasutatud aastate arvuga (mida madalam, seda uhkem). Analoogseid mõõdikuid võib mõelda veel ja veel. Ja kui selline mood jõuab ükskord massidesse, saan mina oma vana jopega taas sotsiaalseks.

Madis Vasser on keskkonnakaitsja ja hüperkulutaja.

„MÕNES MÕTTES ELANGI HELIRIBA SEES"

Üliviljakas muusik, kes on lasknud sel aastal nii enda nime alt kui ka eri kollektiivide koosseisus välja viis täispikka albumit, ei salga, et tema jaoks tähendab looming samal ajal nii kaost kui ka meelerahu. Ning higi ja pisaraid oskab ta hinnata – kuidas muidu inimese ja autorina areneda.

Intervjuu **Misha Panfiloviga**. Küsis **Johanna Maria Mängel**, pildistas **Ken Mürk**

Johanna Maria Mängel on vabakutseline muusikaajakirjanik ja sotsiaalteaduse magister, keda paeluvad eelkõige eri kultuurinähtuste allikad, allhoovused ja mõjud ning muusika äärealad.

Misha Panfilovi pidevalt ilmuvad uued heliteosed ei üllata kohalikke ja piiritaguseid melomaane oma headuses enam ammu. Album albumi järel on Panfilov tõestanud end multiinstrumentalisti, helilooja ja produtsendina. Ta on suutnud luua oma helimaailma, mis on ühtaegu värske ja nostalgiline. Tema avangardistlikest eksperimentidest puudub üleolek või liialdane püüdlikkus. Viimastel aastatel on härra leidnud muusikalise hingesuguluse näiteks tunnustatud USA muusiku **Shawn Lee** ning Detroiti iseseisva plaadifirma Funk Night Records vedajatega, kes suudavad Panfilovi metsiku loometempoga sammu pidada ning avaldavad kuulajate rõõmuks järjest uusi palasid. Kõige värskem koostöö viis Panfilovi aga hoopis filmimuusika radadele linateosele „Rain" heliriba looma. Jutuajamiseks kohtume Panfiloviga Terminali plaadipoes – see on sobiv olustik keskusteluks mehega, kes tundub muusikat hingavat ning igas mõttes sellest elavat.

Kui projektide vahele jääb liiga palju ruumi ja aega, tekib teatud allatulemine, aga ma proovin seda vältida ja loomingu kaudu pidevalt n-ö kõrgendatud olekus olla.

Muusika pole olnud alati sinu ainus loominguline väljund. Sulle on pakkunud pinget ka kunsti teised valdkonnad. Mis sind ikkagi muusika juurde viis?
Tõepoolest algas kõik hoopis maalimisest. See meeldis mulle tohutult ning käisin lapsena mõned aastad ka kunstistuudios. Kindlasti suunas mind selles mingil määral minu kunstnikust ema. Huvi muusika vastu sai alguse väga lihtsatel ja primitiivsetel põhjustel. Nagu paljudel teistelgi teismelistel tüüpidel, tekkis soov muusikat teha, sest see tundus äge. Õppisin selgeks mõned akordid ja tundsin end mängides hästi. Tüdrukute tähelepanu oli ka tore. Olin siiski muusikast väga sisse võetud ning aja möödudes hakkasin sellesse aina tõsisemalt suhtuma.

Sinu muusikaline haridus on iseseisvalt omandatud ning peamiselt oled õppinud mängima tohutul hulgal muusikat kuulates. Mis olid sinu esialgsed mõjutused, mis sind muusikuna vormisid?
See on raske küsimus, millele on peaaegu võimatu vastata. Neid on lihtsalt nii palju. Alustades näiteks, usu või ära usu, Spice Girlsist (*naerab*). Olin nendest teismelisena üsna suures vaimustuses. Sellel polnud muusikaga suurt seost, kuid mind kõnetas nende eetos. Isegi nüüd, kui kuskil mõnd nende lugu kuulma juhtun, tekitab see positiivseid assotsiatsioone ja sooja nostalgiat. Kui aga tõsisematest mõjutajatest rääkida, on oma jälje jätnud kindlasti 60ndate helid, eriti biitlid, kes olid minu jaoks pöördelise mõjuga, ning minu isa, kes seda muusikat mängis. Ta alustas keskkoolis trumme mängides ning asutas 60ndate lõpus Haapsalus oma esimese bändi. Kui elad koos inimesega, kelle elu on seotud muusikaga, ei jää külge ainult helid, mida mängitakse, vaid ka innukus ja kirg selle vastu, seega sai minu „muusikatõbi" alguse isast. Ta on märkinud, et tal oli rõõm näha minu liikumist Spice Girlsi juurest **Miles Daviseni**.

Mainisid Siim Nestorile mõne aasta taguses intervjuus[1], et sinu pillimänguõpinguid tiivustas huvi avastada ja mõista, kuidas erinevad helid tekivad. Mis on sinu lemmikhelid praegu?
Armastan endiselt igasuguseid erinevaid helisid ja ka looduse hääled võivad lõputult inspireerida. Viimasel ajal meeldib mulle väga *lap-steel*-kitarr ehk süles mängitav kitarr, mis loob lainetavaid hawaiilikke kõlasid. Minu hinnangul on see üks parimaid instrumente, mis on kunagi loodud… Peale vibrafoni loomulikult (*naerab*).

Sinu muusika on eksperimentaalne – iga uue väljalaske helipildis on midagi uut ja varasemast erinevat, kuid samas on alati siiski tajutav sulle omane läbiv joon. Mis on sinu loomingut tervikuna iseloomustav visioon?
Endal on raske seda kirjeldada, pigem lasen seda teha kuulajatel. Olen seda ka enne kuulnud, et minu loomingus on ühel ajal uut ja läbivat, kuid see jätkuv joon pole otseselt taotluslik, vaid miski, mis tekib väga orgaaniliselt. Võib-olla sarnaneb see pisut maalikunstnikega, kellel on alati oma käekiri, mis on tajutav vaatamata sellele, kas tegeletakse parasjagu kubismi, minimalismi või mõne muu suunaga.

Mis eesmärkidel sa muusikat lood?
Minu jaoks on peamine oma ideed ellu viia. Kui mul tuleb pähe mõne kompositsiooni või albumi kontseptsioon, ei taha ma midagi enamat kui seda saavutada. See on parim tunne, kui oled raja või albumi valmis saanud. Sellest satub justkui sõltuvusse. Mõnikord, kui projektide vahele jääb liiga palju ruumi ja aega, tekib teatud allatulemine, aga ma proovin seda vältida ja loomingu kaudu pidevalt n-ö kõrgendatud olekus olla (*naerab*). See on ilmselt ka üks põhjus, miks ma nii palju muusikat teen ja välja annan.

Iga uus helikandja on ka justkui osa minu enda eluloost. Iga album on lugu minust ja minu arengust muusiku ja inimesena ning kuigi peidan end loomingus erinevate n-ö maskide taha, peegeldab minu muusika lõpuks siiski mind ennast.

Kunstnikul on tihti soov saavutada oma töö kaudu teatud suurematus. Kui oluline see sinu jaoks on?
Ma proovin sellele mitte mõelda ning viibida muusikat tehes hetkes. Viimaste aastate jooksul olen õppinud nägema ja järgima kindlat visiooni sellest, milline peab olema parasjagu tegemisel oleva muusika lõplik vorm ja tulem. Visiooni leidmine ja selle poole liikumine on mind muusiku ja produtsendina palju aidanud. Varem oli minu üks põhiline probleem see, et jätsin asju

jätkub >

< eelneb

pooleli. Alustasin mitmete maalimise või muusikaga seotud projektidega, kuid väsisin poolel teel ära ning tahtsin millelegi muule keskenduda. Proovin taolist tähelepanu killustatust nüüd vältida ning iga uue loo juures kohalolemine ning eesmärgi poole liikumine aitavad mul seda teha.

Ütlesid just, et oled pigem hetkes elav inimene, aga muusikuna liigud mõnes mõttes siiski minevikus. Ühed märksõnad sinu muusika puhul on tolmune ja krabisev helikeel ning nostalgia. Kasutad tihti ka instrumente ja aparatuuri minevikust. Mis sind sinna tõmbab?
Ma ise seda päris nii ei näe. Minu jaoks on see, mida loon, tänapäeva, mitte mineviku muusika. Rääkisin just hiljuti kellegagi sellest, kuidas viimased kümme aastat on olnud muusika jaoks parim aeg, parem kui ükskõik milline kuldajastu, sest ligipääs erinevatele mõjutustele on nii hea. Inimesed leiavad minevikust midagi, millest luuakse oma tõlgendus ja see on midagi hoopis uut. Mingil määral muutub minevik seeläbi olevikuks. Ma ei proovi möödunut taasluua, vaid lihtsalt sünteesida seda, mis mulle meeldib. Vaatan minevikku tagasi, sest seal on lihtsalt nii palju fantastilist pärandit, mida avastada ning millest midagi uut luua. Viimase kahekümne aasta peavoolu muusika ei paku minu jaoks isiklikult piisavalt variatsioone ega erguta kujutlusvõimet. Liialt palju analüüsitakse ja prognoositakse, mida mõni sihtrühm võiks tahta, ning selle valemi järgi siis ka toodetakse. See ei jäta ruumi spontaansusele ja siirusele, mis on minu jaoks olulised.

Mulle meeldib argipäevast inspiratsiooni koguda ning tavalised asjad, nagu pere ja lähedaste ning ka uute inimestega ajaveetmine, on olulised ja innustavad.

Enda loomingule sa millegipärast ei taha eriti tagasi vaadata. Mainisid ühes paari aasta taguses intervjuus, et oma diskograafiast suudad sa ise uuesti kuulata vaid väljalaset „Kallaste elektrooniline muusika” ja ülejäänute puhul on see võimatu. Miks see nii on või oli? Kas see on muutunud?
Jah, see on ajaga pisut muutunud küll. Suudan nüüd ka enda varasemaid asju kuulata, sest need kõlavad taas värskelt. Põhjus, miks mul on oma loomingu uuesti külastamiseks aega vaja, seisneb selles, et olen muusika loomisel justkui diktaator (*naerab*). Proovin loomise ja salvestamise protsessi kõiki etappe kontrollida ning iga projekti lõpuks olen üle küllastunud ja kurnatud ega suuda seda mõneks ajaks kätte võtta. Uue väljalaske puhul kuulan selle vinüülil korra läbi, asetan siis kõrvale ning liigun edasi. Aja möödudes võin mõne plaadi juurde tagasi tulla ja isegi üllatada end nende veidrate ideedega, mis mul tollal olid ning mille peale enam ei tuleks.

Tavaliselt ei möödu eriti kaua, kui märkan, et oled taas midagi uut meisterdanud ja välja andnud. Olgu selleks miski näiteks nime Dead End Boogie, Penza Penza, Hanz Mambo & His Cigarettes või Misha Panfilov Sound Combo alt. Kui sa parasjagu ise oma mitmete projektide alt midagi uut ei reliisi, oled kambas produtsendina. Oled siiski öelnud, et mulje sinust kui töönarkomaanist on pigem müüt. Mis sinu ellu muusika kõrvale veel mahub?
Lihtsalt olemine ja laisklemine. Mulle meeldib argipäevast inspiratsiooni koguda ning tavalised asjad, nagu pere ja lähedaste ning ka uute inimestega ajaveetmine, on olulised ja innustavad. Ka rändamine on tähtis. Sel aastal sattusin spontaanselt Norrat külastama. Võtsime auto, sõitsime põhja poole ning jõudsime lõpuks Norrasse. Kogesin seal kummalist kokkusattumust. Sealsed maastikud peegeldasid täpselt minu reisile eelnenud plaadi „Days As Echoes” kaanekujundust ja see oli nii veider tunne. Ma pole ebausklik inimene, kuid selliste seoste tajumisel leian vahel endast vaimse ja justkui paganliku poole.

Sinu muusika, eriti MPSC helid ja septembris ilmunud „Raini” *soundtrack*, on justkui loodud nii muusikasse endasse kui ka ümbritsevasse süvenemiseks ning jälgimiseks ja rahunemiseks. Need tegevused on tänapäeva tempos pigem luksus. Ka sinu tempo muusikategemisel on hoogne. Kui palju jääb selle kõrvalt aega hingerahu leidmiseks ja hoidmiseks? Kui oluline see sulle on?
See on kindlasti oluline ning ma pole veel tajunud, et selle aja leidmine oleks raske. Loodan, et see on ka tulevikus nii. Tean, et näib, justkui teeksin väga palju, ning tegelikult ju teengi, kuid samas mulle tundub, et taoline loominguline tempo on muusiku jaoks tavaline. Rääkisime sellest kunagi **Vaiko Eplikuga** ning arutasime, et kui oled loovisikust muusik, pead vähemalt kord aastas midagi välja andma, sest aja möödudes inimene muutub. Loovisikuna on mulle oluline enda arengut inimese ja muusikuna tabada ning sellest märgid maha jätta. Looming toob mulle nii kaost kui ka meelerahu. Kunagi ei tea ette, kuidas protsess kulgema hakkab – vahel liigub kõik sujuvalt, kuid vahel nõuab tulemus pingutust ja rabelemist, mis on ka väga normaalne. Kõik ei saagi lihtsalt tulla, või isegi kui saab, siis ma ei tea, kui huvitav ja arendav see minu jaoks oleks. Õppimine on üks loomise olulisimaid elemente ning naudin uute helide tekitamise avastamist väga.

Kuigi sinu muusikas on tabatud ka varem filmimuusika elemente, oli „Rain” sinu jaoks esimene filmile heliriba kirjutamise kogemus. Kuidas see pakkumine sinuni jõudis ja kuidas sa uuele formaadile lähenesid?
Režissöör **Janno Jürgensiga** viis mind kokku minu hea sõber **Ahto Külvet**, kes peab Tartus Psühhoteegi plaadipoodi. Kohtusime Ahtoga ning ta mainis, et teab üht režissööri, kes on oma peagi ilmuva filmi jaoks helilooja otsinguil. Film oli produktsiooni viimastes etappides ning ma ei saa kindlalt öelda, kas asjad olid päris nii, kuid jutud käisid, et *soundtrack* oli filmi jaoks tegelikult juba planeeritud. Nad soovisid kasutada juba olemasolevat muusikat 60ndatest ja 70ndatest, kuid polnud arvestanud tohutute litsentsitasudega, mis sellega kaasnenud oleksid. Mingil hetkel otsustati, et parem oleks leida keegi, kes ise heliriba kirjutab. Ahto teadis, et suudaksin luua taolise heliolustiku, nagu filmi jaoks sooviti, ning viis meid kokku. Saatsin Jannole mõned palad, kuid ta polnud esialgu erilises vaimustuses. Lõpuks jõudsin temani pungiliku atmosfääriga rajaga „Rain (Full Stop)”. Ta selgitas, et soovib väljendada kõnealuses stseenis agressiooni, mida motiveerib hirm ehk justkui mentaliteet „parim kaitse on rünnak”, ning palus, et looksin vastava helifooni. Läksin stuudiosse, rahmeldasin eri instrumentidega, isegi laulsin üle mitme aasta ning sessiooni lõpuks olin higist märg. See oli meeletu kogemus! Kui salvestuse Jannole toimetasin ning ta seda kuulas, oli see täpselt see, mida ta tahtis, ning sellest peale olime samal lainel. Üldiselt polnud heliriba tegemine minu jaoks võõras, sest filmimuusika on mind palju mõjutanud ning, nagu sa ka ise ütlesid, seda peegeldub ka minu varasemast loomingust.

Heli maagia on justkui tabamatu hetk, kus toimub klõpsatus, tekib ühendus ning tunned end kindlalt, et said otsitule pihta.

Mida sa sellest kogemusest muusikuna kaasa võtsid? Kas sooviksid seda veel teha?
See oli minu jaoks esimene kord teha koostööd kellegagi, kes teostab projekti suurt visiooni visuaalselt samal ajal, kui mina teen seda muusika kaudu, olles väike osa suurest tervikust. Taolised kogemused on mulle olulised, sest võin muusikat luues vahel liialt egotsentriline olla. Tajusin, et mulle meeldib ka see, kui on keegi teine, kes suunda näitab. See oli väga meeldiv kogemus ning kindlasti jätkan selle formaadiga tulevikus. Mõned pakkumised on ka juba õhus ning hiljuti võttis minuga ühendust HBO, et kasutada ühes oma sarjas juppi albumilt „Heli maagia”.

Milline muusika sinu elu heliribal joosta võiks?
Mõnes mõttes elangi heliriba sees ning see on väga rikkalik. Kõik helid mu ümber, ka muusika, mida ise loon, on osa sellest. Ka vaikus on mulle oluline ja hindan seda väga.

Sinu eelmisel aastal välja antud, mitmetes aasta albumi edetabelites figureerinud ning, nagu tuleb välja, ka välismaistele agentidele kõrva jäänud albumi pealkiri oli „Heli maagia”. Milles seisneb heli maagia sinu jaoks?
Seda on jube keeruline kirjeldada, sest see maagia on nii tunnetuslik. See on justkui tabamatu hetk, kus toimub klõpsatus, tekib ühendus ning tunned end kindlalt, et said otsitule pihta. Vahel võib selle klõpsu tekkimine võtta aega nädalaid ning see võib toimuda keset ööd, kui magad. See lihtsalt juhtub. Usun, et iga loovisik tajub omal moel selle hetke ära.

Kuulajana imponeerivad mulle üldiselt privaatsed kuulamised, seega oleks minu jaoks ideaalne kuulata mõnd head kollektiivi näiteks kellegi korteris või mõnele peole järgneval öisel musitseerimisel. Nendes olemistes on alati rohkem vabadust. Ka MIMstuudio *live*'id meeldisid väga. Mis mulle kuulajana eriti ei istu, on staadionikontserdid, kuid ise olen kogenud suure publiku, mitte küll päris staadionitäie, ees mängides erilist eufooriat, kui ei näe publikus inimesi, vaid pigem võimsat energiat. Sellest kandub lavale teatud minnalaskmist ja positiivset hullumeelsust.

Mis suunad on sinu muusikas veel avastamata ning millistele heliekspeditsioonidele sa veel kindlasti rändama soovid minna?
Žanriliselt olen viimasel ajal vaimustunud kantrist. Pean silmas kantri alternatiivset suunda, mida kutsutakse ka psühhedeelseks kantriks, kosmiliseks folgiks või kosmiliseks ameerika muusikaks (*psychedelic country, cosmic folk, cosmic American music* – J.M.M.). Kes pole sellega tuttav, võiks kuulata näiteks järgmisi uue kooli kosmokantri artiste: **James Matthew VII**, **Tim Hill**, **Mapache**, **North Americans**, **Rose City Band** ja **Jeffrey Silverstein**. See on üsna veider ja värske ning ma ei taju selles klišeesid, vaid hoopis teatud orgaanilisust, mis paneb tahtma seda aina rohkem avastada ja kuulata. Järgmine Misha Panfilov Sound Combo väljalase on ilmselt paljuski sellest inspireeritud. Lisaks minu muusikat läbivale kõlale, millest enne rääkisime, saab seal olema palju akustilisi helisid, suupilli ja *lap-steel*-kitarri. Ka järgmisel Centre El Muusa albumil on lisaks *krautrock*'i rajal jätkamisele kuulda kantri mõjutusi. See on nii värske ja elevust tekitav ning ma poleks kunagi arvanud, et kantri võiks olla minu jaoks nii inspireeriv.

Suuremas pildis on mul olnud mõnda aega ka plaan rajada oma leibel ning oleksin selle juba ette võtnud, kui COVID-19 kriis poleks peale tulnud. Praegu tajun, et järgmine aasta on selle jaoks küpsem aeg. Tahaksin ise produtseerida ja välja anda nii enda kui ka teiste artistide muusikat, mis mulle istub. Selle ettevõtmise juures on kõige keerulisem leida heliline suund, millele keskenduda. Paratamatult eeldab plaadifirma loomine ka mingite raamide tekitamist, mille kaudu inimesed oskaksid leibelit teatud muusikaga seostada. Ma pole veel žanrilisi piire kehtestanud, kuid leibelilt võiks oodata iselaadi eksperimentaalset ja ekstsentrilist, sooja ja tahumatut *mid-fi*-saundi.

[1] *Nestor, S. 2017. Üliviljakal Misha Panfilovil pole ühtegi kehva lugu. – Eesti Ekspress, 08.11.*

RAHVUSVAHELINE 6. TALLINNA ILLUSTRATSIOONITRIENNAAL PILDI JÕUD
EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU **4.—30.11.2020**

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU · EESTI KULTUURKAPITAL · Tallinna Kultuuriamet

LUMEHELBEKESE KARJÄÄR. KUIDAS OLLA OBOIST, KUIDAS OLLA MINA?

Lumehelbekese aatomistruktuuri on kodeeritud sisse hirm ebaproduktiivsuse ees, rahulolematus iseendaga ning segadus tuleviku pärast. Mida ette võtta, et edukultusele orienteeritud ühiskonna räitsakate karjääriredelile langemine pehmemaks teha?

Kirjutas **Gregor Kulla**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Otsin Spotify esitusloendile pilti ja jöllitan oma Facebooki profiili. Jöllitan ka oma Instagrami profiili, sest tunnen, et see ei vasta mu ootustele. Vahin endale otsa. Ema sünnitas eneseimetleja. Kui ma parasjagu ennast ei vahi ja pilte ei otsi, sisustan aega mulle omistatud rollikohaste tegevustega: poeg, sõber, oboist, eit, muusik, pede, töötu? Poeg ja sõber *üritavad* end leida, kuid muusik on end vist kaotamas.

Vajalik on ehk olla normaalne inimene, kes on endaga rahul ning teeb oma asja. Julgeb avaldada arvamust, mõistab midagigi poliitmaastikust ning on vähimalgi määral kultuurne.

Mul tuleb tavaliselt sokki auk suure varba ja selle silmkoelise riietuseseme puutepunkti. Paar niidisokke nädalas. Mu suur varvas *sööb* nad ära. Sõbra niidi ja nõelaga proovisin kätt, kuid asjatult. Mu varvas on tugev! Sokiauku on keeruline likvideerida. Niisamuti nagu muserdust lumehelbekese[1] aatomistruktuurist. Muusikas ja niisama estetismis keerlevat räitsakat ei vaeva kaudselt ega otseselt FOMO (*fear of missing out*) või kliima soojenemine, vaid esmaklassiline vaimuvaegus.

KUNSTNIKUST LUMEHELBEKE

Olen otsinud ja pidanud otsima oma erialas ideaali *ca* 13 aastat. Ehk on seeläbi ka isiklikus elus külge hakanud, et lähtun teooriast, mitte praktikast? Nagu see ideaal oleks kusagil olemas. Petan ennast, et petta teisi. Ilus pilt teeb tuju heaks, ilus muusika ka, kuid reaalsus on veider. Ma polnud selleks valmis. Ja nüüd ei saa endistviisi hakkama. Midagi peab kogu aeg tegema ja kuskil viibima. Alati peab kiire olema! Kuidas üksi olla? Veel enam – kuidas üksi rahulik olla!? Hirm ebaproduktiivsuse ees on meeletu. Tahan saavutada saavutamatut, sest muud ei oska. Aga kuhu see mind välja viib? Naerma peaks ka õppima. Liigne tõsidus ükskõik millise kõneaine puhul osutab väga tihti faktile, et inimene kahtleb ja on rahutu selle tõe suhtes, mida ta üritab edasi anda. Tunnen ennast nagu Harry[2]. See „nõrgaendeline, kallis rumal *mees*". See eesti keskmine üpsilon. Jah, lumehelbeke ongi õnnetu.

Ärusaamad, et muusikat ja kunsti saab teha vaid päris töö kõrvalt, hobi korras, et semiootikat õppides õpid sa töötuks või et mitte-tudengitega pole millestki rääkida, on juba ajast ja arust.

Et siis muusik, jah? Mis muusikat sa siis teed ka, *haha*? A, okei. Oboe? Iga kord on veider tunne, et kas nii hakkabki olema. Et inimesed siiralt ei saa aru, mida ma teen. „See pasun või?" Äkki peaksin lihtsalt ütlema, et töötan teenindus- või meelelahutussektoris? See kõlab veel veidramalt. Kuna ma ka kirjutan muusikat, siis ütlen tavaliselt, et olen helilooja. Aga mis helilooja ma ka olen – üks muusikatoimetajagi toimetas selle tiitli välja. Keskustelus vähemalt saadakse aru. Pluss see kõlab *nii* palju paremini.

Ega kedagi päriselt niikuinii ei huvita, mida ma õpin või kus töötan, see kõik on pigem suusoojaks küsitud, jutujätkuks või *nii*. Aga ikkagi on tröösti panna oma mõte ja energia vormi, mida vähesed mõistavad ja millega veel vähesemad kokku puutuvad. Olgu selleks siinkohal klassikaline muusika. Veel hullem on minu arvates seis nüüdismuusikaga. Helilooja **Aarne Männik** on öelnud: „Kaasaegne muusika jääb kuulajale sageli kaugeks just seetõttu, et ta on tehniliselt liiga keerukas mitte-professionaalse kuulaja (*loe: tavalise inimese* – G.K.) jaoks. […] Eks probleem on mingil määral ka selles, millist muusikat inimene vajab. Kaasaegne inimene kõrge elutempo ja rohke töö ja tegevuse juures vaevalt et vajab väga keerukat muusikat. Ja meie muusika on sageli ülepingutatult keerukas."[3] Samas kirjutab **Andreas Weber** oma raamatus „Elus olla", et üksnes kunst tunnetab metsikust laiaulatuslikult, ilma seda kontrollimata. Üksnes poeesia võtab meie elususe teadmiseks, seda kuidagi paika panemata. Seepärast on kunst elutähtis – ta tagab meie mittekontrollitavuse, milleta meid ähvardaks oht muutuda masinateks ja milleta me kaotaksime oma elususe. Niimoodi võttes tundub, et ka kunst on vajalik, lausa elutähtis. Eks temaga olegi nii, et kui annad väikese sõrme, siis…

Kunst tunnetab metsikust, sest ta ise ongi mets-ik. Loodus, noh. Kunst on loodusele ehk kõigest kõige lähemal. Sellele entroopiale. Panna peas toimuv mingisse vormi – olgu selleks akvatinta või improvisatsioon, *performance* või luuleraamat – on keeruline.

Mis siis vajalik on? Vajalik on ehk olla normaalne inimene, kes on endaga rahul ning teeb oma asja. Julgeb avaldada arvamust, mõistab midagigi poliitmaastikust ning on vähimalgi määral kultuurne. See kõik tundub veel keerulisem kui *vajaliku* eluala leidmine. Murekohaks on just endaga rahul olemine. Kuid kas mu mure on põhjendatud? Tee, mis tahad, kliima on niikuinii varsti väljakannatamatu ning tegelikult pole miski enam tähtis. Ainult minu *enda* mured on olulised.

ÕPPIDA INIMESEKS OLEMIST

Vahin oma Instagrami profiili asemel aeg-ajalt ka aknast välja, mõtlen. *Taban* end mõttelt. Hm, *mis kujul* ma mõtlesin? Mis kujul inimene mõtleb? Ameerika perepsühholoog ja pereteraapia teerajaja **Virginia Satir** on toonud välja „viis vabadust"[4], mille abiga olla *minam* inimene, tervem inimene. „Viis vabadust" tähendavad järgmist: näha ja kuulda seda, mis on, mitte seda, mis peaks olema, mis oli või saab olema; öelda, mida ma mõtlen, mitte seda, mida ma peaksin mõtlema; tunda, mida ma tunnen, mitte seda, mida ma peaksin tundma; nõuda seda, mida ma vajan, mitte ootama pidevalt kellegi luba; olla valmis ka millegagi riskima, mitte alati kindla peale välja minema, ja mitte hirmu külvama. Kas see pole mitte keeruline? Mina küll ei suuda öelda seda, mida mõtlen, või näidata, kuidas end tunnen. Ma lihtsalt ei oska. Olen siin vaid selleks, et *aru saada* ja intrigeerida.

Inimeseks olemist ei ole mulle õpetatud. Need puudujäägid annavad vaikselt tunda. Õppesüsteem tahab tulemusi – loe neid ja neid lehekülgi, et saaksid aru ja et saaksid viie! Tunnustatakse neid, kes saavutavad, mitte neid, kes vaeva näevad või mõtlevad. Okei, mõni, kes saavutab, näeb ka vaeva, kuid neljadele õppija võib näha vaeva kordades rohkem, kui seda teeb klassi või kursuse priimus. Tal tavaliselt lihtsalt tuleb. Siht on, et kõigil lihtsalt *tuleks*. Ilmselt pole haridussüsteemi, mis suudaks lahendada selle mure üksnes omakeskis, mingist metoodikast lähtuvalt.

Abi võiks olla ühiskondlike hoiakute, koduse suhtumise ja hinnangute üldisest väljavahetamisest. Väärtustada tuleks kõike, mis sobib konkreetsele noorele inimesele, olenemata sellest, kuidas sarnane hoiak võis paista kunagi varem. Arusaamad, et muusikat ja kunsti saab teha vaid *päris* töö kõrvalt, hobi korras, et semiootikat õppides õpid sa töötuks või et mitte-tudengitega pole millestki rääkida, on juba ajast ja arust. Enda hinnangute, väärtuste ja suhtumise universaalistamise asemel teise inimese omi emmates pareeriks me ehk ühiskonnas niigi valdavat polariseeritust. Mis sellest muutuks? Võib-olla prestiižsete ametite loend, nende koolide nimekiri, kuhu õppima asumine oleks hinnatud, ülikooli astumise hädavajalikkus jms.

ELURÕÕMUS HARIDUS

Kui noor teeks tööd, mis pakub talle rohkemat, kujuneks temast ehk ka isiksusena küpsem, õnnelikum ja teistele vajalikum inimene. Väljaõpetatud masinatega pole tänapäeval suurt midagi teha. Kolhoose ja sovhoose ju enam pole. Nagu on öelnud USA haridusekspert **Marc Tucker**: „Praeguses majandusolukorras ei vaja tööturg inimesi, kes lihtsalt saavutasid PISA-testis, füüsika- või matemaatikatunnis hea tulemuse. […] Neil ei ole vaja inimesi, kes oskavad öelda õige vastuse õpetaja küsimusele. Eesti tööturg otsib tikutulega kandidaate, kes pole pelgalt akadeemiliselt võimekad, vaid kes suudavad ka teooria praktikasse rakendada. […] See ei nõua hariduse veel kõrgemat taset, see nõuab teistsugust haridust."[5] Elurõõmsat haridust. Meite juures mõistetakse seda pöördvõrdeliselt: noor õpetaja võrdub hea süsteem. Aga enne ei saa me noort õpetajat, kui on nüüdisaegsem süsteem. No ja loomulikult tahame me ka tulemusi. Nagu nentis kord kunagine haridus- ja teadusministeeriumi analüüsiosakonna juhataja **Aune Valk**: „Kõik saavad aru, et ilma heade õpetajateta me ei saa häid tulemusi mis iganes õppetasemel."[6] Ei saa jah. Aga ehk pole süüdi õpetajad? Tööturule on vaja inimesi, kes oskavad meeskonnatöö kaudu probleemidele lahendusi leida. Kes oskavad samas eri valdkondade vahel seoseid näha. Just sellele võiksid rajaneda akadeemilised teadmised, õpetus ja süsteem.

Noorel õppuril oleks kordades lihtsam leida motivatsiooni, kui ta teaks, mispärast ta peab matemaatikat või keemiat õppima. Nende õppimist peetakse ilmvajalikuks. Nii on kirjas ja nii peab. Üks asi on loogilise mõtlemise arendamine, kuid seda saab teha ka kasulikumate vahenditega. Matemaatika kõrval saaks näiteks õpetada samal tasemel programmeerimist, mis arendab õpilase loogilist mõtlemist, olles sealjuures tänapäeval äärmiselt praktiline oskus. Muidugi ei taha ma jätta muljet, et matemaatika on ebavajalik, aga seda õpetades minnakse tihtipeale lihtsama vastupanu teed, kus õpilastele söödetakse ette valemeid ning õpetatakse neid n-ö õigesse lünka panema. See ei arenda loogilist mõtlemist, vaid mehaanilist liikumist. Ja reaalteaduste lahterdamise asemel võiks neid ühildada, sest need käivad ju käsikäes. Luua seoseid laiemalt. Näiteks missugused on füüsika ja matemaatika puutepunktid? Keemia ja bioloogia? Eeskujuks saab võtta meie naaberriigi Soome. Õpetaja töökoormus poleks ehk nii kohutav, kui tal oleks võimalus lasta lahendada probleeme meeskonnana, et õpilastel oleks võimalik läheneda õpitavale loominguliselt ning saada hakkama omapäi. Niimoodi jääks õpetajal aega ka mentorluseks. Energiat olla õpilastele toeks, hoolida.

Idamaades hinnati kõrgeimalt inimest, kes oli n-ö hingeliselt arenenud[7]. Pedagoogil ei olnud niivõrd informatsiooniallika kui inimliku suhtluse arendaja, suunaja roll. Sageli võib õpetajal olla noore elus suurem tähendus kui emal või isal, kellel on tihti kiire. Noh, tegelikult on selle ülesande varastanud ehk hoopiski mõni juutuuber või suunamudija, kuid sellegipoolest on pedagoogil noore elus suur kaal. *Võib* olla noore elus suur kaal.

Idamaades hinnati kõrgeimalt inimest, kes oli n-ö hingeliselt arenenud. Pedagoogil ei olnud niivõrd informatsiooniallika kui inimliku suhtluse arendaja, suunaja roll.

EDU SALADUS

Praegune ühiskond väärtustab hedonismi. Kuulsaks saavad need, kes pakuvad inimestele puuduvat rahulolu – näitlejad, juutuuberid, tähtsad poliitikud või ettevõtjad. Ideaal on näha välja nagu **Kylie Jenner** ja/või olla varustatud *six-pack*'iga. Veel moodsam on näha välja nagu **Billie Eilish** või mõni *cute e-boy*. Nemad on tänapäeva ideaalid. Sest kui sa oled kuulus, oled sa hea ja ihaldatav! Silme ees on rikkaks saamine. *Edu* saavutamine! Presenteeritakse mudelit „How she went from homeless to role model millionaire rapper!". Et *isegi* tema sai kuulsaks. Ta võitles! Mida mina siis üldse väärt olen? Paeluv on olla materiaalselt kindlustatud, õnnelik. Hingeline rahulolu on tuletatud materiaalsest kindlustatusest ning moodsast ilumudelist, vaimsel tasakaalul on sekundaarne positsioon. Sellest eriti ei räägita. Endaga peab ise hakkama saama, kuid kes seda meile õpetab. Õpetatakse hoopis, kuidas teoorias tulemuseni jõuda, ning kõige tipuks näidatakse edu kehastust. See, mis sinna vahele jääb, on mõistatus, saladus. *Edu* saladus.

No vot, ja mina ei oska nüüd. Oskan matemaatikat ja kusjuures ka füüsikat, kuid edu valem jäi konspekti üles kirjutamata. *Teoorias* saan hakkama, ent ometi – kuidas olla üksi? Pühakiri ütleb, et armastusega. Mitte vaid intiimse ja/või seksuaalse armastusega, vaid ligimese, enda ja keskkonna vastu suunatud armastusega. „Individuaalne draama on nii vähenähtav ka seepärast, et meie ametlik tegelikkuse tõlgendus kuulutab tunded kimääriks. Kaasajal valitsev ettekujutus elust tunnistab esmajoones universaalselt tungi toimida paremini kui teised, et jääda ellu kõikide sõjas kõigi vastu. Meie ühiskond on teinud elususe pidevast kahjustamisest keskse printsiibi. Teiste liikide elu laviinina hävitamine peegeldab seda, kuivõrd häiritud on üksikisiku tundeelu."[8]

Ehk on inimlik suhtlus ning enda Mina tajumine eluks vajalikum kui trigonomeetria abiga loogilise mõtlemise edendamine?

Emotsionaalset kapitalismi kujutab ka petlikust sotsiaalmeediast tulenev kadedus. Kuid sellest kõigest väljatulemiseks on tarvis kas jõukat individuaalsust või välist tuge, mida võiks pakkuda pedagoog, tugiisik või pereliige. Huviringis, põhikoolis, kutsekoolis või noortekeskuses. Tarvis pole mitte isegi tuge, vaid õpetust, mismoodi sellises (eba)reaalses maailmas navigeerida. Ning see õpetus tuleb vaid empiiriliselt. Seega oleks noorel vaja midagi üldinimlikku – suhtlust, mille kaudu õppida tundma, saada kinnitust ning seda ka praktiseerida. Kooli üldisem funktsioon on inimeste ettevalmistamine ühiskonnas elamiseks ja võimetekohaseks vajalikuks tööks. Ent kooli väärtused on taandunud suuresti vaid ainete õppimisele/õpetamisele. Ehk on inimlik suhtlus ning enda Mina tajumine eluks vajalikum kui trigonomeetria abiga loogilise mõtlemise edendamine?

Usun, et ma ei ole ainuke lumehelbeke, kes mõtleb juba pikemat aega, millega oma tulevikku siduda. Väga tahaks teada, mis on siis see õige amet, see õige eriala. Aga ei saa! Ja ongi ehk hea, kui saatust ei tea. Ja kui praegu teada saaks, rikuks see paljugi ära. Umbes nagu siis, kui oled kellessegi salaja armunud. Kõdi ja särinaga südame all kujutad ette seda fantastikat. Silme ees jookseb imal *rom-com*. Natuke loodad, kuid natuke ka tead, et reaalsus oleks teistsugune. Ärkad öösel Messengeri tüütu signaali peale ning loed mingit oodi. *Ta* avaldab oma tundeid. Sinule. Iuuu. Salapärasus ja võlu on nagu nipsti kadunud. Tunned hoopis kaastunnet. Helbena langed teetule lumeväljale. Jah, seal hanges sa seisad, hale, abitu ja üksik. Ei? Ainult mina? Saatusega seotud küsimustega ei tohi mängida. Nagu ütles ka härra Honda: „Inimese saatus on asi, millele hiljem tagasi vaadata, mitte mida ennatlikult teada."[9]

Oma saatuse teerada tundes poleks me inimesed, vaid masinad. Ja võib-olla tahamegi olla nagu masinad või robotid, kuid see pole õige. Inimeseks olemine on oskus elada. Oskus armastada. Oskus üksi olla. Kusjuures, armastuse eeltingimus ongi üksiolemise oskus![10] Elada tahaks osata, vähemasti rahuldavalt. See, mida õpid, *kas* õpid jne, pole oluline. Olgu selleks enamikule tundmatu nüüdismuusika, juura või ärijuhtimine. Pole vaja otsida kasutegurit või vajalikkust – kuidas olla *keegi*. Keegi teine. „Ainus võimalus saada teiseks on teha seda, mida sa kogu aeg oled teinud, ainsat asja, mida sa tõeliselt oskad. See on tee ja värav. Kitsas, nagu armastas rõhutada teine skandaalne õpetaja, Jeesus. Jah, absoluutselt kitsas. Täpselt sinu laiune."[11]

Gregor Kulla on kirjutaja, korraldaja, oboist ja komponist. Modell ka. Juhul kui Kulla oma klapitelefonile ei vasta, mõtleb ta, kuidas istudes oma käsi hoida.

[1] *Tammemäe, H.; Mõttus, M. 2019. Kuus põhjust, miks lumehelbeke on õnnetu. – Müürileht, 23.09.*
[2] *Hesse, H. 1973. Stepihunt.*
[3] *Teder, T.; Mihkelson, I. 2007. NYYD-muusika: uued helid Klassikaraadios.*
[4] *Satir, V. 1988. The New Peoplemaking.*
[5] *Himma, M. 2015. USA haridusekspert: Eesti õpetajaskond tundub olevat haihtumise veerel. – Novaator, 18.02.*
[6] *Lepik, I.; Oidermaa, J.-J.; Nõmm, G. 2015. GRAAFIKUD: koolihariduse suurim probleem on endiselt õpetajaskonna niru pealekasv. – Novaator, 12.08.*
[7] *Fromm, E. 1956. The Art of Loving.*
[8] *Weber, A. 2016. Elus olla. Erootiline ökoloogia.*
[9] *Murakami, H. 1997. The Wind-Up Bird Chronicle.*
[10] *Fromm, E. 1965. The Art of Loving.*
[11] *Õnnepalu, T. 2019. Pariis. Kakskümmend viis aastat hiljem.*

Foto: Kristo Tõrra

DJ-ANKEET

DJ D.R.O.N.E.F.I.S.T.

Seekordne DJ-ankeet on pühendatud *juke*-muusikale, *footwork*'ile ja mehele, kes koos kamraadidega rühmitusest Let Me Juke seda Chicagost pärit 160 lööki minutis tuksuvat muusikat kodumaal aktiivselt tutvustab, olgu see siis pidudel või IDA Raadios eetris olevas saates. *Alias*'e DJ D.R.O.N.E.F.I.S.T. taga peidab end Heiko Kase, varasemast tuntud ka kui Kapten Tulevik, kes mõni aeg tagasi vabast ajast Onesense Musicu nimelist plaadifirmat vedas ja vinüüliusule hagu andis. Plaadifirma on küll pikemas talveunes olnud, aga mitte unustatud. 7-tolline on veel tegemata…

Debüüt: Võin detailidega eksida, aga umbes 2004. aasta sügisel Robert Laursoo korraldatud Tartu esimesel DJde *battle*'il klubis Illusion. Plaadid olid modifitseeritud pappkastis, honorar 250 krooni. Närvis *as fuck*, aga ilmselt oli äge.

Muusikas oluline: Suures plaanis rütm ja variatsioonid, lood, mis panevad kuulama ja tõmbavad endasse. Tihti ka hea helipilt ja masterdus. Et sõpradega oleks lõbus.

Muusikas ebaoluline: Esitusmeedium, trend, *hype*.

Mida mängin: Alustasin hiphopiga, varsti tekkis päris palju *liquid*'i ja *dubstep*'i plaate, siis tants ja erinev elektroonika. 80ndate poolhitid *jukebox*'i 7-tollistel on alati südames. Viimased 5–6 aastat peaaegu eranditult *juke*, *footwork* ja kogu muu 160 löögiga minutis seonduv.

Eredaimad mängumälestused: Esimene avalik esinemine, olematu biitmiks ja skräts, vähemalt üks lugu mängis terve aja nii, et bassid olid maas jne. Üritus, kus Rusko „Biggest Chopper" suure bassikõlari läbi lasi ja peo lõpetas (mitmekihiline iroonia). Kindlasti ka Tellriivis Haigla rulapargi hoovis toimunud pidu, kus tundsin süntesaatorihelide saatel pisut meeliülendavas seisundis ühel hetkel (see tunne kestis *ca* 10 sekundit) enda kohal taevas hõljumas massiivset tuvastamata lendobjekti, mis osutus kahjuks Hiina laternatest moodustunud kujutiseks. Või siis mõni pidu, kus mängimist ise ei mäletagi.

Kuula meie veebiväljaandest ka DJ D.R.O.N.E.F.I.S.T.-i Müürilehele tehtud mikseipi või pane kõrv peale aadressil facebook.com/letmejuke.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Igas pulmas, kus DJ olen, läheb alati peale Survivori „Eye of the Tiger".

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: HALL või siis mõni 1000-pealine reiv Minskis.

***Guilty pleasure*:** Ei usu eriti sellesse. Juustune lugu võib hea olla, aga ka vastupidi. Võin öelda, et näiteks Justin Timberlake'i „Can't Stop the Feelingut" ja LMFAO „Party Rock Anthemit" pole pidudel teiste arvamuse pärast julgenud mängida.

Alt üles vaatan…: Headele produtsentidele, muusikutele, DJdele ja inimestele. Eriti nendele, kes palju tööd teevad ja oskavad oma talenti ära kasutada.

Viis klassikut: Kahjuks on võimatu üksikuid lugusid välja tuua, seega nimetan artistid, kes on eri viisidel mu elu muutnud või mõjutanud: The Prodigy, Portishead, Madlib, J Dilla, Rashad.

Viis hetkekummitajat:
DJ Mastercard
Dispondant „J U K E__D A T__A S S" EP
Refreshers
Tame Impala
Traxman „Video De Puta"

Tehnilist: Pigem olen Stantoni, Vestaxi ja Reloopi mees (+ endine S90), saundi pole maksimaalselt mahedaks timminud. Aga senine parim ost on kahtlemata kasutatud Pioneeri kontroller DDJ-SR, mis on raha rõõmuna kümnetes kordades tagasi toonud. Soovitan kõigile.

Lõppsõna: 160 4 LYFE! *What up*, Let Me Juke, Booty Powder, Onesense, Haigla, Jazziklubi, DJ Kashu, 5LOOPS, Ulme, Plastik, Biit, IDA Raadio, Müürileht! *Stay safe, fam*!

KUULA IDA RAADIOST

Foto: IDA Raadio

TERRA INCOGNITA

Saade „Terra Incognita" sündis vajadusest rännata, avastada, otsese sihita, kuid otsides uusi horisonte, maastikke, ajajooni. Saatejuhi James Bongi sõnul on raske leida siiani kõlanud saadetest ühist nimetajat, kuid läbivaks jooneks on juhus, küsimus, hetketunne. Mõningaid abstraktseid ja obskuurseid ideid ongi vahel keeruline edasi anda, sellest ka pisut eksperimentaalsem muusikavalik. Esitamisele tuleb rohkesti nüüdisaegset klassikalist muusikat, nii legendaarseid nimesid, nagu Pauline Oliveros ja Morton Feldman, kui ka noorema põlvkonna artiste, nagu Shiva Feshareki, Félicia Atkinson jt. Kuna James Bong salvestab saadet Londonist, üritab ta pakkuda IDA Raadios kõlapinda ka oma sealsetele eksperimentaalmuusikat tegevatele sõpradele, nagu Aircode, Nexciya ja Ben Vince. Samuti mängib ta tantsumuusikat ning flirdib arütmilisuse, müra ja maailmamuusika elementidega. Vahel võib kuulda nii Autechret kui ka Enyat. Kuulajatel soovitab ta võtta see aeg maha, tunnetada raskema rütmi ajal vibratsioone, selle puuduses keskenduda aga heli tekstuuridele, kompositsioonile, lasta pilk vedelaks. Järgmine „Terra Incognita" on eetris 16. novembril kl 15.

Foto: IDA Raadio

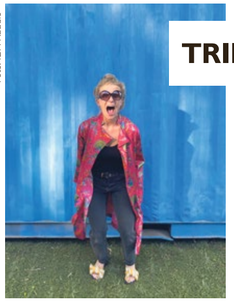

TRIINEMETS & CO.

Pealkiri „Triinemets & Co." ei anna just liiga palju infot selle kohta, mida kuulamiseks pakutakse. Ehk viitab see kellelegi/millelegi? Triinule? Metsale? Ja keegi on ka veel kaasas? Co? Reaalsuses jõuab auditooriumini laiahaardeline elektrooniline muusika eri perioodidest. Reeglina ei puudu nopped ka teistest žanritest, mis kokkuvõttes moodustavad saatejuhi muusikalise taaga ehk „Co". Enam kui kaheaastase eetriaja jooksul on saanud aina tähtsamaks hetk ja sellest johtuv. Mõjutajaks kõige suuremas plaanis elu ise. Alates sellest sügisest väisavad saadet inimesed, kes on muusika loojad või edendajad. On ka tavapärasest rohkem juttu. Fookuses on külalise muusikaline kujunemine ja mõjutajad, ilmunud ja ilmumata autorilooming ning muu asja juurde käiv olmeloba. Külalistel on võimalus enda loomingut ja arusaamu muusikasõpradele lähemale tuua ning anda kuulamisele uusi tähendusi ja värsket lähenemist, pakkudes sealjuures ka äratundmisrõõmu seoses ühiste lemmikute, aga ka mõttemallidega. Saadet juhib Triin Niinemets. Järgmine „Triinemets & Co." on eetris 11. novembril kl 17.

IDA ON KULTUURIPLATVORM, MIS TEGUTSEB *ONLINE*-RAADIO JA SÜNDMUSTE KORRALDAJANA TALLINNAS JA HELSINGIS. KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.NET*.

Foto: Joachim Gern

VIHJE

Klubi HALL ei lase tantsutosse varna riputada.
21. novembril saabub Tallinnasse plaate keerutama Ben Klock – saksa DJ, produtsent ja plaadifirma Klockworks asutaja, keda nii mõnedki peavad Berliini *techno*-kultuuri üheks tähistajaks. Vaata lisaks: *facebook.com/halltallinn*

Misha Panfilov & Shawn Lee – Paradise Cove
(Funk Night Records, 2020)
■■■■■
Kuulas Oliver Berg

Panfilovi soojalt elektrooniline *kraut* on leidnud omale Shawn Lee kujul võrratult võrdväärse kaaslase, kellega koos on ette võetud üks parajalt välja mõõdetud rännak kosmosegruuvide kaalutusse.

Enam ei jõua imestada, kuidas ei jõua ära imestada, et Panfilov ikka jõuab ja jõuab. Kodumaised muusikasõbrad jääksid aastaga 2020 rahule ilmselt juba tänu Centre El Muusa albumile. Aga „Paradise Cove" toob ühe meeleliselt podiseva-muliseva vikerkaarevärvi vihmavarju alla ka kõik need, kelle jaoks Centre El Muusa ratsutamine jäi pisut liiga robustseks. Panfilovi ja Lee retrolikud liftisõidud vahetavad korruseid just paraja intervalliga, et jõuaks igat kuuldevälja täpselt välja mõõdetud koguses mekkida. Ja kui esimene käik lõpeb, saab südamerahu ja -rõõmuga uuele ringile minna.

Pähe hüppas valem stiilis (Khruangbin + Skinshape) × (Quiet Village / Orions Belte). Või ma ei teagi, kuidas neid osakaale täpselt määrata. Sünte peaks ka kuidagi enam rõhutama. Mõte on selles, et see kõik kõlab kuidagi väga tuttavalt, aga on sealjuures oivaliselt originaalne. Mõte on selles, et kui Vennaskond laulis, et „maailma lõpus on kohvik, kus kunagi kohtume kõik", siis ma tõepoolest kujutan ette, kuidas üheksakümnendatel mängis seal kohvikus Vennaskond. Aastal 2020 kuulen ma seal „Paradise Cove'i". Ja kõigil on suhteliselt mõnus olla. Isegi kui see on maailma lõpp.

Maarja Nuut & Sun Araw – Fantasias for Violin & Guitar
(MIDA, 2020)
■■■■■
Kuulas Michael Leuffen

Kuidas tutvustada plaadifirmat muusikalise külluse ajastul? Nagu ikka: silmapaistva väljalaskega! MIDA, IDA Raadiost välja kasvanud uus Eesti leibel, stardib plaadiga „Fantasias for Violin & Guitar", mis on siiras koostöö laulja, viiuldaja ja helilooja Maarja Nuudi ning Los Angeleses tegutseva psühhedeelse piiride ületaja Sun Araw' vahel. Koos on nad hakkama saanud köitvate *live*-improvisatsioonidega, mille on salvestanud Jackson Bailey (*alias* Tapes), kes neid delikaatselt ka Buchla süntesaatoril saadab. Kümne intensiivse päeva jooksul IDA Raadio ja Narva kunstiresidentuuris aastal 2019 on nad püüdnud kinni improviseeritud muusika, mis kõlab täielikult komponeerituna. Viiuli, kitarri, kõiksuguse elektroonika ning Nuudi ümiseva, laulva ja fantaseeriva häälega, mis meenutab osaliselt Argentina helilooja Beatriz Ferreyra maagilist vokaalkunsti, on nad tabanud muusikalise lüürilisuse, mis on ühtaegu haarav ja nõudlik. Intiimne vestlus täis psühhedeelseid kaadreid, sundimatuid foneetilisi harjutusi ja pöörast elektroonikat. Miski ei tundu lavastatuna. Miski ei kõla kramplikult. Selle asemel on nad loonud siira ja pidevalt üllatava fantaasiamaastiku, mis on sulgkerge ja südamlik. See kutsub kuulajat avastama, end vabaks laskma ning äratama oma intuitsiooni helidega, mida ei saa kõrvutada ühegi tavapärase žanriga. Ülimalt sõltuvusttekitav muusika, mis viib limbosse – midagi müstilist ja võlutut aegadeks, mil pole aega.

Sooäär-Yaralyan-Ounaskari – Goodbye July
(O-Tone Music, 2020)
■■■■□
Kuulas Gregor Kulla

Kui esinejad ja autorid rammisid kontsertetenduse külastajaid-tuttavaid sõnaga „noh?", viis kõlareist juhuslikult kõlama hakanud „Goodbye July" meid kõiki teisele kaldale. Isetekkelist äftekat alustas albumi kuues teos „Swallow", mis lõi jõulude hakule omase sooja tunde – vahid langevate lumehelveste asemel aknaklaasilt peegelduvat tuttavat lõusta. Ja naeratad.

Rändasin tagasi Pärnu kontserdimajja Kristjan Randalu kontserdile. Ainult et seekord olid peas kõrvaklapid ning klaveri asemel kõlas elektrikitarr, ühiseks nimetajaks Euroopa klassikud.

Põhjamaine kargus põimub armeenia tunnetusega. Selle kargusega seostuvad minul vähemasti küll vaid külmad toonid ja kahkjas kuivus, ent eesti kitarrist Jaak Sooäär, Eestis elav armeenia bassist Ara Yaralyan ja soome trummar Markku Ounaskari on suutnud luua oma „klaveritrioga *senza pianoforte*" pehme ja pastelse helipildi, mis puhub kui beež soe tuul. Tuul, mis on õdus ning mille puude siidjas. Põhjamaine rahvaviis ja Euroopa klassika on kootud kokku märkamatuks tervikuks, milles on tunda armeenia sugemeid (armeenia rahvalaul „Mer tan itev", tõlkes „Aga meie maja", või *con arco* bassisoologa „Goodbye July") ja laia raamiga melloodiat. Teosed sobivad hästi rahulikku õdangusse tee aseaineks. Liikuvama loomuga on albumil vaid üks teos – „Rõõmus vang".

Plaadilt hõngub oskuslikkust ja sundimatust. Sellel puudub vajadus *miski* olemise järele. Millegi tõestamise järele. Ta lihtsalt on, ja ta lihtsalt on hea. On ju?

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mitteidagiütlev

■□□□□
halb

Matis Leima – Ülem heli
(2020)
■■■■□
Kuulas Vootele Ruusmaa

Helilooja Matis Leima on võtnud ette äärmiselt pretensioonika ülesande: mõtestada heli ja selle ülimuslikkust printsiibina, millest saab alguse muusika. Seda on tehtud kuuldemängu formaadis, kus heliloojast peategelane isa (Marius Peterson) ootab oma seitset poega laiast maailmast koju, et nad vastaksid küsimusele, kuidas ja kas üldse saab üks muusika teisest väärtuslikum olla.

Materjali puhul resoneerib Schopenhaueri arusaam muusikast kui ülimuslikust kunstivormist, mis ei ole ideede, vaid tahte enda tõmmis. Foucault' diskursuseteooriale tuginedes toimub vestlus alati mingi ideoloogia raamides, mistõttu „Ülem heli" pöörab tähelepanu ühiskonna ja muusika muutuste paradigmale. Kumb on kumma teenistuses? Kas muusikast on saanud pelgalt manipulatsiooni tööriist või on heli ülimuslikkusest jäänud siiski midagi alles? Kas muusikas on veel kontakt millegi kõrgemaga? Oskuslikult on toodud välja (elu-) keskkonna konflikt, kus naturaalne loodus(heli) võitleb artefaktiliste helilaikatega, futuristide estetiseeritud müra vankumatu esiletõusuga, millega me üha rohkem harjume. Kas John Cage'i arusaam vaikuse võimatusest on lihtsalt paratamatus või vajab mõiste „vaikus" uuesti sõnastamist? Ülesehituslikult järgneb igale loole eelmist või järgmist iseloomustav sõnaline peatükk, hoides narratiivina koos seda muusikalist paletti, mis avab Leima ruumi ja milles tema mõtted on kui subjekt enese märgisüsteemis.

Tänu Matis Leima tugevale pärimusmuusikataustale kõlavad plaadil setu leelo, torupill, parmupill, karmoška ja Lähis-Ida rütmid. Eri stiilid on viidud kas kooskõlla või pigem otsitud suhet vastuolude kaudu ja seetõttu on „Ülem heli" intrigeeriv ning pöörab tähelepanu muusikale kui elu mõtestamise viisile. Kas kõik on ikkagi nii iseenesestmõistetav, isegi muusika?

Erinevad esitajad – ISMVA003.1
(Ismus, 2020)
■■■□□
Kuulas Tanel Matsalu

Staažikate reivarite arvates jääb *techno* kuldaeg 90ndatesse. See oli periood, mil tantsumuusikas kerkisid esile uued trendid ja subkultuurid, mille mõju on siiani tugevalt tunda. Detroiti artistide tulevikku suunatud helid võeti üle maailma avasüli vastu ning need inspireerisid paljusid looma kiireid ja jõulisi klubitrükke, mis mõjusid karmikoelisemalt kui kunagi varem. Mahajäetud tehasepiirkondade urbanistlikku košmaari edasiandvad *industrial* ja *hard techno* on selle žanri olulisimad suunad. Berliini plaadifirma Ismus on koondanud kokku rahvusvahelise seltskonna peamiselt nooremapoolseid produtsente, kes esitavad enda visiooni neist turboga laetud biitidest.

Eesti *techno* esileedi Merimell on esindatud kogumikul minimalistliku ja tumeda palaga „Self Sabotage", mis kõlab oma meloodilisuses nagu vana kooli *hard trance*. Võib öelda, et *ghetto house*'i meenutavate produktsioonidega läbimurde teinud Merimelli saund on muutunud ajaga müraselt masinlikumaks. Kuid kogu aupaiste kahmab sel reliisil hoopiski skeene vana tegija Sterling Moss, kelle *funk*'i täis diskosämplitega „Eastern Promises" mõjub muidu väga monotoonsete lugude vahel värskelt.

Sellel kärarikkal helikogumil on tunda optimismi tantsumuusika tuleviku suhtes ning see väärib tunnustust. *Techno* kõlakeskkonna koduks on olnud alati eelkõige hämarad ja tossused klubid, mille seintelt tagasipeegelduv kumin ja vibratsioon mõjuvad seletamatult kütkestavalt. Väljaspool selliseid kohti kaotavad need nišikad helid kahjuks suure osa enda võlust.

Horror Dance Squad – No Flag Will Fly Forever
(2020)
■■■■□
Kuulas Kristjan Karron

Metal-muusikat nimetatakse tihtilugu ebaküpseks, lapselikuks žanriks. Kuigi selline väide on omaette võetuna naeruväärselt pisendav, ei saa eitada, et *metal*-bändid on sageli energilised, mänglevad ning hoiakult nii idealiseerivad kui ka idoliseerivad. Nii noore bändi kohta nüüdseks täitsa tiheda diskograafiaga Horror Dance Squad tundub seda lähenemist täielikult omaks võtvat. Selle aasta uues väljalaskes on kõvasti murdeealikku tungi tunduda tõsiseltvõetav ning see väljendub mitut pidi. Ühest küljest on instrumenditöö igati tipp-topp ning tegemist pole kindlasti garaažibändiga. Ka raskelt lammutavad palad omavad selgelt erudiitsuse alget, üritades *metalcore*'i žanripiirides uidates sisse põimida ka põnevamaid, ootamatuid hetki.

Samas on aga selles toredas värskes energias midagi naljakat, äkki isegi piinlikku. Sarnaselt Arnold Schwarzeneggeri märuliflimide sõpradele soovitamisega on tunne, et kui juba julgeb plaati soovitada, siis paneks igaks juhuks mingi tärni juurde. Asi ei ole kuidagi muusikas eneses – gruuvid tõmbavad jala julgelt tatsuma ning ülimalt dramaatilised vokaalmeloodiad jäävad ajusse kummitama –, vaid hoopis kartuses, et äkki see ei ole ikka tema jaoks. Kuid las siis olla nii, sest lõbusalt urisevad ja venivad hevinoodid toovad oma siiruses naeratuse suule. Ning iga kuulaja, kes on ka pärast millenniumivahetust raskemuusika fänn olnud, saab siit albumilt samalaadse tuju tõstva kogemuse kindlasti kätte (autori jaoks oli selleks momendiks laulu „Happy Face" klouniliku meloodia ja ürgtõsise atmosfääri kombineerimine).

NOVELL
KASUTUST ARMASTUSEST

KIRJUTAS **ILJA PROZOROV**, TÕLKIS **ILONA MARTSON,** ILLUSTREERIS **LILIAN HIOB**

Mannekeenid vaateakendel näevad välja nagu elus inimesed: sihvakad, trimmis, ilmetud. Naised, lõuad uhkelt püsti ja peened valgest plastist jalad välja sirutatud, uhkeldavad läbi säravpuhtaks pestud akna selgelt väljajoonistuvate rindadega, mis on peaaegu nagu päris. Mehed on palju vaoshoitumad: lasevad mõnikord torsol paljastuda, ilutsedes kuue kumera kõhulihasega, mis liigagi sarnased ja ideaalsed, et neid tõsiselt võtta, ja võivad ennast mõnikord pesu reklaamides või näiteks rõivaste vahetamise käigus aluspükste väele võtta. On veider jälgida, kuidas kaks juba hallipäist, kuid ikka veel krapsakat ja uudishimulikku vanemat daami meesmannekeeni ettevaatlikult ja mingi enneolematu hoolega ümber riietavad: tõmbavad seljast kalli klassikalise lõikega seemisnahast pintsaku; nööbivad lahti püksid ja voldivad need korralikult kolmeks kokku; nöörivad juveliiri täpsusega lahti kingapaelad. Seejärel teevad sedasama, aga vastupidises järjekorras ja teistsuguse rõivastusega. Kogu see rituaal on käsiteldav kui kalli poja riietamine koolilõpupeoks või kadunukese ettevalmistamine igaveseks teekonnaks. Samasugused eakad daamid kaunistavad ka naismannekeene, ainult et nad teevad seda kiiresti, konveiermeetodil, isegi pisut pepsilt. Kuid naismannekeenid paistavad tänu kehakumerustele ikkagi ligitõmbavamad kui nende tugevamast soost kolleegid. On olemas veel ilma peata mannekeenid, selline säästuvariant, kuid fantaasiaiks see ei passi, liiga raske on kujutluses inimese nägu esile manada. Samuti on eraldi tõug ilma peata luksusmudelid – tumedad, läikivad. Need seatakse välja ülikallites butiikides, sellistes jõudeelu muuseumides, et vaesed saaks nende vaateaknaid kadeda pilguga ilastada. Aga sagedamini on need noorpaaride salongides, peibutavad seal plinkiva lootuse majakana üksikuid naisi; nad istutavad naiste peadesse soovi minna mehele ainult selleks, et patseerida ringi toretseva kleidiga, mis ostetud võlgu, eputada sõbrannade ees, kes on igasuguse abielulootuse kaotanud, ja täita sotsiaalmeedia tühiste ja mõttetute fotodega haledast pulmapeost. Sellistele ei ole päid ette nähtud – inimlikku õnne on keeruline ühe valemi alla taandada, seda kõigi jaoks mõeldud näole ei joonista, kõigile meele järele ei suuda olla.

Ilja Prozorov: Võta terav nuga, kougi tema sõnad välja ja sealt hakkab voolama veri. Paks, tume, tõeline kirjaniku ihu veri.

Ilona Martson on ajakirjanik ja tõlkija. Tõlkinud vene keelest eesti keelde ligi paarkümmend raamatut täiskasvanutele, kaks näitemängu ja 17 lasteraamatut.

Tõelistel meestel veab, nad võivad ette kujutada, et vitriinis seisavad justkui naturaalsed naised, spetsiaalselt välja aretatud tõug, kes pole võimelised õiendama, tujutsema, nipsakaid soove evima, kuid püsivad kõigele vaatamata alati sinu kõrval. Sellistega saakski võib-olla kokku elada, kui nende tühjade peade sisse ajutaoline asjandus kruvida, mis pole üldsegi kohustuslik; elavad ju jaapanlased kuidagi koos oma tühjade silikoonist sõbrataridega, on isegi inimeste ja nukkude vahelised abielud legaliseerinud, seal on juba tekkinud terve nukuabielude kultuur. Meie võime sama teha, olgugi et esialgu mitte nii hoogsalt. Mõtleks, naine sinu kõrval on tumm; see-eest ei suitseta ega joo, raha riiete ja igasugu lolluste tarvis ei nõua. Selge pilt, jaapanlased teavad mingit saladust, kuid meie mahajäänud mõtlemine tõrgub sellele vastu, tal on piinlik jaapanlasi mõista. Eks kunagi jõuab ka Euroopa selleni, nii umbes saja aasta pärast, seni aga kujutavad vaateaknad endast paheliste mõtete paradiisi. Kui palju on siia jäetud kiireid ja ühteaegu läbitungivaid pilke. Jumal tänatud, et meie riigis paljaste mannekeenide ahne vahtimise eest vangi ei panda.

Mõnikord tekib kõsmaarne kujutelm, et mannekeenid võivad öösiti oma klaasist elamutest välja tulla ja, olles relvastunud pesapallikurika, pudelite ja munakividega, maailma esimese mannekeenide revolutsiooni korraldada. Otsida enesele pisikese kiilaka mannekeeni, lipsuga, soni peas, vestiga ülikond seljas, tingimata r-i põristav ja väikese teravatipulise punase habemega, ning teha temast oma juhi; ja see kääbuslik hirmutis juhatab oma rahva helgesse tulevikku, mille põhiidee on elu ilma peremeesteta, see tähendab, ilma inimesteta. Siis on kriips peal kõigil selle planeedi elusolendeil, välja arvatud jaapanlastel – selleks ajaks on nad osanud nukkudega kontakti luua, nukud enesele allutada, aga nood omakorda asuvad oma leidlike peremeeste kaitsele nagu truud ja ustavad penid…

„Ootad kaua või?" Naine oli tagantpoolt ligi astunud, peaaegu märkamatult ligi hiilinud, maskeerunud teemanditolmuks, mis sel hommikul linnas ringi hõljus.

„Ei," ta embas naist, püüdis põsele suudelda, kuid katsu see põsk kätte saada, kui see on kümne salli sisse mässitud. „Muide, kas oled märganud, et mannekeenid vaateakendel…"

„Palun," naine lükkas ta kergelt eemale, ärritus, hammustas huulde, „ainult mitte praegu. Mul on külm!"

„Hästi, hästi," vastas ta jalamaid. „Lähme siis."

Naine kõndis kõrgetel kontsadel pisut eespool, laveerides osavalt säbruliste munakivide laiadest pragudest üle; ta oskas lapsest peale sedasi kõndida, päris selle oskuse vanaemalt, kes armastas oma lapselast otsatult ja tõi ta igal nädalavahetusel otse punaste katustega linnasüdamesse, kus poolkeldris, mille ukse kohal rippus sõbralik pingviin, võis mekkida vahvlitopsikus koorejäätist. Kust ta seda kõike teadis? Naine ise oli rääkinud, temaga oma nutuväärseid mälestusi jaganud, sageli pärast pudelit veini või olles väsitaval tööpäeval igavuse kätte suremas – oli lihtsalt lõunapausil mehe telefoninumbri valinud ja, tundmata huvi tolle tegemiste vastu, mingid juhuslikud episoodid oma minevikust letti ladunud.

Ta oli maha jäämas; erinevalt naisest oli ta võtnud isiklikust lapsepõlvest täiskasvanuellu kaasa hirmu linna kivisoomuse ees – tema isal oli korda läinud raekoja hallist seinast väljaturritava plekist draakoni lõugu pildistades ära murda suure varba luu. Isa oli tookord koledasti raskete ja mürgiste sõnadega vandunud, munakive vihkamisega hävitanud. See meenus, kui ta praegu naise kannul ettevaatlikul sammul kiirustas, hoides libedatel kividel tasakaalu.

„Võtaks ühe kohvi, ah? Kuidas sul on?" Naist tuli kuidagi kinni pidada.

„Meil on aeg täpselt kella üheksaks. Ma niigi küsisin tööltlahti." Ei, ta ei peatu, isegi ei pöördu tema poole.

Naine oleks justkui veelgi kiiremini edasi tormanud. Mõlemad libisesid naljakalt ja sünkroonis jäätunud rentslivõrel, millest salakaval pakane oli pärast eilset vihma üle käinud, oleksid äärepealt kukkunud, kuid jäid püsti. Läksid sõna lausumata edasi. Pole hullu, ta teab täpselt, et sajakonna meetri pärast munakivid lõpevad, algab normaalne jalakäijate tee, ja seal võib naise kätte saada, temaga kohakuti jõuda, talle silma vaadata, vahest isegi… Peaaegu nii läkski – täpselt saja meetri pärast jõudis ta naisega kohakuti. Naine omakorda võttis tempot maha, tal hakkas mehest hale; naine teadis, et ta ei pea sellele hommikusele katsumusele vastu, nägi kõike ette… aga lootis ikka, nagu ainult naised oskavad loota.

Nad läksid lahutama. Pärast kolme aastat ühist, tõtt-öelda mitte kõige õnnelikumat, kuid teeskluseta kooselu jõudis nende suhtes kätte seesama imeline hetk, mil tuli lihtsalt, ilma liigsete sõnade ja tegudeta viia riiklikus kontoris täide mõningate formaalsuste rituaal: anda teatud kohta allkirjad, maksta ära riigilõiv ja unustada üksteist igaveseks; kustutada mälust numbrid, salasõnad, paroolid, ühised retked loodusesse, internetist kõõgi ostmine, maal elava onutütre külaskäigud, õllesed laupäevad, veinised pühapäevad, pohmas esmaspäevad, vaadatud filmide tormilised arutelud, vaidlused kassi kiibistamise teemal jne jne.

Nüüd kõndis naine ta kõrval – selline habras, õbluke, vaarikakarva barett pähe tõmmatud. Ja kust ta neid kuradi barette välja võlub? Nähtavasti oli leidnud panipaigast vanaema juures, kui seal külas käis. Ta tassib sealt alatasa kahe kotiga igasugust kasutut, halvasti lõhnavat rämpsu: gabardiinist miniseelikud, kootud sviitrid, *mom jeans*'id, puutallaga sandaalid, lõhenenud kitsad rihmad…

„Ma siin mõtlesin… Sõidaks paariks nädalaks järvedele, üüriks meie lemmiktoa!"

Järvedele… Sinna rohelisse vette, helesinise metsa vahele on igaveseks maetud nende ühise õnne vastupeegeldused. Ühel seitsmest metsajärvest, kõige sügavamal ja maalilisemal, on pikk puidust paadisild, mis ulatub pea järve keskele. Sillal seisab pink – hotelli hoolitsev pererahvas on selle ettenägelikult sinna tõstnud, sellistele armunud paaridele nagu nemad, kui nad sinna saabusid – veel noored, eredast kevadpäikesest pimestatud, suurtest tulevikulootustest tulvil. Mõelda vaid, see oli kõigest paar kevadet tagasi, kuid paistab, et hoopis teises elus. Nad olid soojadesse pleedidesse mässituna pingil veini joonud ja vees möödaujuvaid pilvi jälginud. Purjuspäi, juba pimedas, oksaga

paarituvaid konnasid udjanud; naine oli talle telefoni valgussähvatusega vett valgustanud, selle äärepealt käest pillanud, valjusti luksunud ja armastust avaldanud. Tookord olid nad väga palju naernud ja suudelnud, ümberringi külm aprillikuu öö, ja naerulagin oli tumedas metsases kaldapimeduses vastu kajanud. Järvedest sai nende õnne sümbol, suhte kvintessents.

Ta teadis, et järved on tema trump, ülivõimas relv, mille vastu naine on jõuetu. Kuid selliseid asju tuleb välja käia ettevaatlikult, astudes mälestuste õrnal jääl, mitte kohe välja paristada, nagu tema tegi. Mispeale saigi ärateenitud vastuse:

„Ma käin tööl, mul ei ole aega." Naise hääl värises kergelt.

Kuid naine ei öelnud „ei", tähendab – on olemas variant, pidepunkt, lootus. Tuleb haarata sellest viimasest õlekõrrest. Ta haarab:

„Võta haigusleht, ma maksan kõik kinni."

„Ei, ei ja veel kord ei. Ma ütlesin – ei," seisis naine nagu müür, temale juba ligi ei pääse.

Ületati pakasehärmatisega siledaks lihvitud väljak, mille sillutisest tõusid esile raidkivimuuseumi klaaspaneelid. Paneelidest tulvas tuhmi heledat valgust; see püüdis kinkida mornidele möödujatele kunstlikku hubasust. Paistab, et kirikutornis lõi vanaaegne tornikell, kuigi selline asi poleks talle hiljem isegi piinapingil meelde tulnud. Hiigelsuures läbipaistvas hoones väljaku vastaspoolel, mis oli riputatud täis välismaiste firmade logosid ja meenutas sipelgafarmi, sagisid juba mustvalged kontoriametnikud, sibasid naljakalt nurgast nurka, lasid teel ennast soojendada ja lülitasid arvutid sisse, laadisid telefone, jagasid üksteisega õiseid õudusunenägusid… Linn seadis ennast valmis lühikeseks talvepäevaks.

Oli mõttetu pakkuda naisele takso võtta või mõni peatus trammiga sõita – too oleks ikkagi keeldunud, ta ei salli transporti; võitleb puhta keskkonna eest, esineb roheliste kongressil, korraldab piirkondlikke talguid, peab koolides loodushoiuteemalisi loenguid. Kuid mees tegi siiski proovi:

„Tahad, võtame takso? Või sõidame trammiga!"

„Mitte mingil juhul!" Vangutab pead, keerutab vanaema vaarikapunast baretti.

„Sul külm ei ole?"

„Mul ei ole külm…"

Väljak läks üle voolava veega laiadeks astmeteks. Mees ei saanud aru, kust see vesi siia sai, kuid tal polnud selle väljaselgitamiseks aega, võib-olla see ainult paistis talle nii. Astmed viisid maa alla. Nüüd saab mõneks minutiks sooja, mõtles ta rõõmsalt. Uksed avanesid automaatselt ja nad sisenesid pikka maa-alusesse käiku, mis oli päästvalt soe. Tunneli seintel rippusid plakatid: mingid linnaplaanid, ehitusprojektid, ehitajate õnnelikud näod, täielik jama, sürr…

Ta tegi kolm pikka sammu, neljandaga sooritas hüppe ja tõkestas naise ees tee. Naine seisatas. Kohendas talle otsa vaatama vaarikapunast baretti, mille mees oleks tahtnud tema peast rebida, sellel tallata, selle möödakäijate jalge alla heita. Põrnitses naist altkulmu, vaatas talle kohe silma sisse. Issand, tema silmad, tema jultunud helesinised silmad, mida ei saa olemas olla, mida ta nii väga armastas… armastab… ja jääbki armastama. Ja arm, väike roosa, parema kulmu kohal; ta oli selle saanud neljanda klassi plikana, kui oli ujumistrennis basseinis libisenud ja meelemärkuse kaotanud; noor treener oli lapse süles arstipunkti tassinud ja läbivaatuseks mõeldud kuštile asetades naisarsti eest salaja tema valgeid huuli suudelnud. Tüdruk oli selle kõik meelde jätnud, vanematele ei rääkinud, ujumas enam ei käinud. See-eest tunnistas kakskümmend aastat hiljem mehele üles, lootes sellega äratada kaastunnet ja haletsust, kuid ei tabanud täppi. Mees läks marru, trampis neljakümnekuuese jalanumbriga vastu põrandat, kiskus naise armastatud hobuseraamatust lehti välja, sakutas tema paljaid õlgu – oli armukade nagu poisike, töinas, mängis lolli, veeretas ennast voodis ringi, keeras end teki sisse torru, kujutades liblika kookonit. Kõiki neid etteasteid naine muidugi mäletas, ei saanud mitte mäletada. Naise mälu talletas ka täiesti mehe tähelepanuta jäänud juhtumid, mida see ei pidanud oluliseks, oles loomupäraselt hajameelne ja liiga iseeneses kinni: kuidas mees polnud tulnud naise onu matusele (kah mul asi), kuidas oli mitu korda üleolevalt kommenteerinud mingit roheliste projekti, kuidas oli suitsukonisid aknast välja loopinud, rahvarohketes kohtades kätt suu ette tõstmata köhinud ja palju muud, mis talle kindlasti kasuks ei tulnud. Neid kübemeid, mis teda diskrediteerisid, või „üksikasju", nagu mees neid kutsus, oli naine sagedasti tema raevu ahju loopinud, ajades selle leegi enneolematute mõõtmetega lõõmama.

Kui kurjad vaimud olid mehe sisse läinud, oli naine naeratanud ja mõnust oianud. Ükskord oleks ta naisele äärepealt virutanud – portselanist tuhatoosiga, mis oli pühapäevasel laadapäeval mehele kingiks ostetud.

„Sa saad liiga vähe palka! Kui kaua ma pean sind ülal pidama!" oli naine tol hirmsal õhtul talle kodus hüüdnud pärast õhtusööki tema sõbrannadega, kus mees oli kõvasti täis jäänud ja üle kogu restorani roppusi röökima kukkunud, ja veel vene keeles ka, mistõttu kõik kokku oli kõlanud veel kaks korda piinlikumalt.

„Ise sa palud, et ma sulle kuskil välja ei teeks! Miks sa palud, et ma välja ei teeks?" oli mees nõutu olnud, oli nõutust kujutades nimetissõrmega meelekohta torkinud.

„Sellepärast, et mul on häbi sinult raha võtta, sest mina teenin sinust rohkem!" Need naise sõnad jätsid tema kehale põletava jälje, naine teadis, kuhu hoop suunata, kuidas tema enesearmastus nokauti lüüa.

„Lits!" Siinkohal läkski lendu portselanist ese; osa konidest lendas üle toa laiali, osa jäi naise juustesse kinni. Mees ise põgenes, ootamata ära politseid, millega naine oli teda iga taolise tembu puhul ähvardanud; oli haaranud nagist jope, rahakotti otsides teatraalselt

jätkub >

< eelneb

taskuid patsutanud, selle käsikaudu üles leidnud ja ringi vaadates tänavale sööstnud. Kolme tunni pärast tagasi tulnud, maani täis. Naine oli ta sisse lasknud, tema oli räpasele esikuvaibale prantsatanud, ta haises kuse ja odava lõhnaõli järele. Naine lubas tal ennast välja magada, korjas asjad kokku ja palus pikema jututa igaveseks ära minna. Kahe kuu pärast helistas ja palus lõbusa häälega, nagu poleks midagi juhtunud, lahutust. *Coda.*

„Aitab seismisest, lähme!" Naine ärritus, kohendas aina seda kuradi baretti.

„Oota," mees siiski võttis tal õlgadest kinni, isegi lubas enesel neid tugevalt emmata, et naine ära ei jookseks. „Ma vaatasin vaateaknaid, kui sind ootasin. Tead, mulle paistis äkki, et me oleme nagu mannekeenid, me oleme väga mannekeenide moodi! Sa ainult kujuta ette…"

„Mind ei huvita!"

„Ei, sa kuula…" mees pigistas õlgu veel kõvemini.

„Lase lahti, valus on." Tuli lahti lasta, sealt tagantpoolt tuli keegi, kajasid kindlad sammud.

Kuid naine ei jooksnud edasi. Ta saatis möödujat pilguga ja hakkas sosinal, otsekui viibinuks avalikus raamatukogus, kiiresti kõnelema, alt üles mehele otsa vaadates.

„Ma vihkan sinu filosoofiat, sinu filosoofia on pask! Kõik need mannekeenid, vaateaknad, sa oled veidrik. Saaral oli õigus, sa oled selline veidrik, keda pole ilmas nähtud. Sind tuleb ühiskonnast isoleerida. Sa oled ohtlik!"

Ta pulnud sallinud naise sõbrannat Saarat, kogukat õnnetut piigat, kelle roosad juuksed meenutasid odavat Hiina parukat ja kelle laiu hambaid katsid mingid ebainimlikku mõõtu breketid, mille vahele jäid sageli toidutükikesed; sellepärast oli tal alati käepärast pudel kraaniveega, et suud loputada. Seda tegi Saara valjult ja tülgastavalt.

Saara oli osav oma sõbrannat puhkepäevadel ära rööpima: sõidutas ta vanemate poole väikelinna Läti piiril, vedas teda seal ringi mööda kohalikke baare ja klubisid, ei häbenenud tutvustada talle teisi mehi, põhiliselt oma endisi, kauges metsikus nooruses äraproovituid. Osutas neile perenaiselikult näpuga ja võrdles, kes on parem. Teadis ju, lits, et sõbranna on abielus.

Mehe vihkamisele vastas Saara samaga. Kui nad trammis või tänaval kokku juhtusid, siis tegid näo, et ei tunne teineteist. Saara… Saara… Igavesti halisev, kannatav, oma mõttetus elus süüdlasi otsiv. Öösiti keppis ta jultunult järjepanu kõiki mehi, ülemise korruse naabreid häbenemata, aga päeval külastas katoliiklikke loenguid ja koduteel lipsas viieks minutiks kirikusse ning palus patud andeks. Selline oli siis Saara – Pandora laegas. Ja seda ka siis, kui tema ülejäänud pere ei olnud usklik ja keegi ei sundinud teda kirikus käima. Peale selle kutsus Saara Google'it teatmikuks, jumaldas hapusid kommiusse ja pliine hapukoorega. Persse küll, Saara… Hiljem armus ta nigeerlasesse, jäi temast titeootele ja sõitis elama mehe kodumaale, kust tagasi ei tulda. Mis siis ikka, head teed tal minna. Pole hullu, küll ta veel tagasi tuleb, see on ju Saara, isegi nigeerlasele suudab tünga teha… Kuigi, mis tähtsust sel enam.

Vastuseks ei osanud mees midagi öelda – nii pahviks olid naise sõnad ta löönud. Tuleb välja, et kogu tee oli naine Saaraga ühes paadis viibinud, ja polnud küllap tema kaitseks välja astunud, kui too oli meest siunanud, nii et maa must.

„Ja nüüd," jätkas naine samal sosinal, „kui sa minuga kaasa ei tule ja me ära ei lahuta, siis ma luban, et nean su ära, lähen posija juurde, nõia juurde, lasen sulle nõiduse peale panna, ükskõik mis hinna eest."

„Sa ei armasta mind?" Silmist veeresid pisarad, tõelised pisarad.

„Ei, ma ei armasta sind. Kas kuuled, ma ei armasta sind ega taha sind armastada. Sul on imeilus peen vene hing, kuid sitta mul seda hinge tarvis, pista see endale õige perse," naine punastas veidi, silmaterad läksid laiemaks. „Aga nüüd jäta nutt, võta end kokku, vene mees, ja lähme, sa lased mul jäädavalt minna!"

Ta sikutas meest varrukast ja vedas enda järel kaasa. Punnides vastu ja tõinates otsekui laps, keda ema esimest korda kooli viib, oli mehel praegu üksainuke soov: et keegi ta maha laseks või kogu mälu kustutaks, kiskudes koljust ajud välja ja loopides need sõiduteele laiali. Nii vastik polnud tal kunagi olnud. Juba oli palju jalakäijaid liikvel, need pöörasid ennast ringi, ootasid kulminatsiooni. Naine rääkis midagi edasi, isegi karjus, mitu korda kuulis ta naise suust oma nime. Kuid see kõik toimus otsekui vaakumis, kajas haiglaselt vastu kõrvus, peas, südames. Ja hiljem ei suuda ta kohe kindlasti enam meenutada, kuidas ta sattus teise linnaserva, ära kaotatud, tatine, jopehõlmad lahti ja kõrvad külmunud. Istus suletud juveelipoe krobelisele graniidist trepiastmele tüseda torni kõrval asuvas kivimajas. Politseiauto sõitis hääletult mööda, pööramata talle mingit tähelepanu. Ta luges kaotused kokku: kõik oleks justkui alles, ainult telefon läinud. Paistab, et ta oli selle maha pillanud, kui naise juurest ära jooksis, et mitte vastata tema kõnedele, et mitte pahandust veelgi suuremaks ajada ja mitte saatuse kõrgete jõudude ees kordasaadetu pärast rasket vastutuse koormat kanda.

Kirikukell lõi, nüüd juba tõesti lõi, selles ei olnud mingit kahtlust. Ta vaatas taevasse, seal ei olnud tähti, samuti kuud; polnud ka päikest, ainult pilved – mitmekihilised ja ilmetud. Vastasmaja poekeses süüdati tuli, ja väike müüjanna, kes meenutas last, asus vaateaknal askeldama: tõstis poodiumile mannekeeni, keeras talle kahe käega, pihast kinni hoides, külge mõlemad käed, tõmbas jalga villased püksid, selga samasuguse villase kampsuni, heitis pähe kootud mütsi. See oli vana, päikeses ära pleekinud, päevi näinud klaaskiust isane. Tema nahk oli tõmbunud kollaseks, oli mõnel pool liigeste kohalt üldse maha tulnud, kuni valge lihani ära kulunud. Kui müüjanna oli mannekeeni riietamise lõpetanud, ärkas see jalamaid ellu: valged põhjapõdrad tema punasel kampsunil hakkasid hüplema, käsivarred liikusid, tema tõsine, siiani elutu nägu tõmbus naerukile. Ja mees nägi, kuidas see nägu tema poole pöördus, teda vaevu nähtavalt kissitades uuris, seejärel aga jalge ees vilkuvat värvilist vanikut vaatama jäi.

See kõik võis tunduda muinasjutuna, olgu siis pealegi sekundiks, selleks imeväikeseks ajahetkeks. Kuid trepiaste, millel ta istus, hõõgus külmast, läbilõikavalt ja tühjalt. See ärataski mehe ellu, tõi tagasi meelemärkusele. Mis siis nüüd teha? Kuidas kõike, mida ta oli teinud, tagasi pöörata? Vastuseid ei olnud, nagu polnud ka šansse midagi tagasi pöörata. Ainult kahju oli, et ta oli naist õlgadest haaranud, selle sosinal hüsteeritsema pannud, ise tõinama kukkunud. Ja tema metsiku käitumise tipuks sai ärajooksmine – ärajooksmine roosa armi eest naise kulmu kohal, tema mittetõeliste, siiras jultumuses hävitavate silmade eest. Mõelda vaid, tervelt kolm aastat oli ta tema abikaasa olnud – siinkohal tuli tal isegi muiata, nagu elupildike seda nõuab. Ja ta meenutas neid sõnu, mida ta naisele pikas tunnelis, otse sõidutee, tänavaid katva jäätunud asfaldi all öelda tahtis, seda segast ja mõttetut monoloogi mannekeenidest ja nende ülestõusust.

…Aga kui sõidaks õige mõneks ajaks Jaapanisse loomepuhkusele. Õpiks selgeks nukkudega abiellumise aabitsatõed, sõlmiks mõne tehasega lepingu ja elaks lustlikult kroonu kulul, esinedes esimese katsealuse Euroopa mehena, kes on nõus teaduslikus eksperimendis nukuga kokku elama. Esialgu oleks muidugi omakandi poiste ees, juhmide sugulaste ees piinlik, ehkki kes sellest ikka teada saab! Ja pealegi pole see mitte veiderdamine, mitte mingisugune väärastunud kihu, vaid ikkagi teaduse, teadmise nimel… Idi-oot-sus... On's talle seda vaja? Muidugi mitte… Tema jaoks on armsamad tardunud kujud linna vaateakendel, nii armsad ja vajalikud tema nõrgale südamele. Nende tummade vaateakende vahel on ta valmis hulkuma päevi, aastaid, aastakümneid, kogu Dante igaviku-aja, kuid ainult koos naisega, tema tühja jutuvadaga, tema vaarikapunase baretiga, tema mitme salli sisse mässitud peene kaelaga. Seal, nende sallide all on tume sünnimärk, nii tilluke, et seda võib märgata üksnes väga terava silma või suurendusklaasi abiga. Tema üksi, aga võib-olla veel keegi, kes oli enne teda, teab, et see jumalik sünnimärk, mis asub seal kindlas kohas, lummab külalist, omab ligitõmbavat maagiat. Mannekeenidel ei ole ega saagi olla selliseid moodustisi. Võiks joonistada, isegi mõnest looduslikust materjalist voolida, või Michelangelo enese ellu äratada ja temal seda teha lasta. Aga Michelangelo ei ole nõus. Meister, olles naisekeha asjatundja, ei suudaks originaalile ligilähedalegi jõuda, selles võitluses loodusega jääb ta kaotajaks, ta teab seda hästi… Ei ole enam Michelangelot, ajalukku on lahustunud tema põrm, ainult vaateaknad on jäänud. Tuleks siiski Jaapanile mõelda, mine tea, äkki lähengi.

Tallinn, veebruar 2020

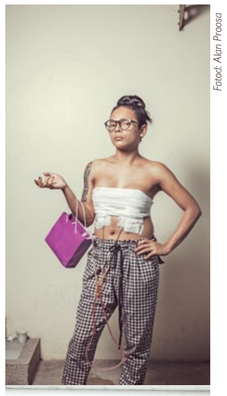

Fotod: Alan Proosa

Alan Proosa fotonäitus „Armastuse, õitsengu, hurma ja kaduviku lood" (kuraator Indrek Grigor) Tartu Kunstimuuseumis koondab kunstniku Kagu-Aasias jäädvustatud materjali. Viimaste aastate jooksul peamiselt Tais elades on ka ise end transsoolisena määratleva Proosa huvikeskmes olnud Tai transsoolised naised – *kathoey*'d. Näitus jääb avatuks jaanuari lõpuni. Uuri lisa: *tartmus.ee*

07.11.
HOLY MOTORS SÕPRUSES

Laupäeval, 7. novembril esitleb *dream country* ansambel Holy Motors Tallinnas kinos Sõprus oma teist albumit „Horse". Esitatakse muidugi täies mahus uue albumi kraami, aga lisaks kostub mõndagi ka kollektiivi varasemast loomingust. Bändiga liituvad laval Craig Dyer ja Leonard Kaage Berliinis tegutsevast kooslusest The Underground Youth, kellega koostöös uus album 2020. aasta alguses salvestatigi. Pileti saab lunastada kino Sõpruse veebisaidilt.
Lisainfo: *facebook.com/holymotorsband*

Foto: Grete Ly Valing

09.–10.11.
KAKS PÄEVA TEADUSEGA

Eesti Teaduste Akadeemia tähistab tänavu ülemaailmset teaduspäeva kahe sündmusega. 9. novembril kell 13–16.30 toimuval konverentsil tutvustavad akadeemikukandidaatideks esitatud teadlased ja väljapaistvad loomeisikud oma tegevust. Vihjeks: sel aastal valitakse akadeemikud teatavasti matemaatika ja matemaatilise statistika, metsanduse ning teatrikunsti vallast. 10. novembril kell 11–16.30 toimub aga teadusseminar „Struve kaar ja Eesti", sõna saavad Andres Adamson, Tõnu Viik, Lea Leppik ja Hillar Kala. Mõlemat sündmust on võimalik jälgida veebis otseülekandena. Vaata lähemalt: *akadeemia.ee*

09.–14.11.
HULLUNUD PRIMA VISTA TARTUS

Prima Vista kirjandusfestival alustas septembris, pidas nüüd väheke hingetõmbepausi ning jätkub 9.–14. novembrini taas. Tänavu on seljad kokku pandud aga teisegi Tartu festivaliga, nimelt Hullunud Tartuga, mis – sedakorda 12.–13. novembrini – samuti lisaks muudele kunstivormidele kirjandust kõnetab. Üks pajatab inimese varjudest, teine võtab jutuks(?) vaikuse. Lähem teave ilmub (või ei ilmu) peagi siia: *kirjandusfestival.tartu.ee* ja/või siia: *facebook.com/HullunudTartu*.

13.11.
13 JA REEDE SALONGIS

13. novembri õhtu on Tartu Kultuuriklubis Salong duode päralt! Esimest korda astuvad ühise kontserdiga üles VIIK (Kadri Lepasson ja Ott Kaasik) ning Kaisa Kuslapuu ja Karl Laanekask. Pillide valik on hõrk: 12-keelne kannel ja kitarr, bandžo ja klaver. Mõlemad duod esitavad pärimusmuusikat ja sellest inspireeritud omaloomingut. Kontsert algab kell 21, pilet maksab 10 €. Inspiratsiooniks: *soundcloud.com/duoviik*

13.–22.11.
HÄÄL JA MIDAGI VEEL

Novembri keskpaik toob meieni taas rahvusvahelise etenduskunstide festivali NU Performance, sedakorda alateemaga „Hääl ja midagi veel", kuraatoriteks Margit Säde ja Egija Inzule. Oma koha leiavad programmis nii luule, rütmi loomine, sünteetilised helid, sisse kirjutatud narratiivid kui ka ajaloolised kontekstid, huumor, tegevus, osalemine, kollektiivne hääl, vaikus ja… midagi veel. Lähem kava ja detailid: *saal.ee*

26.11.
EUROOPA KÕNETAMISEST

26. novembril küsib Tartu ja Lõuna-Eesti kultuurikorraldajate programm Kultuurikompass koos külalistega Tartu Ülikooli raamatukogus olulise küsimuse: kuidas kõnetada Euroopat? Või kuidas korraldada sündmusi nii, et need jõuaksid me riigipiirist kaugemale? Pikk ettekandepäev stardib kell 12.30, esinevad teiste seas Hollandi Goethe instituudi juhataja Mikko Fritze ja SA Tartu 2024 juht Priit Mikk. Info ja registreerumine ning otseülekande link: *tartu2024.ee/kultuurikompass*

27.11.
METSIK KAART

27. novembril esietendub Niguliste kirikus lavastus „METSIK KAART. Ära jäta mind meelde", mis otsib vastust küsimusele, mis saab siis, kui inimene puutub õige lähedalt kokku surmaga. See on sisenemine uude olemisse, elamise seisundisse, mille algust tähistab hüüatus „Nüüd hakkan päriselt elama!". Mis saab edasi? Lavastaja Jan Teevet, mängivad Ene Järvis, Eva Koldits, Laine Mägi, Mirtel Pohla, Gert Raudsep, Ivo Reinok, Liisa Saaremäel ja Simeoni Sundja.
Info: *facebook.com/Metsikkaart*

FILM
VANAEMA, SAA TUTTAVAKS

Pere on kenasti koos, on ikkagi vanaema 80. juubel. Toimekas tädi on teinud põhjalikud ettevalmistused, pikk laud on lookas, mõistagi ei puudu ka kartulisalat. Kõik on justkui, nagu peab, kuni ootamatult ilmub nagu välk selgest taevast peole vennatütar Silvia koos… oma elukaaslase Mariga! Kuidas nüüd…? Mis…? Lühifilmi „Vanaema, saa tuttavaks" saab Hooandjas toetada kuni 3. detsembrini. Režissöör Kaire Russ, stsenaristid Kaire Russ ja Eve Tisler, osades Tiina Mälberg, Raimo Pass, Mait Joorits, Eliis Uudeküll jt. Siin: *hooandja.ee/projekt/luhifilm-vanaema-saa-tuttavaks*

Foto: Tarvo Tammeoks

FOTO
KELLEKS SINA SUURENA SAAD?

Kuni 22. novembrini on võimalus külastada auhinnatud prantsuse fotograafi Vincent Tremeau fotonäitust „Kui ma ükskord suureks saan" Juhan Kuusi Dokfoto Keskuses Telliskivi loomelinnakus. Tundlik väljapanek jutustab laste vaprusest, loovusest, haavatavusest ja hariduse tähtsusest kriisikolletes. Fotodel kujutatud lapsed väljendavad käepäraste kostüümide ja vahenditega oma tulevikuunistusi, mis omakorda aitavad vaatajal heita pilku nende praegustelegi katsumustele. Kuraatorid: Kristel Laur ja Liisa Kivimäe.
Info: *dokfoto.ee*

PERIOODIKA
MAJA + ESTONIAN ART

Üsnagi värskelt on ilmunud ingliskeelse kunstiväljaande Estonian Art ning arhitektuuriajakirja Maja uued numbrid. Estonian Art on võtnud käesolevaga fookusesse kunsti antropotseeni ajastul. Teemat lahkavad teiste seas Hasso Krull, Peeter Laurits, Linda Kaljundi, Paul Kuimet, Kärt Ojavee ja Laura Kuusk. Maja heidab seekord aga pilgu sisearhitektuuri suunas, sõna võtavad näiteks Kaja Pae, Paco Ulman, Gregor Taul, Triin Ojari ja Marianne Jõgi.
Vaata, loe: *estonianart.ee*, *ajakirimaja.ee*

KUNST
SANATOORNE ATMOSFÄÄR

„Sanatoorne atmosfäär" on belgia kunstniku Bruno Goosse isikunäitus, mis toimub Kogo galeriis koostöös TÜ humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna romanistikaprofessori Sara Bédard-Goulet'ga. Vaatluse alla võetaksegi sanatooriumid kui 20. sajandi alguse uudne nähtus. Kas tegemist oli/on pigem haigemajade või puhkeasutustega? Penitsilliini avastamine muutis asjaolusid drastiliselt. Mis saab aga kindla otstarbe jaoks kujundatud arhitektuurist, kui see otstarve kaob?
Vaata: *kogogallery.ee*

Foto: Marje Eelma

TEATER
ARTHUR MILLER ENDLAS

Endla Teater tõi oktoobri keskel lavale Arthur Milleri draama „Vaade sillalt". New York 1956. Brooklyni sadamatööline Eddie võtab oma katuse alla äsja Itaaliast saabunud sugulased – illegaalsed immigrandid Marco ja Rodolpho, kes riskidest hoolimata on tulnud vabaduse maale tööd otsima. Kui aga Rodolpho armub Eddie kasutütresse, selgub joonelt, et vabaduselgi on oma hind. Lavastaja Priit Pedajas, osades Meelis Rämmeld, Karin Tammaru, Jaan Rekkor jt. Info: *endla.ee*

17.10.—20.12.2020

Olge te hoitud ja armastatud

Dénes Farkas. Foto, 2020

Dénes Farkas, Tõnis Saadoja, Jevgeni Zolotko ja valik teoseid Prinzhorni kollektsioonist

TALLINNA KUNSTIHOONE
TALLINN ART HALL

Vabaduse väljak 8 K–P / Wed–Sun / Срд–Вск 11–18 kunstihoone.ee